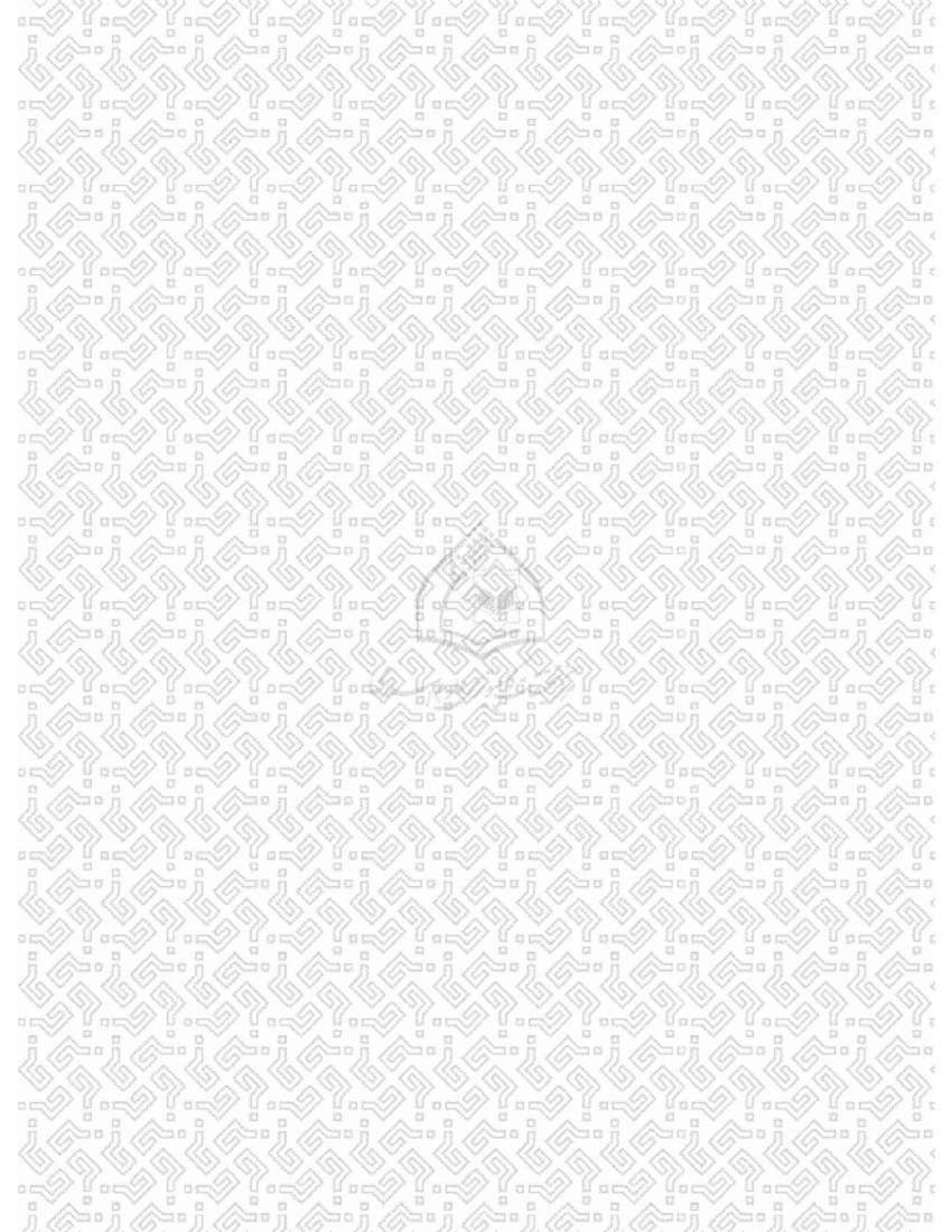




# ۶۲

پرسش‌ها و  
پاسخ‌های  
دانشجویی

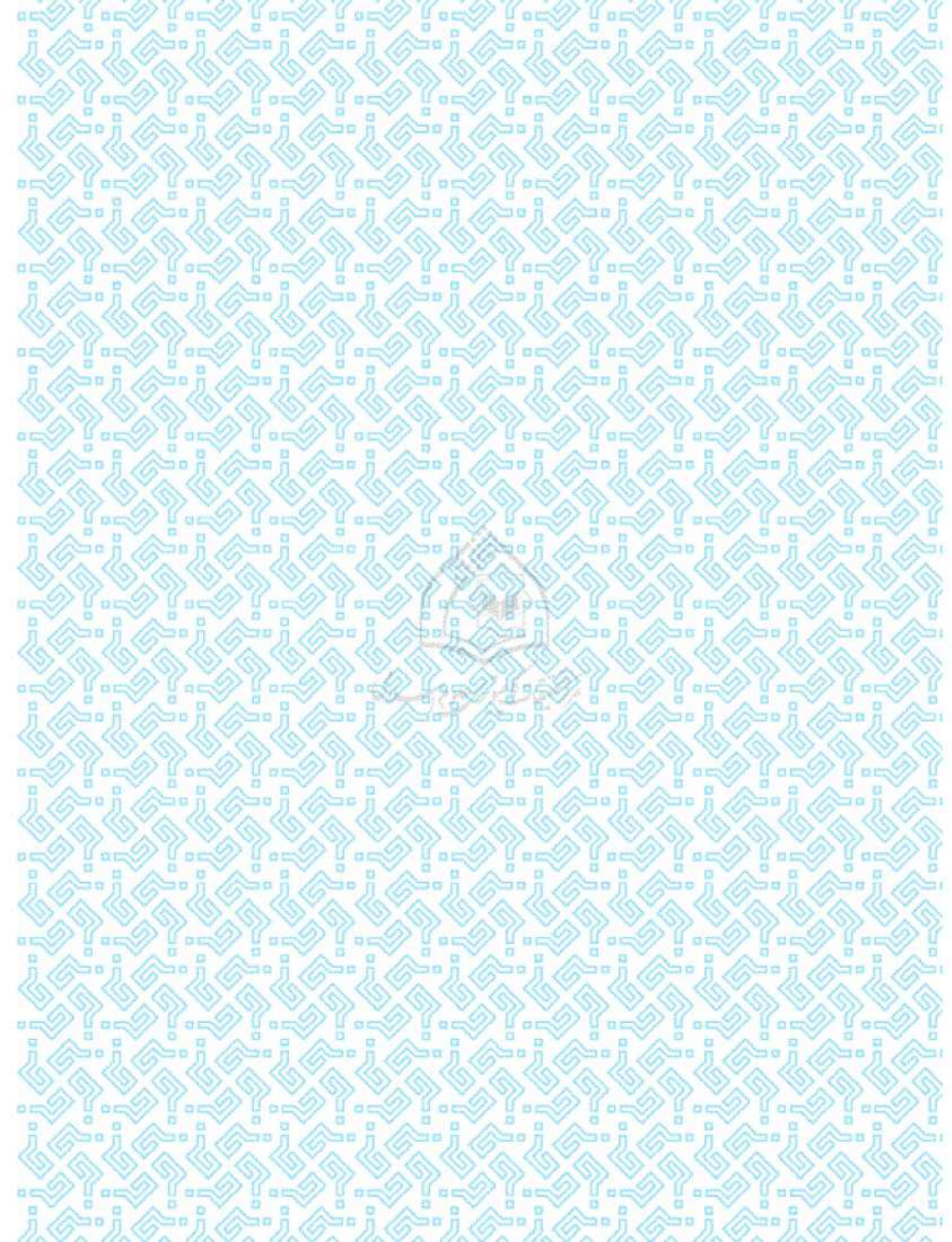
احکام پزشکی و بیماران

■ دفتر شصت و دوم



■ نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری  
در دانشگاه‌ها

معاونت آموزشی و پژوهشی  
اداره مشاوره و پاسخ





پرسش‌ها و پاسخ‌های دانشجویی  
دفتر شصت و دوم

احکام پزشکی و بیماران

نشر معارف

سرشناسه: حسینی، سیدمجتبی، ۱۳۴۵ -  
عنوان و نام پدیدآور: احکام پزشکی و  
بیماران / تدوین و تألیف سیدمجتبی  
حسینی و سیدمحمدتقی محمدی؛ تنظیم  
و نظارت نهاد نمایندگی مقام معظم  
رهبری در دانشگاهها (معاونت آموزشی و  
پژوهشی - اداره مشاوره و پاسخ)،  
مشخصات نشر: قم: نهاد نمایندگی مقام  
معظم رهبری در دانشگاهها، دفتر نشر  
معارف، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۱۷۶ص.  
قروست: پرسش‌ها و پاسخ‌های دانشجویی؛  
دفتر ۶۲: احکام: ۱۲.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۱-۹۸۲-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیا  
یادداشت: کتابخانه.

موضوع: پزشکی - فتاوا

شناسه افزوده: محمدی، سیدمحمدتقی،  
۱۳۵۷ -

رده بندی کنگره: BP۱۸۲/۹-۳۲۵  
۱۳۹۴

رده بندی دیویی: ۳۹۷/۳۴۲۲

شماره کتابشناسی ملی: ۴۰۰۶۶۲۹

تنظیم و نظارت: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاهها  
(معاونت آموزشی و پژوهشی - اداره مشاوره و پاسخ)  
تدوین و تألیف: سیدمجتبی حسینی و سیدمحمدتقی محمدی  
ناشر: دفتر نشر معارف

تایپ و صفحه آرایی: طالب بخشایش

نوبت چاپ: اول، زمستان ۱۳۹۴

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۱-۹۸۲-۱

قیمت: ۶۵۰۰ تومان

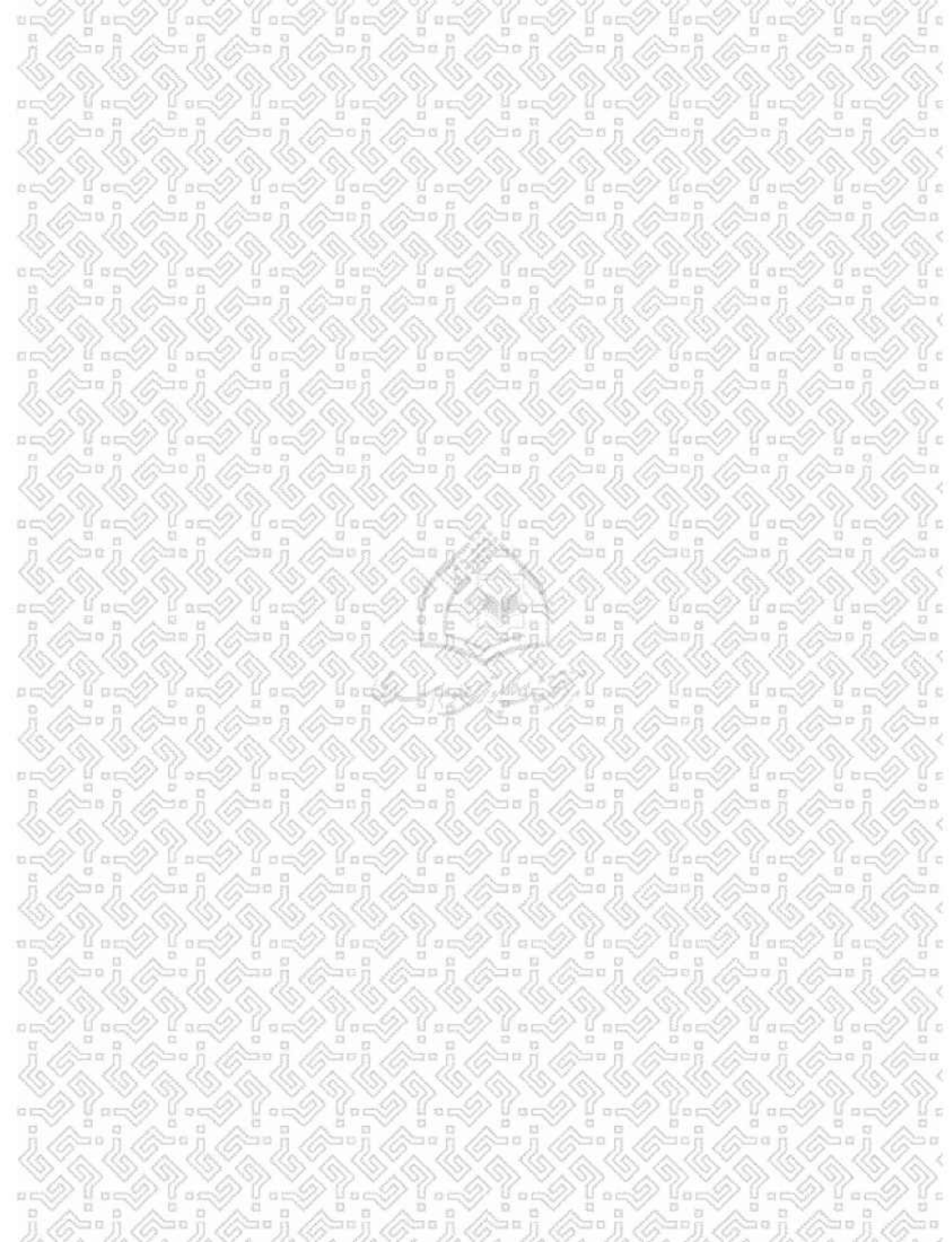
«همه حقوق برای ناشر محفوظ است»

مدیریت بخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهید کوجه ۳۲، شماره ۲، تلفن و نمابر: ۳۷۷۴۰۰۰۴

قم: ۳۷۷۳۵۴۵۱-۲۵، تهران: ۸۸۹۱۱۲۱۲-۲۱، مشهد: ۳۲۲۲۰۱۱۹-۵۱، شیراز: ۳۳۳۴۶۱۵-۷۱،  
کرج: ۳۳۳۳۵۲۹۰-۲۶، کرمانشاه: ۳۷۳۳۸۲۱۱-۸۲، کرمان: ۳۳۳۳۱۲۶۶-۳۳، رشت: ۳۳۳۳۰۶۹۷-۱۳،  
تبریز: ۳۵۵۷۶۰۰۰-۴۱، شهرکرد: ۳۳۳۳۳۳۳-۲۸، قزوین: ۳۳۳۳۶۲۸۰۶-۲۸، ساری: ۳۳۳۳۴۰۲۰-۱۱،  
ارومیه: ۳۳۳۳۴۵۲۲-۴۴، اراک: ۳۳۳۳۹۰۳۸-۸۶، اصفهان: ۳۳۳۳۱۶۹۱-۴۱، اردبیل: ۳۳۳۳۰۳۱۴-۴۵،  
بیجند: ۳۳۳۳۰۰۷۸-۵۶، ایلام: ۳۳۳۳۱۸۱-۹۱، گرگان: ۳۳۳۳۷۸۸-۱۷، اهواز: ۳۳۳۳۱۶۴-۹۱،  
بندرعباس: ۳۳۳۳۱۷۵۵۷-۲۶، بوشهر: ۳۳۳۳۶۷۱۵۵۴-۹۱، زنجان: ۳۳۳۳۶۶۲۲۵-۳۳،  
خرم آباد: ۳۳۳۳۱۷۳-۹۱، یاسوج: ۳۳۳۳۱۸۵-۹۱

پرتال اینترنتی: [www.Ketabroom.ir](http://www.Ketabroom.ir) \_ [www.Porseman.org](http://www.Porseman.org) \_ [www.Porsemani.ir](http://www.Porsemani.ir)

مدتی نشر و نشر: [info@Ketabroom.ir](mailto:info@Ketabroom.ir) \_ [info@porseman.org](mailto:info@porseman.org)



## فصل اول - احکام بیماران

### وضوی بیماران



۲۵ وضو و نجاست اعضا

۲۵ وضو بر عضو نجس

۲۶ وضو و باندپیچی

۲۷ وضوی جبیره‌ای

۲۷ مسح پا و باند

۲۸ وضوی آتل بسته

۲۹ وضو با سرم

۲۹ وضو با میکروست

۳۰ وضو و خون مردگی

۳۱ وضوی عضو قطع شده

۳۲ وضو و سینوزیت

۳۲ وضو و کمک دیگران

### موانع وضو

۳۴ وضو و مانع در اعضا

۳۵ وضو و کرم صورت

۳۵ وضو و لنز چشم

۳۵ وضو و موی مصنوعی

۳۶ وضو و کاشت مو

۳۶ وضو و کاشت ناخن

## مبطلات وضو

- ۳۷ وضو و باد معده
- ۳۷ وضو و سلسله بول

## غسل بیماران

- ۳۹ غسل و نجاست بدن
- ۴۰ غسل و موالات
- ۴۰ غسل و کمک دیگران
- ۴۰ غسل و بطلان وضو
- ۴۱ غسل و حدث
- ۴۱ غسل و ضرر

## تیمم بیماران

- ۴۲ کیفیت تیمم
- ۴۳ تیمم بیمار
- ۴۳ تیمم و سختی غسل
- ۴۳ تیمم و احتمال ضرر
- ۴۳ تیمم و آب سرد
- ۴۴ تیمم صورت
- ۴۴ تیمم پیشانی
- ۴۴ تیمم با دست شکسته
- ۴۴ تیمم بدل از غسل
- ۴۵ تیمم بدل از وضو
- ۴۵ تیمم بر موزاییک
- ۴۵ تیمم بر سنگ مرمر
- ۴۵ تیمم بر چوب
- ۴۶ تیمم بر گچ دیوار
- ۴۶ تیمم بر آجر
- ۴۶ تیمم و نمازهای بعدی



## نماز بیماران



- ۴۷ تکرار تیمم
- ۴۸ تیمم و قرآن
- ۴۸ تیمم و تکرار نماز

- ۴۹ وجوب نماز
- ۴۹ نماز و ناتوانی
- ۵۰ نماز و عصا
- ۵۰ نماز نشسته و قیام
- ۵۱ نماز روی تخت
- ۵۱ قیام نماز بستری
- ۵۱ نماز و درد موضعی
- ۵۲ نماز و احتمال ضرر
- ۵۳ نماز و پای مصنوعی
- ۵۳ نماز و عمل جراحی
- ۵۴ نماز و زانو درد
- ۵۴ نماز و شکستگی زانو
- ۵۴ نماز چهار زانو
- ۵۴ نماز نشسته جایز
- ۵۵ نماز نشسته و خمیدگی
- ۵۵ نماز نشسته سهوی
- ۵۵ نماز و کمک دیگران
- ۵۶ نماز و سرگیجه
- ۵۶ نماز و ویلیچر
- ۵۶ ناله در نماز
- ۵۷ سرفه در نماز
- ۵۷ استغراق در نماز

## رکوع بیماران

- ۵۸ رکوع ویلچری
- ۵۸ رکوع نماز نشسته
- ۵۹ نماز خمیده
- ۵۹ رکوع بیمار
- ۵۹ رکوع بیمار بستری

## سجده بیماران

- ۶۱ سجده ویلچری
- ۶۲ سجده معلولان
- ۶۲ سجده نماز نشسته
- ۶۲ سجده بیمار تختخوابی
- ۶۲ سجده نماز نشسته
- ۶۲ سجده و میز
- ۶۲ سجده و شکستگی پا
- ۶۲ سجده و کمک دیگران
- ۶۴ ناتوانی بین دو سجده
- ۶۴ ناتوانی در سجده
- ۶۵ سجده و پیشانی زخمی



مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

## قبله و بیماران

- ۶۶ قبله و بیمار بستری
- ۶۶ قبله اشتباهی
- ۶۷ قبله و تخت بیمارستان
- ۶۷ قبله و بیماری سخت
- ۶۷ قبله و بیمار خوابیده

## سرم و خون بیمار

- ۶۸ سرم نمازگزار
- ۶۸ نماز و انتقال خون

نماز و خون زخم ۶۹

نماز و خونریزی ۷۰

نماز و خون بینی ۷۰

نماز و خون بواسیر ۷۱

وضو و پوسته زخم ۷۲

وضو و خونریزی ۷۲

نماز و خونریزی ۷۳

نماز و آمپول ۷۳

### طهارت بیماران

طهارت بیمار بستری ۷۴

طهارت محل بول ۷۴

طهارت محل غائط ۷۵

طهارت با دستمال ۷۵

طهارت بدون آب ۷۶

طهارت با یک دست ۷۶

استبراء و زخم ۷۶

بیماری مجاری ادرار ۷۶

استبراء و رطوبت ۷۷

منی مریض ۷۷

عقونت و ادرار ۷۷

کیسه ادرار و مدفوع (استوما) ۷۸

نماز و پوشک بزرگسالان ۷۸

طهارت قطع نخاع ۷۸

طهارت و پرستار ۷۹

### لباس بیماران

نماز با کفش ۸۰

نماز و لباس خونی ۸۰



- ۸۱ رنگ خون
- ۸۱ نماز با ملحفه نجس
- ۸۲ نماز با لباس نجس
- ۸۳ نماز با بدن نجس
- ۸۳ نماز با لباس پرستاری
- ۸۴ فراموشی نجاست لباس
- ۸۴ نجاست پای مصنوعی
- ۸۴ نجاست صندلی و عصا
- ۸۴ شک در نجاست لباس
- ۸۵ اعلام نجاست به بیمار
- ۸۵ اعلام نجاست به بیمارستان
- ۸۵ اعلام نجاست لباس
- ۸۶ نجاست لوازم بیمارستان
- ۸۶ نابینا و نجاست



- ۸۷ نیابت نماز قضا
- ۸۷ نماز قضا و کما
- ۸۷ نماز الزایمر

## روزه بیماران

- ۸۹ ضرر روزه
- ۸۹ ترک روزه
- ۸۹ روزه و منع پزشکی
- ۹۰ روزه و تشخیص پزشکی
- ۹۰ روزه و تأخیر بهبودی
- ۹۱ روزه و ضعف چشم
- ۹۱ روزه دختران
- ۹۲ روزه و ضعف جسمی

۹۲ روزه و تهوع

۹۲ خون لثه روزه دار

۹۳ روزه و دندان پزشکی

۹۳ روزه و آندوسکوپی

۹۳ روزه و آمپول

۹۴ روزه و سرم

۹۵ روزه و تزریق خون

۹۶ روزه و اهدای خون

۹۶ روزه و خوردن قرص

۹۶ روزه و اسپری تنگی نفس

۹۷ روزه و قطره چشم

۹۷ روزه و شیاف

۹۷ روزه و ناراحتی کلیه

۹۸ روزه و عادت ماهیانه

۹۹ قضای روزه بیمار

۱۰۰ کفاره روزه بیمار

۱۰۱ الكل طبی

۱۰۱ الكل صنعتی

۱۰۲ نوشیدن الكل

۱۰۲ داروهای دارای الكل

۱۰۴ خون تزریقات

۱۰۴ خون داخل بدن

۱۰۴ مکیدن خون

۱۰۵ خون بینی



## الكل

## خون و پوست

- ۱۰۵ خون خشک دربینی
- ۱۰۵ خون و اخلاط بینی
- ۱۰۶ خون دندان
- ۱۰۶ جوش صورت
- ۱۰۶ خون آبه
- ۱۰۷ خون خشک زخم
- ۱۰۷ پوست لب

## فصل دوم - احکام پزشکان

### آموزش پزشکی

- ۱۱۱ آموزش پزشکی و نامحرم
- ۱۱۲ عکس آموزش پزشکی
- ۱۱۲ مولاژ آموزش پزشکی
- ۱۱۳ فیلم آموزش پزشکی
- ۱۱۳ لمس و آموزش پزشکی
- ۱۱۴ تماس و آموزش پزشکی



مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

### معاینات پزشکی

- ۱۱۵ پزشک جنس مخالف
- ۱۱۶ پزشک خانم
- ۱۱۶ دندان پزشک جنس مخالف
- ۱۱۷ پزشک نامحرم
- ۱۱۷ پزشک زنان
- ۱۱۷ لمس پزشک با دستکش
- ۱۱۸ پزشک و لمس بدن
- ۱۱۸ پرستار مرد
- ۱۱۹ پرستار زن
- ۱۱۹ نجات نامحرم

۱۱۹ ضرورت پزشکی

۱۲۰ نگاه به عورت بیمار

### آزمایشات پزشکی

۱۲۳ سونوگرافی و رادیولوژی جنس مخالف

۱۲۳ استمنا و آزمایش پزشکی

### تزریقات و جراحی

۱۲۴ تزریقات جنس مخالف

۱۲۵ اتاق عمل

۱۲۵ پوشش اتاق عمل

۱۲۶ جراحی زیبایی

۱۲۶ جراحی بینی و گوش

۱۲۶ تغییر جنسیت

### اخلاق پزشکی

۱۲۷ گفتن وضعیت بیمار

۱۲۷ اسرار بیمار

۱۲۸ آموزش و پیشگیری

۱۲۸ جراحی و رضایت بیمار

۱۲۹ گواهی پزشکی

۱۲۹ دستمزد پزشکان

۱۲۹ پزشک و زیرمیزی

۱۳۰ دستورات غیرشرعی پزشکی

### ضمان پزشک

۱۳۱ ضمان پزشک

۱۳۱ حساسیت دارویی بیمار

۱۳۲ ضمان دستیاران پزشک

۱۳۲ ضمان افراد غیرمسئول

۱۳۲ ضمان بدون تفریط پزشک



۱۳۲ نسخه نادرست

۱۳۲ درمان های پرخطر

### تشریح جسد

۱۳۴ نگاه به جسد

۱۳۴ تشریح جسد مسلمان

۱۳۶ جسد مجهول الهویه

۱۳۶ تجسس برای تشریح

۱۳۷ اختلاط دانشجویان و تشریح

### مرگ مغزی و پیوند اعضا

۱۳۸ دستگاه مراقبت بیمار

۱۳۸ اهدای اعضای مرگ مغزی

۱۳۹ اهدای اعضای بدن

۱۴۰ پیوند اعضای کافر

۱۴۱ وصیت اهدای عضو

۱۴۲ اهدای عضو و اجازه ورثه

۱۴۲ ديه اعضاي اهدايي

۱۴۲ خرید و فروش عضو

۱۴۴ طهارت عضو پیوندی



مرکز تحقیقات کانون حقوق اساسی

### غسل مس میت

۱۴۵ غسل و تشریح میت

۱۴۶ تماس با بدن میت

۱۴۶ استخوان میت

۱۴۷ مس میت یا دستکش

۱۴۷ سرایت مس میت

۱۴۷ مس مرگ مغزی

۱۴۷ مس بیهوشی

۱۴۸ مس احیای قلب

۱۴۸ مس جنین سقط شده

## اهدای خون

۱۵۰ اهدای خون و غیرمسلمان

۱۵۰ اهدای خون زن و مرد

۱۵۰ فروش خون

## تلقیح و باروری

۱۵۱ تلقیح با نطفه همسر

۱۵۱ استمناء و آزمایش باروری

۱۵۲ تلقیح و زن اجنبی

۱۵۳ تلقیح و مرد اجنبی



مرکز تحقیقات کلامی و فقهی

۱۵۴ زایمان و پوشش

۱۵۴ سزارین

۱۵۵ ضرورت تخصص زنان

## سقط جنین

۱۵۶ سقط در اوایل بارداری

۱۵۶ جنین ناقص الخلقه

۱۵۷ سقط جنین و فقر

۱۵۸ سقط جنین و ضرر

۱۵۹ جنین نامشروع

۱۵۹ جنین غیرمسلمان

۱۶۰ سقط جنین و پزشک

۱۶۱ سقط با دارو

۱۶۱ حرمت سقط جنین

۱۶۲ دیه سقط جنین

۱۶۲ دیه جنین

## حیوانات و پزشکی

۱۶۳ نخ بخیه حرام گوشتان

۱۶۳ تحقیقات پزشکی و حیوانات

۱۶۳ شبیه سازی حیوانات

۱۶۴ روغن مار

## ملحقات

۱۶۵ درمانگاه و مسجد

۱۶۵ اعتکاف بیمار

۱۶۵ نگاه نامحرم

۱۶۶ درمان با موسیقی

۱۶۶ درمان با مواد مخدر

۱۶۷ گذاشتن ریش

۱۶۸ روکش طلا و پلاتین دندان

۱۶۸ استفاده از هیپنوتیزم

۱۶۸ رو به قبله محتضر

۱۶۹ کتابنامه



مرکز تحقیقات و آموزش اسلامی

## مقدمه

«پرسش‌گری» از آغاز آفرینش انسان، رخ‌نمایی کرده؛ بر بال سبز خود، فرشتگان را فرانشانده، بر برگ زرد خود، شیطان را فرونشانده و در این میان، مقام آدمیت را نشان داده است. آفتاب کوفه چه زیبا فرموده است:

«مَنْ أَحْسَنَ السُّؤَالَ عِلْمٌ» و «مَنْ عِلِمَ أَحْسَنَ السُّؤَالَ».

هم سؤال از علم خیزد هم جواب - همچنانکه خار و گل از خاک و آب آری! هرکه سؤال‌هایش آسمانی است، دانش و بینش پاسخش خواهد بود. پویایی و پایایی «جامعه» و «فرهنگ»، درگرو پرسش‌های حقیقت‌طلبانه و پاسخ‌های خردورزانه است. بدون تردید سؤال و پرسش‌گری، وسیله‌ای برای رسیدن به آگاهی‌ها و باورها است، ولی توجه به چند نکته، دارای اهمیت است.

نخست اینکه پرسش‌گر به دنبال حقیقت و یادگیری باشد و پاسخ‌گو در آن موضوع دارای تخصص و صاحب ایده و فکر باشد. دیگر اینکه گمان نرود این پاسخ، کامل‌ترین و آخرین است، بلکه برای یک پرسش، ممکن است چندین پاسخ درست وجود داشته باشد. چه بسا تحقیق‌ها و پاسخ‌های قوی دیگری نیز وجود داشته باشد که با همفکری اساتید، دانشجویان و پژوهشگران گران‌قدر، نیل به آنها ممکن خواهد بود.

اداره مشاوره و پاسخ معاونت آموزشی و پژوهش استادان و دروس معارف اسلامی نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، محفل انسی فراهم آورده است، تا «ابررحمت» پرسش‌ها را بر «زمین اجابت» پاسخ‌گو باشد و نهال سبز دانش را بارور سازد. ما اگر بتوانیم سنگ صبور جوانان اندیشمند و بالنده ایران اسلامی باشیم، به خود خواهیم بالید.

شایان ذکر است در راستای ترویج فرهنگ دینی، **اداره مشاوره و پاسخ نهاد، تاکنون بیش از پانصد هزار پرسش دانشجویی** را در موضوعات مختلف اندیشه دینی، مشاوره، احکام و... پاسخ داده است.

این اداره دارای گروه‌های علمی و تخصصی، به شرح زیر است:

- |                            |                        |
|----------------------------|------------------------|
| - قرآن و حدیث؛             | - تربیتی و روان شناسی؛ |
| - احکام؛                   | - اندیشه سیاسی؛        |
| - فلسفه، کلام و دین پژوهی؛ | - فرهنگی و اجتماعی؛    |
| - حقوق و فلسفه احکام؛      | - تاریخ و سیره؛        |
| - اخلاق و عرفان؛           | - ادیان و مذاهب.       |

آن‌چه پیش‌رو دارید، بخشی از سؤالات فقهی درباره **احکام پزشکی و بیماران** است که توسط حجج اسلام آقایان سید مجتبی حسینی، سید محمدتقی محمدی و محققین گروه احکام این اداره، پاسخ داده شده است و برخی از پاسخ‌ها توسط حجت الاسلام آقای علی گرجی، بازیینی، تکمیل و اصلاح گردیده است.

ویژگی‌های این مجموعه و شیوه تنظیم آن در چند نکته ذیل بیان می‌شود:

**الف.** پاسخ پرسش‌ها همراه با مأخذ و مستندات آن آورده شده است.

**ب.** پاسخ‌های هم‌مضمون با عبارت یکسان و روان تحریر شده است؛ از این‌رو بیشتر پاسخ‌ها به صورت اقتباس می‌باشد.

**ج.** جهت اتقان و اطمینان بیشتر علاوه بر مستندسازی پاسخ‌ها، از دفاتر مراجع بزرگوار نیز استفتا گردیده است.

**د.** در تنظیم کتاب، نظر حضرت امام خمینی علیه السلام به عنوان اولین فتوا آمده و فتاوی دیگر مراجع بزرگوار که نامشان به ترتیب حروف الفبایی که در

ذیل می‌آید، سپس ذکر گردیده است:

حضرت آیت‌الله حاج شیخ محمدتقی بهجت (قدس سره)

حضرت آیت‌الله حاج شیخ میرزا جواد تبریزی (قدس سره)

حضرت آیت‌الله حاج سیدعلی حسینی خامنه‌ای (رهبر معظم انقلاب) (دام ظلّه العالی)

حضرت آیت‌الله حاج سید علی حسینی سیستانی (دام ظلّه العالی)

حضرت آیت‌الله حاج شیخ لطف‌الله صافی گلپایگانی (دام ظلّه العالی)

حضرت آیت‌الله حاج شیخ محمد فاضل لنکرانی (قدس سره)

حضرت آیت‌الله حاج شیخ ناصر مکارم شیرازی (دام ظلّه العالی)

حضرت آیت‌الله حاج شیخ حسین نوری همدانی (دام ظلّه العالی)

حضرت آیت‌الله حاج شیخ حسین وحید خراسانی (دام ظلّه العالی)

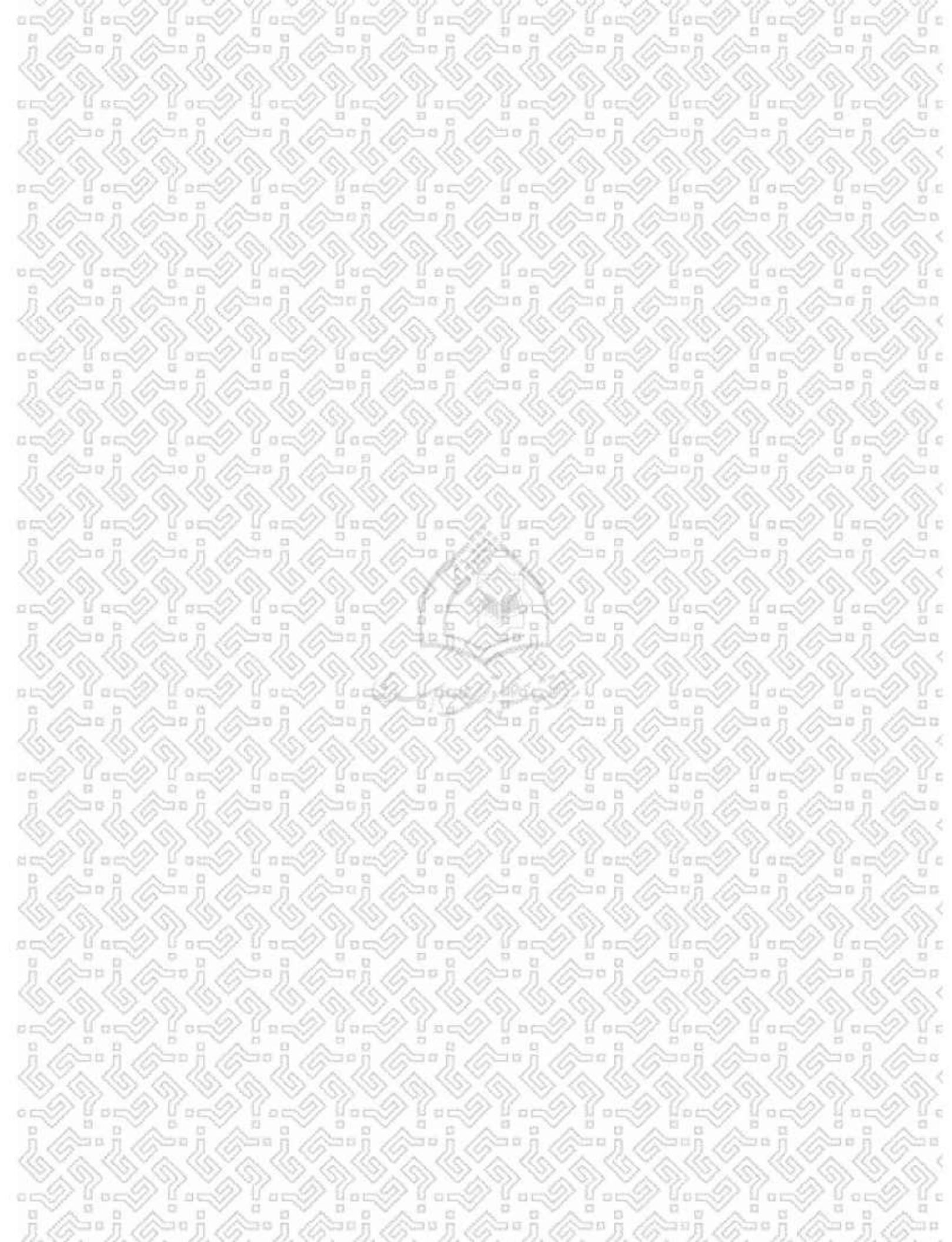
لازم به ذکر است که در متن کتاب تنها به ذکر اسامی مراجع بزرگوار به اختصار اکتفا شده است، لذا از ساحت آن بزرگواران پوزش می‌طلبیم و از درگاه خداوند متعال برای ایشان دوام عزت و سلامتی مسئلت داریم.

هـ. در این کتاب تنها به بیان احکام تکلیفی «واجب و حرام» و احکام وضعی «باطل و صحیح» بسنده شده و از بیان احکام استحبابی خودداری شده است. برآنیم با توفیق خداوند، به تدریج ادامه این مجموعه را تقدیم شما خوبان کنیم. پیشنهادها و انتقادهای سازنده شما، راهنمای ما در ارائه شایسته و پربار مجموعه‌هایی از این دست خواهد بود.

در پایان از تلاش‌های مخلصانه مؤلف محترم و مجموعه همکاران اداره مشاوره و پاسخ، به خصوص حجت‌الاسلام آقای صالح قنادی که در بازخوانی و آماده‌سازی این اثر تلاش کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود و دوام توفیقات این عزیزان را در جهت خدمت بیشتر به مکتب اهل بیت (علیهم‌السلام) و ارتقاء فرهنگ دینی جامعه - به ویژه دانشگاہیان - از خداوند متعال مسئلت داریم.

الله ولی التوفیق

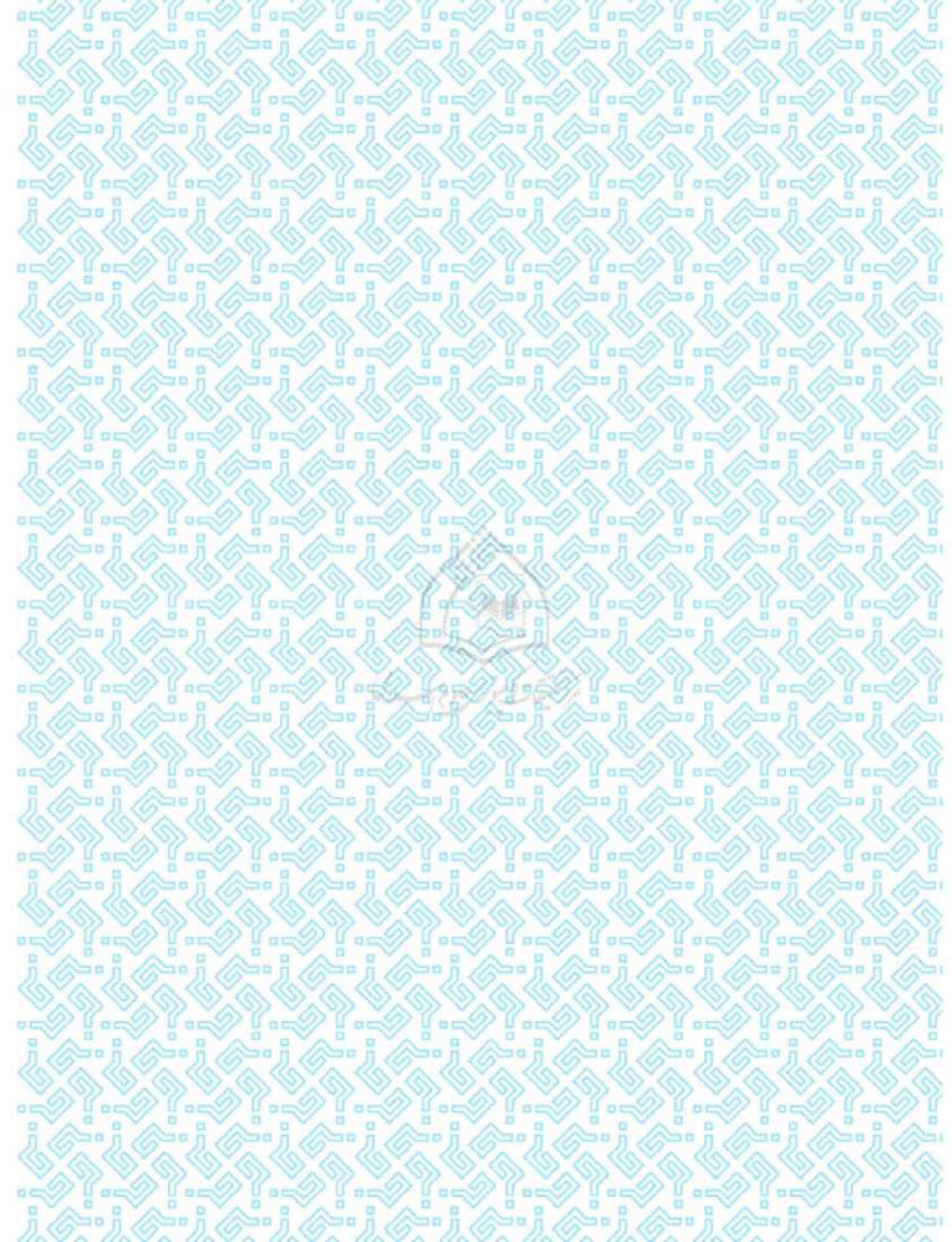
معاونت آموزشی و پژوهشی نهاد





احکام پزشکی و بیماران | فصل اول

## احکام بیماران



## وضوی بیماران

**۱** اگر غیر اعضاء وضو، زخم و نجس باشد ولی اعضاء وضو و نجاست اعضا وضو نجس نباشد، آیا وضو صحیح است؟

همه مراجع: آری، وضو صحیح است.<sup>۱</sup>  
• تبصره. ولی برای نماز خواندن تمام بدن باید پاک باشد و تنها به مقدار زخم اگر امکان شستن نباشد مجاز است ولی اطراف زخم باید شسته شود.

**۲** اگر اعضای وضو بعد از شستن و انجام وضو نجس شود، تکلیف چیست؟

همه مراجع: در فرض یاد شده، وضو صحیح است؛ ولی تطهیر آن به جهت نماز واجب است.<sup>۲</sup>

**۳** وضو بر عضو نجس یکی از اعضای وضو خونی و نجس بود، تطهیر آن را فراموش کردم و وضو گرفتم، تکلیف چیست؟ آیا وضو صحیح است؟

همه مراجع (به جز بهجت و صافی): وضو باطل است و باید برای نماز و مانند آن،

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۲۷۷؛ العروة الوثقی، ج ۱، شرائط الوضو، مسئله ۲.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۲۷۶؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۲؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۳۲.

عضوی را که نجس بوده، آب بکشید.<sup>۱</sup>  
**آیت الله بهجت:** وضو باطل است بنا بر احوط در صورتی که با وضو گرفتن و یا غیر آن به طور اتفاقی پاک نشده باشد.<sup>۲</sup>  
**آیت الله صافی:** وضو باطل است و باید برای نماز و مانند آن، عضوی را که نجس بوده، آب بکشید؛ مگر آن که بدانید با وضو گرفتن، پاک شده است.<sup>۳</sup>

**۱۴** اگر باندی که بر روی زخم دست یا صورت بسته شده، وضو باند پیچی بیشتر از معمول اطراف آن را گرفته باشد، تکلیف وضو یا غسل او چیست؟

**آیات عظام امام، خامنه‌ای، بهجت، صافی، فاضل و نوری:** اگر برداشتن باند اضافی ممکن است، باید آن را بردارد و اطراف زخم را (هنگام وضو و غسل) بشوید و برای جای زخم به دستور جبیره عمل کند و اگر ممکن نیست، باید وضو یا غسل جبیره‌ای بگیرد و بنا بر احتیاط واجب تیمم هم بکند.<sup>۴</sup>  
**آیت الله مکارم:** اگر برداشتن باند اضافی ممکن است، باید آن را بردارد و اطراف زخم را (هنگام وضو و غسل) بشوید و برای جای زخم به دستور جبیره عمل کند و اگر ممکن نیست، باید وضو یا غسل جبیره‌ای بگیرد و بنا بر احتیاط مستحب تیمم هم بکند.<sup>۵</sup>  
**آیت الله تبریزی:** اگر برداشتن باند اضافی ممکن است، باید آن را بردارد و اطراف زخم را (هنگام وضو و غسل) بشوید و برای جای زخم به دستور جبیره عمل کند و اگر ممکن نیست، باید تیمم نماید؛ مگر اینکه باند در مواضع تیمم باشد که در این صورت، باید وضو یا غسل جبیره‌ای نماید.<sup>۶</sup>  
**آیت الله سیستانی:** اگر برداشتن باند اضافی بدون مشقت ممکن است، باید آن را بردارد

۱. امام، نوری، فاضل، مکارم و سیستانی، تعلیقات علی العروه، ج ۱، شرائط الوضو، الثانی، وحید و تبریزی، توضیح المسائل، شرائط وضو، شرط ششم: دفتر: خامنه‌ای.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۲۷۸.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۲۷۸.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۳۳۵ و نوری، توضیح المسائل مراجع، م ۳۳۶.

۵. توضیح المسائل مراجع، م ۳۳۵.

۶. توضیح المسائل مراجع، م ۳۳۵.

و اطراف زخم را (هنگام وضو یا غسل) بشوید و برای جای زخم به دستور جبیره عمل کند و اگر بدون مشقت ممکن نیست، باید تیمم کند، مگر اینکه جبیره در مواضع تیمم باشد که در این صورت باید هم [وضو یا غسل] کند و هم تیمم نماید.<sup>۱</sup> **آیت الله وحید:** اگر برداشتن باند اضافی بدون مشقت ممکن است، باید آن را بردارد و اطراف زخم را (هنگام وضو یا غسل) بشوید و برای جای زخم به دستور جبیره عمل کند و اگر بدون مشقت ممکن نیست، بنابر احتیاط واجب [وضو یا غسل] جبیره بگیرد و تیمم هم بکند.<sup>۲</sup>

**۵** کسی که یک دستش شکسته و داخل گچ است؛ چگونه وضوی جبیره‌ای وضو بگیرد؟

**آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، صافی، فاضل و نوری:** باید وضوی جبیره‌ای بگیرد.<sup>۳</sup> **آیت الله بهجت:** باید وضوی جبیره‌ای بگیرد و بنا بر احتیاط واجب تیمم هم بکند.<sup>۴</sup> **آیات عظام تبریزی، مکارم و وحید:** بنا بر احتیاط واجب، باید هم وضوی جبیره‌ای بگیرد و هم تیمم کند.<sup>۵</sup>

• **تبصره.** جبیره: یعنی، پارچه و پمادی که روی محل زخم یا شکستگی گذاشته می‌شود، می‌توان وضوی جبیره‌ای را به این شکل انجام داد: که اعضای سالم با گرفتن زیر شير و یا فرو بردن در آب وضو داده شود و روی جبیره با دست مرطوب بکشد، آن گاه با رطوبت دست، سر و روی پاها را مسح کند.

**۶** آیا مسح بر روی باند صحیح است؟

**مسح پا و باند**

**همه مراجع:** مسح بر روی جوراب و باند باطل است (هر چند نازک باشد). مگر

۱. توضیح المسائل جدید، م ۳۳۴

۲. توضیح المسائل، م ۳۳۱

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۳۳۰؛ نوری، توضیح المسائل، م ۳۳۱ و دفتر: خامنه‌ای.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۳۳۰

۵. توضیح المسائل مراجع، م ۳۳۰؛ وحید، توضیح المسائل، م ۳۲۶

اینکه امکان برداشتن آن نباشد که حکم جبیره دارد.<sup>۱</sup>

**۷** شست پایم به علت ضرب دیدگی باند پیچی شده، چگونه وضو بگیرم؟

همه مراجع (به جز مکارم): مسح بر روی شست لزومی ندارد و می‌توانید مسح را از سر یکی از انگشتان دیگر بکشید.<sup>۲</sup>  
 آیت‌الله مکارم: مسح بر روی شست لزومی ندارد و می‌توانید مسح را از سر یکی از انگشتان دیگر (غیر از انگشت کوچک که به تنهایی اشکال دارد) بکشید.<sup>۳</sup>

**۸** هرگاه یک انگشت شکسته و تمام دست تا مچ را وضوی آتل بسته بسته باشند و باز کردن آن ممکن نباشد وظیفه برای وضو چیست؟

همه مراجع (به جز مکارم، سیستانی، تبریزی، فاضل): باید وضوی قسمتی از دست را که بسته است به صورت جبیره‌ای انجام دهید و بنابر احتیاط واجب تیمم هم بنمایید.<sup>۴</sup>

آیت‌الله مکارم: باید به دستور جبیره عمل کند؛ و بنابر احتیاط مستحب، تیمم هم بنمایید.<sup>۵</sup>

آیات عظام سیستانی و تبریزی: باید تیمم نماید و وضو هم بگیرد.<sup>۶</sup>  
 آیت‌الله فاضل: باید به دستور جبیره عمل کند، و بنابر احتیاط تیمم هم بنمایید.<sup>۷</sup>

۱. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۱۴؛ توضیح المسائل مراجع، م ۲۵۹؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۶۵.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۲۵۲.

۳. توضیح المسائل، جدید م ۲۷۲.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۲۲۵ حضرت امام ۳۲۵، صافی ۳۴۱، بهجت ۳۳۹، نوری ۳۳۶.

۵. توضیح المسائل، جدید م ۳۵۱.

۶. سیستانی، توضیح المسائل، جدید م ۳۳۴؛ تبریزی، توضیح المسائل ۳۴۱.

۷. توضیح المسائل، ۳۳۷.

**۹** بیماری که سرم به دست او وصل شده، چگونه وضو وضو یا سرم بگیرد؟

**همه مراجع:** چنانچه بازکردن آن ممکن است و زحمت و مشقت هم ندارد و آب هم برای آن ضرر ندارد، باید آن را باز کند و وضو بگیرد.<sup>۱</sup>

• **تبصره.** غالب سرم‌ها کمتر از یک ساعت طول می‌کشد و افرادی که سرم به آنها وصل می‌شود، باید صبر کنند و بعد از قطع سرم وضو بگیرند.

**۱۰** بیماری که چسب و میکروست (سوزن و چسبی که وضو یا میکروست به دست می‌چسبانند و سرم از طریق آن به بدن وارد می‌شود) سرم به دست او وصل است، و نمی‌تواند آن را بردارد، چگونه وضو بگیرد؟

**آیات عظام امام، بهجت، فاضل، وحید، نوری و صافی:** باید اطراف زخم را بشوید و اگر جبیره (چسب روی سوزن) پاک است روی آن را مسح کند، و اگر جبیره نجس است یا نمی‌شود روی آن را دست ترکشید، پارچه پاکی را به طوری که جزء جبیره حساب شود، روی آن بگذارد و دست تر روی آن بکشد و اگر این هم ممکن نیست احتیاط واجب آن است که وضو بگیرد و تیمم هم بنماید.<sup>۲</sup>

**آیت الله مکارم:** باید اطراف زخم را بشوید و احتیاط مستحب آن است که روی جبیره را نیز مسح کند و اگر جبیره، نجس است یا نمی‌شود روی آن دست تر بکشد، پارچه پاکی را بر آن ببندد و دست تر روی آن بکشد و در هر صورت بنا بر احتیاط مستحب، تیمم هم بنماید.<sup>۳</sup>

**آیت الله تبریزی:** باید مقداری را که ممکن است از اطراف شسته و روی جبیره را مسح نماید و تیمم هم نماید.<sup>۴</sup>

**آیت الله سیستانی:** باید مقداری را که ممکن است از اطراف شسته - و بنا بر

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۳۲۷.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۳۲۹ و ۳۳۵.

۳. توضیح المسائل جدید، م ۳۴۸ و ۳۵۱.

۴. توضیح المسائل، م ۳۳۴ و ۳۴۱.

احتیاط واجب - روی جبیره را مسح نماید و لازم است تیمم هم بنماید.<sup>۱</sup>  
 • تبصره. منظور از جبیره در اینجا باند یا چسبی است که با آن سوزن سرم را به دست وصل کرده‌اند.

**۱۱ حکم خون مردگی زیر پوست یا ناخن چیست؟ تکلیف وضو و خون مردگی وضو و غسل چه می‌شود؟**

**آیات عظام امام، خامنه‌ای و فاضل:** اگر در اثر (استحاله و مانند آن) به آن خون گفته نشود، پاک است و اگر به آن خون گفته شود، تا هنگامی که زیر پوست و ناخن است، برای وضو و غسل و نماز اشکال ندارد؛ ولی چنانچه ناخن یا پوست سوراخ شود، اگر بیرون آوردن خون و تطهیر محل برای وضو و غسل زحمت دارد، باید وضو یا غسل جبیره‌ای انجام دهد.<sup>۲</sup>

**آیت‌الله بهجت:** اگر در اثر (استحاله و مانند آن) به آن خون گفته نشود، پاک است و اگر به آن خون گفته شود، نجس است ولی تا هنگامی که پوست و ناخن است سوراخ نشده و آب به آن نمی‌رسد، برای وضو و غسل و نماز اشکال ندارد؛ ولی چنانچه ناخن یا پوست سوراخ شود، اگر بیرون آوردن خون و تطهیر محل برای وضو و غسل زحمت دارد، باید وضو یا غسل جبیره‌ای انجام دهد.<sup>۳</sup>

**آیت‌الله سیستانی:** اگر در اثر (استحاله و مانند آن) به آن خون گفته نشود، پاک است و اگر به آن خون گفته شود، تا هنگامی که زیر پوست و ناخن است، برای وضو و غسل و نماز اشکال ندارد؛ ولی چنانچه ناخن یا پوست سوراخ شود به گونه‌ای که جزء ظاهر بدن محسوب می‌شود، اگر بیرون آوردن خون و تطهیر محل برای وضو و غسل، زحمت بسیار دارد، باید تیمم کند.<sup>۴</sup>

**آیات عظام صافی و مکارم:** اگر در اثر (استحاله و مانند آن) به آن خون گفته نشود، پاک است و اگر به آن خون گفته شود، تا هنگامی که زیر پوست و ناخن است،

۱. توضیح المسائل جدید، م ۳۲۲ و ۳۲۳

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۱ و التعليقات على العروة، ج ۱، النجاسات، الخامس، م ۱۴ و دفتر: خامنه‌ای.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۱ و وسيلة النجاة، ج ۱، م ۵۵۴.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۱ و التعليقات على العروة، ج ۱، النجاسات، الخامس، م ۱۴

برای وضو و غسل و نماز اشکال ندارد؛ ولی چنانچه ناخن یا پوست سوراخ شود، اگر بیرون آوردن خون و تطهیر محل برای وضو و غسل زحمت بسیار دارد، باید وضو یا غسل جبیره‌ای انجام دهد و بنابر احتیاط تیمم هم به جای آورد.<sup>۱</sup>

**آیت الله وحید:** اگر در اثر (استحاله و مانند آن) به آن خون گفته نشود، پاک است و اگر به آن خون گفته شود، نجس است ولی تا هنگامی که پوست و ناخن است و سوراخ نشده و آب به آن نمی‌رسد، برای وضو و غسل و نماز اشکال ندارد؛ ولی چنانچه ناخن یا پوست سوراخ شود، اگر بیرون آوردن خون و تطهیر محل برای وضو و غسل، زحمت بسیار دارد، باید تیمم کند.<sup>۲</sup>

**آیت الله نوری:** اگر در اثر (استحاله و مانند آن) به آن خون گفته نشود، پاک است و اگر به آن خون گفته شود، تا هنگامی که زیر پوست و ناخن است، برای وضو و غسل و نماز اشکال ندارد؛ ولی چنانچه ناخن یا پوست سوراخ شود، اگر بیرون آوردن خون و تطهیر محل برای وضو و غسل زحمت دارد، باید وضو یا غسل جبیره‌ای انجام دهد و تیمم هم به جای آورند.<sup>۳</sup>

• **تبصره ۱.** کیفیت وضو و غسل جبیره‌ای به این ترتیب است که باید اطراف پوست و یا ناخن سوراخ شده را به طوری که نجاست زیاد نشود، بشوید و چیزی شبیه پارچه، بر آن بگذارد و روی پارچه دست‌تر بکشد.

• **تبصره ۲.** اگر شک شود که خون، زیر پوست یا ناخن مرده یا اینکه گوشت به این حالت درآمده، پاک است.

۱۲ چگونه فردی که دارای یک دست است، وضو بگیرد؟

وضوی عضو قطع شده

**همه مراجع:** اگر دستش از آرنج قطع شده، نسبت به آن تکلیفی ندارد و تنها صورت و یک دست دیگر را بشوید، آن گاه سر و پا را مسح کند.<sup>۴</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۱.

۲. توضیح المسائل، م ۱۰۲.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۱.

۴. العروة الوثقی، ج ۱، افعال الوضو، الثانی، امام، استفتات، ج ۱، احکام وضو، س ۲۶ و ۳۰؛ خامنه‌ای، سایت،

• **تبصره.** برای وضوء همان یک دست را زیر شیر بگیرید یا داخل طشت آب یا حوض نمایید و ارتماسی وضوء بگیرید و شستن و مسح اعضاء وضوء را با همین دست انجام دهد.

**۱۳** انگشتان دست راست من قطع شده است، حال چگونه وضوء بگیرم؟ آیا می‌توانم با دست چپ به جای دست راست وضوء بگیرم؟  
**همه مراجع:** هر مقدار که از دست راست (آرنج به پایین) باقی است، باید شسته شود و نسبت به انگشت‌های بریده شده، تکلیفی ندارید.<sup>۱</sup>

**۱۴** آیا دست مصنوعی را در وضوء باید شست و پای مصنوعی را مسح کرد؟  
**همه مراجع:** لازم نیست.<sup>۲</sup>

**۱۵** شخصی که سینوزیت دارد و استعمال آب سرد برایش ضرر دارد، آیا باید تیمم کند یا وضوء بگیرد؟  
**وضوء و سینوزیت**  
**همه مراجع:** اگر وضوء با آب گرم ضرری ندارد و تهیئه آن ممکن است باید وضوء بگیرد، و در غیر این صورت تیمم کند.<sup>۳</sup>

**۱۶** آیا انسان می‌تواند دیگری را در انجام دادن وضوء، وضوء کمک دیگران یاری دهد؟  
**همه مراجع:** انسان باید اعمال وضوء را خودش انجام دهد و اگر نمی‌تواند وضوء

استفتائات جدید، سوال ۷۸: بهجت، استفتائات، قطع و معلولیت اعضاء وضوء، س ۶۶۳، ۶۶۵ و ۶۷۶؛ تبریزی، استفتائات، س ۲۱۱ و دفتر مراجع.  
 ۱. العروة الوثقی، ج ۱، افعال الوضوء، الثانی.  
 ۲. صافی، پاسخ به ۳۰۰ پرسش از احکام دفتر دوم، س ۱۳، توری، استفتائات، ج ۱، س ۴۶؛ بهجت، استفتائات، احکام وضوء و دفتر همه مراجع.  
 ۳. مکارم، استفتائات جدید، ج ۱، س ۶۷؛ بهجت، استفتائات، قسمت وضوء، س ۶۳۲؛ توضیح المسائل مراجع، م ۲۸۸.

بگیرد، باید از دیگری کمک بگیرد ولی باید خود او نیت وضو کند و هر کدام از کارهای وضو را که می‌تواند به تنهایی انجام دهد، نباید در آن کمک بگیرد. و نسبت به مسح باید خودش مسح کند و اگر نمی‌تواند باید نایبش دست او را بگیرد و به جای مسح او بکشد. و اگر این هم ممکن نیست، باید از دست او رطوبت بگیرند و با آن رطوبت سر و پای او را مسح کنند و در این صورت بنا بر احتیاط واجب تیمم هم بکنند.<sup>۱</sup>

۱۷ اگر کسی با آفتابه یا نگهداشتن شیلنگ آب، به کف دست او آب بریزد ولی خودش صورت و دست‌ها را بشوید، آیا این وضو صحیح است؟

همه مراجع: آری، وضویش صحیح است؛ ولی این کار کراهت دارد.<sup>۲</sup>



۱. توضیح المسائل مراجع، م ۲۸۶ و ۲۸۷؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، ۱۱۶ و سایت، استفتات جدید، کیفیت وضو؛ امام، استفتات، ج ۱، ص ۳۰، س ۳۱ و ۳۲ و ۲۸.  
 ۲. العروة الوثقی، شرائط الوضو، التاسع؛ خامنه‌ای، سایت، استفتات جدید، کیفیت وضو.

اگر بعد از وضو، در اعضای وضو مانعی ببینیم،

وضو و موانع در اعضا چه کنیم؟

همه مراجع (به جز مکارم و وحید): اگر ندانید موقع وضو بوده یا بعد پیدا شده، وضویتان صحیح است؛ ولی اگر در وقت وضو، به مانع توجه نداشته‌اید، بنابر احتیاط واجب، دوباره وضو بگیرید.

آیت‌الله مکارم: اگر بعد از وضو انگشتی یا مانع دیگری در دست ببیند و نداند موقع وضو بوده یا نه، وضوی او صحیح است به شرط اینکه احتمال بدهد در حال وضو توجه به این امر داشته است.<sup>۱</sup>

آیت‌الله وحید: اگر بعد از وضو چیزی که مانع از رسیدن آب است در اعضای وضو ببیند و نداند موقع وضو بوده یا بعد پیدا شده در صورتی که بداند غافل از آن مانع در حال وضو بوده باید دوباره وضو بگیرد وگرنه وضوی او صحیح است.<sup>۲</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۳۹۷؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۹۸؛ دفتر: خامنه‌ای.

۲. توضیح المسائل، م ۳۲۲، چاپ ۱۳۹۲.

۳. توضیح المسائل، م ۳۰۳، چاپ سال ۱۳۸۸.

۱۹ آیا مالیدن کرم به دست و صورت مانع وضو می‌شود؟

وضو و کرم صورت

همه مراجع: اگر کرم و (متعارف) باشد به حدی است که مانع رسیدن آب به پوست نباشد، اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

۲۰ اینجانب عینک نامرئی می‌زنم و آن وسیله‌ای است

وضو و لنز چشم

که بر روی عنبیه قرار می‌گیرد آیا وضو با آن اشکال دارد؟

همه مراجع: اگر داخل چشم قرار می‌گیرد، اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

• تبصره. شستن داخل چشم که در وقت بستن دیده نمی‌شود، واجب نیست.

۲۱ چنانچه شخصی موی مصنوعی در سر کاشته باشد،

وضو و موی مصنوعی

تکلیف وضوی او چه می‌شود؟

همه مراجع: موی مصنوعی اگر به نحو کلاه گیس باشد که قابل برداشتن است واجب است برای مسح آن را بردارد ولی اگر موی مصنوعی بر پوست سر کاشته شده و قابل برداشتن نبوده و یا ازاله آن مستلزم ضرر و مشقت باشد در این صورت اگر رطوبت به پوست سر می‌رسد وضو صحیح است و اگر رطوبت به پوست نمی‌رسد مسح بر روی همین موها کافی است و احتیاطاً تیمم هم نماید.<sup>۳</sup>

۱. تبریزی، استفتاآت، س ۱۵۲؛ سیستانی، سایت، وضو؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاآت، س ۱۰۴؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۲۵؛ امام، استفتاآت، ج ۱، وضو، س ۴۰؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۹۱ و ۱۰۶ و دفتر: نوری، وحید، مکارم و بهجت.

۲. امام، استفتاآت، ج ۱، س ۱۹؛ توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۲؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۸؛ نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳ و دفتر خامنه‌ای.

۳. امام، توضیح المسائل، م ۳۳۸؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاآت، س ۱۰۱ و ۱۲۶؛ مکارم توضیح المسائل، م ۳۵۲ و استفتاآت، ج ۲، س ۵۸، فاضل، استفتاآت، ج ۲، س ۱۱۴.

۲۲

آیا کاشتن موی مصنوعی در سر - که مانع وضو یا غسل وضو و کاشت مو است - اشکال دارد؟

همه مراجع (به جز خامنه‌ای): اگر مانع رسیدن آب به بدن باشد، کاشتن مو حرام است.<sup>۱</sup>

آیت‌الله خامنه‌ای: اگر در غیر اوقات نماز کاشتن مو انجام بگیرد اشکال ندارد.<sup>۲</sup>  
 • تبصره. در صورت کاشتن مو و غیر قابل برداشت بودن، وضو و غسل جبیره‌ای می‌شود.

۲۳

حکم شرعی کاشت ناخن مصنوعی را بیان فرمایید؟  
 وضو و کاشت ناخن

همه مراجع (به جز خامنه‌ای): هر گاه ضرورتی برای این کار نباشد آن را ترک کنند و چنانچه ضرورت دارد و امکان جداسازی ناخن‌های مصنوعی به هنگام غسل وضو نباشد، با آن وضو و غسل جبیره‌ای می‌گیرد.<sup>۳</sup>  
 آیت‌الله خامنه‌ای: ایجاد مانعی که موجب تبدل وظیفه وضو و غسل به وضو و غسل جبیره‌ای می‌شود، چنانچه در غیر وقت نماز باشد، مانع ندارد ولی در وقت نماز باید وضو یا غسل را انجام دهد سپس مبادرت به ایجاد مانع نماید.<sup>۴</sup>

- تبصره ۱. اگر کشت حقیقی باشد و ناخن جزء بدن شود و رشد و نمو داشته باشد، وضو و غسل با آن صحیح است.
- تبصره ۲. اگر ناخن‌ها زینتی باشد مانند آنچه امروزه خانم‌ها در مراسم‌ها استفاده می‌کنند، باید به هنگام وضو و غسل آنها را جدا کنند.
- تبصره ۳. اگر برداشتن ناخن ممکن باشد هر چند هزینه داشته باشد، باید برداشته شود.

۱. دفتر: همه.

۲. سایت استفتائات جدید، شرایط وضو.

۳. مکارم، احکام ویژه (۶۰۰) مساله، م ۳۵۸؛ بهجت، استفتائات، قسمت موانع رسیدن آب به پوست، وضو؛ و دفتر همه.

۴. استفتائات جدید سایت، شرایط وضو.

## مبطلات وضو

۲۴

وضوی کسی که از خروج باد معده خودداری می‌کند،

وضو و باد معده

چه حکمی دارد؟

همه مراجع: وضوی او باطل نیست.<sup>۱</sup>



۲۵

اگر در حین وضو یا نماز، شک در خروج باد معده کند،

وظیفه‌اش چیست؟

همه مراجع: نباید به شک خود اعتنا کند.<sup>۲</sup>

۲۶

شخصی که بیماری دارد و نمی‌تواند از خروج باد

وضو و سلسله بول

معدۀ یا ادرار یا مدفوع جلوگیری کند و در بین نماز

چند مرتبه از او خارج می‌شود، وظیفه‌اش چیست؟

همه مراجع: اگر نتواند وضوی خود را تا آخر نماز حفظ کند و تجدید وضو در

اثناء نماز هم برای او خیلی دشوار باشد، می‌تواند با هر وضویی یک نماز

۱. العروة الوثقی، ج ۱، موجبات الوضو، الثالث.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۳۰۰؛ وحید، توضیح المسائل، م ۳۰۶؛ نوری، توضیح المسائل، م ۳۰۱؛ دفتر: خامنه‌ای.

بخواند، یعنی برای هر نماز به یک وضو اکتفا کند، هر چند وضوی او در بین نماز باطل شود.<sup>۱</sup>

• **تبصره.** چنین فردی اگر می‌داند از اول وقت نماز تا آخر آن به مقدار وضو گرفتن و نماز خواندن مهلت پیدا می‌کند مثلاً هنگام ظهر نمی‌تواند از خروج اینها جلوگیری کند ولی بعد از یک ساعت می‌تواند، باید نماز را در وقتی که مهلت پیدا می‌کند، بخواند.



۱. توضیح المسائل مراجع، م ۳۰۷؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۲۸؛ مکارم استفتاءات، ج ۳، س ۱۲۵.

یک قسمت از بدنم خونی و نجس بود، اگر با انجام غسل (زیر دوش حمام)، نجاست نیز از بین برود؛ آیا غسل صحیح است؟

همه مراجع (به جز سیستانی، تبریزی و بهجت): در غسل ارتماسی باید تمام بدن قبل از غسل پاک باشد، ولی در غسل ترتیبی پاک بودن تمام بدن لازم نیست. و اگر بدن نجس باشد و هر قسمتی را پیش از غسل دادن آن قسمت آب بکشد، کافی است ولی اگر عضو نجس قبل از غسل آن تطهیر نشود، و با یک شستن بخواهد هم آن را پاک کند و هم غسل نماید، غسل باطل است و نمازی که با چنین غسلی خوانده، باطل و قضای آن واجب است.<sup>۱</sup>

آیت الله سیستانی: در غسل ارتماسی یا ترتیبی پاک بودن تمام بدن پیش از غسل لازم نیست، بلکه اگر به فرو رفتن در آب یا ریختن آب به قصد غسل، بدن پاک شود، غسل محقق می شود به شرط آنکه آبی که با آن غسل می کند از پاک بودن خارج نشود، مثلاً با آب کر غسل کند.<sup>۲</sup>

آیت الله تبریزی: در غسل ارتماسی یا ترتیبی پاک بودن تمام بدن پیش از غسل

۱. امام، توضیح المسائل، م ۳۷۲ مکارم مسئله ۳۸۹ نوری م ۳۷۳ صافی م ۳۷۸؛ فاضل، م ۳۷۳؛ خامنه ای، اجوبة الاستفتاء، س ۱۷۹؛ امام استفتاءات، ج ۱ صفحه ۶۱ س ۱۲۹.  
۲. توضیح المسائل، م ۳۷۱ و سایت، استفتاءات، بخش غسل.

لازم نیست بلکه اگر به فرو رفتن در آب یا ریختن آب به قصد غسل، بدن پاک شود غسل محقق می شود.<sup>۱</sup>

**آیت الله بهجت:** در غسل ارتماسی باید تمام بدن پاک باشد مگر این که در آن واحد هم بدن پاک شود و هم غسل انجام گیرد، و در غسل ترتیبی پاک بودن تمام بدن لازم نیست، و اگر تمام بدن نجس باشد و هر قسمتی را پیش از غسل دادن آن قسمت آب بکشد کافی است. ولی پاک بودن تمام بدن قبل از شروع در غسل مطلقاً، موافق احتیاط است.<sup>۲</sup>

**۲۸** آیا در غسل پی در پی شستن لازم است؟

غسل و موالات

**همه مراجع:** خیر، می تواند بعد از شستن هر قسمت از بدن، صبر کند و پس از مدتی قسمت دیگر را بشوید.<sup>۳</sup>

**۲۹** آیا دیگران می توانند بیمار را در انجام غسل یاری

غسل و کمک دیگران دهند؟

**همه مراجع:** بیمار باید به مقدار ممکن خودش برای غسل اقدام کند و به هر مقدار که نمی تواند دیگران کمک کنند.<sup>۴</sup>

**۳۰** آیا بعد از غسل، خارج شدن بول و باد معده آن را باطل

غسل و بطلان وضو می کند؟

**همه مراجع:** خیر، غسل باطل نمی شود؛ ولی باید برای نماز وضو بگیرد.<sup>۵</sup>

۱. توضیح المسائل، م ۳۷۸.

۲. توضیح المسائل، م ۳۷۱.

۳. توضیح المسائل، مراجع، م ۳۸۰؛ توضیح المسائل، نوری، م ۳۸۱.

۴. امام، تحریر الوسیله، کتاب الطهارة، واجبات غسل، چهارمین واجب؛ العروة الوثقی، شرائط الوضو، التاسع وغسل الجنابة، م ۱۲.

۵. العروة الوثقی، فصل فی مستحبات غسل الجنابة، م ۱۰.

۳۱

اگر در اثنای غسل جنابت، حدث اصغر (بول، باد معده غسل و حدث و...) خارج شود، آیا غسل صحیح است؟

همه مراجع (به جز بهجت و وحید): حدث اصغر در اثنای غسل به صحت غسل ضرر نمی‌رساند و لازم نیست که غسل را از نو شروع کند، ولی برای نماز و مانند آن باید وضو بگیرد.<sup>۱</sup>

آیت‌الله بهجت: اگر در بین غسل، حدث اصغر از او سرزند مثلاً بول کند، اتمام غسل لازم نیست بلکه کافی است که به قصد وظیفه واقعی (اعم از تمام یا اتمام) غسل را دوباره از سر شروع کند و بنابر احتیاط برای نماز و کاری که وضو لازم دارد وضو بگیرد.<sup>۲</sup>

آیت‌الله وحید: بنابر احتیاط واجب باید غسل را تمام کند و دوباره از سر گیرد و برای نماز و هر کاری که در آن طهارت لازم است، وضو نیز بگیرد.<sup>۳</sup>

۳۲

کسی که می‌داند آب برایش ضرر دارد، چنانچه وضو غسل و ضرر یا غسل انجام دهد، آیا وضو و غسلش صحیح است؟

امام: بنابر احتیاط واجب در این فرض، وضو و غسلش باطل است.<sup>۴</sup>  
آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی، صافی، مکارم و وحید: وضو و غسلش در این فرض باطل است.<sup>۵</sup>

آیت‌الله نوری: در بعضی از مراتب ضرر وضو و غسلش صحیح است.<sup>۶</sup>  
آیت‌الله فاضل: آری، وضو و غسلش صحیح است؛ مگر آنکه باعث مشقت و حرج برای او شود. در این صورت باطل خواهد شد.<sup>۷</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۳۸۶: خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۸۵ و نوری، توضیح المسائل، م ۳۸۷: مکارم توضیح المسائل، م ۳۹۸.

۲. توضیح المسائل، م ۳۷۹.

۳. توضیح المسائل، م ۳۹۲.

۴. امام، تعلیقات علی العروة، فصل فی التیمم، م ۱۸.

۵. وحید، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۳۵۴: تبریزی، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۳۵۴: بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، م ۴۸۱: صافی، هداية العباد، ج ۱، م ۴۸۹: تعلیقات علی العروة، احکام التیمم، م ۱۸.

۶. تعلیقات عروه، ص ۱۰۶، ذیل مسئله ۱۸ فصل فی التیمم.

۷. تعلیقات علی العروة، التیمم، م ۱۸.

---

---

---

---

---

---

---

---

## تیمم بیماران

در چه مواردی باید تیمم کرد؟

۳۳

### کیفیت تیمم

مهم‌ترین موارد تیمم عبارتند از:

۱. وقت تنگ باشد؛
۲. دسترسی به آب نداشته باشد؛
۳. آب برای انسان ضرر داشته باشد؛
۴. بدن یا لباس او نجس است و آب بیش از تطهیر آن ندارد و لباس دیگری نیز ندارد؛
۵. اگر آب را به مصرف وضو یا غسل برساند، افراد مرتبط با او از تشنگی، هلاک، یا بیمار و یا به سختی می‌افتند.

آیا در تیمم باید دست‌ها را دوبار (یک بار قبل از مسح پیشانی و یک بار قبل از مسح دست‌ها) بر زمین بزنیم؟

۳۴

همه مراجع (به جز خامنه‌ای): یک بار کافی است.<sup>۱</sup>

آیت‌الله خامنه‌ای: بعد از این که یک بار دست‌ها را بر زمین زد و پیشانی و پشت

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۷۰۰.

دست‌ها را مسح کرد، بنا بر احتیاط واجب یک بار دیگر باید دست‌ها را بر زمین زده و مجدداً پشت دست‌ها را مسح کند.<sup>۱</sup>

**۳۵** کسی که احتمال می‌دهد اگر غسل کند، بیماری او تیمم بیمار دیرتر بهبود یابد؛ آیا می‌تواند به جای غسل تیمم کند؟  
همه مراجع: اگر انجام دادن غسل - هر چند با آب گرم - باعث شود بیماریش دیرتر خوب شود، می‌تواند تیمم کند.<sup>۲</sup>

**۳۶** بیماری که آب برای او ضرر ندارد؛ ولی انجام غسل تیمم و سختی غسل برایش دشوار است، آیا می‌تواند تیمم کند؟  
همه مراجع: اگر انجام دادن غسل برای او حرج و مشقت داشته باشد، می‌تواند تیمم کند.<sup>۳</sup>

**۳۷** آیا انسان می‌تواند به صرف احتمال ضرر داشتن آب تیمم و احتمال ضرر برای بدنش تیمم کند؟  
همه مراجع: اگر احتمال او در نظر متعارف مردم به‌جا باشد، باید تیمم کند.<sup>۴</sup>

**۳۸** اگر انسان جنب باشد؛ ولی آب گرم و مکان مناسب در تیمم و آب سرد دسترس نباشد، چه تکلیفی دارد؟  
همه مراجع: اگر نتواند آب گرم کند و آب سرد نیز برای او ضرر داشته باشد و یا آن‌که به طور کلی انجام دادن غسل برای او حرجی و دشوار است، می‌تواند تیمم کند.<sup>۵</sup>

۱. اجوبة الاستفتاءات، س ۲۰۹.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۶۶۹؛ نوری، توضیح المسائل، م ۶۷۰؛ وحید، توضیح المسائل، م ۶۷۶.

۳. العروة الوثقی، فصل فی التیمم، الرابع.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۶۷۰؛ نوری، توضیح المسائل، م ۶۷۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۶۷۷ و دفتر خامنه‌ای.

۵. العروة الوثقی، فصل فی التیمم، الثالث والرابع.

**۳۹** آیا در تیمم، روی خود بینی هم باید دست کشیده تیمم صورت شود؟  
 همه مراجع: خیر، مسح روی بینی لازم نیست.<sup>۱</sup>

**۴۰** آیا در تیمم موقع مسح پیشانی، لازم است تمام کف دو تیمم پیشانی دست با پیشانی تماس پیدا کنند یا اینکه اگر کل پیشانی با بعضی از قسمت های دو دست مسح شود کافی است؟  
 آیات عظام امام، فاضل، بهجت و خامنه ای: باید با تمام کف دو دست پیشانی را مسح کند.<sup>۲</sup>

آیات عظام مکارم، وحید، سیستانی، تبریزی، نوری: لازم نیست تمام کف دو دست به پیشانی کشیده شود، بلکه باید کل پیشانی مسح شود.<sup>۳</sup>  
 آیت الله صافی: بنا بر احتیاط واجب مسح پیشانی باید با تمام کف دو دست باشد.<sup>۴</sup>

**۴۱** کسی که وظیفه اش تیمم است، اگر به علت شکستگی یک تیمم یا دست شکسته دست نتواند آن را به پیشانی برساند، تکلیف او چیست؟  
 همه مراجع: با دست دیگر که سالم است تیمم کند.<sup>۵</sup>

**۴۲** آیا فرقی بین تیمم بدل از وضو و غسل است؟  
 تیمم بدل از غسل

همه مراجع: به غیر از نیت، تفاوتی بین آن دو نیست.<sup>۶</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۷۰۰؛ نوری، توضیح المسائل، م ۷۰۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۷۰۷.  
 ۲. خامنه ای، استفتائات جدید، س ۴۰؛ بهجت، وسیله النجاه، م ۴۹۳.  
 ۳. مکارم، عروه فصل فی کیفیت تیمم الثانی؛ نوری، حاشیه عروه، ص ۱۱۲؛ وحید و تبریزی و سیستانی، منهاج، م ۳۶۳.  
 ۴. هدایه العباد، م ۵۰۳.  
 ۵. امام، استفتائات، ج ۱، تیمم، س ۲۴۳؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۱۳۶؛ دفتر: همه.  
 ۶. توضیح المسائل مراجع، م ۷۰۱؛ نوری، توضیح المسائل، م ۷۰۲؛ وحید، توضیح المسائل، م ۷۰۷ و دفتر: خامنه ای.

**۴۳** آیا بعد از تیمم بدل از غسل، تیمم بدل از وضو نیز لازم تیمم بدل از وضو است؟

همه مراجع (به جز سیستانی، مکارم و نوری): در تیمم بدل از غسل جنابت، برای نماز، وضو یا تیمم بدل از وضو لازم نیست؛ ولی در تیمم بدل از سایر غسل‌ها، برای نماز، وضو یا تیمم بدل از وضو نیز لازم است.<sup>۱</sup>

**آیات عظام سیستانی، مکارم و نوری:** خیر، لازم نیست برای نماز، وضو یا تیمم بدل از وضو بگیرد (خواه غسل جنابت باشد، یا غسل‌های دیگر، به جز غسل استحاضه متوسطه)؛ ولی اگر به جا آورد، بهتر (احتیاط مستحب) است.<sup>۲</sup>

**۴۴** آیا تیمم بر موزاییک صحیح است؟

تیمم بر موزاییک

**آیات عظام خامنه‌ای، بهجت، تبریزی، فاضل و نوری:** تیمم بر موزاییک صحیح است.<sup>۳</sup>  
**آیات عظام صافی و مکارم:** تیمم بر موزاییک اشکال دارد.<sup>۴</sup>

**۴۵** آیا تیمم بر سنگ مرمر صحیح است؟

تیمم بر سنگ مرمر

همه مراجع: تیمم بر سنگ مرمر جایز است.<sup>۵</sup>

**۴۶** آیا تیمم بر چوب و تخته صحیح است؟

تیمم بر چوب

همه مراجع: خیر صحیح نیست.<sup>۶</sup>

• تبصره. اگر بر روی آنها گرد و خاک باشد، تیمم بر گرد و خاک صحیح است.

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۷۲۲؛ وحید، توضیح المسائل، م ۷۲۰ و دفتر: خامنه‌ای.

۲. مکارم و سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۷۲۳ و نوری، توضیح المسائل، م ۷۲۴.

۳. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۴۸۹؛ بهجت، استفتائات، احکام تیمم، س ۱۱۱۳؛ تبریزی، استفتائات، س ۲۸۰؛ فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۱۹۲؛ دفتر نوری.

۴. مکارم، استفتائات، ج ۲، س ۱۲۳؛ دفتر صافی.

۵. توضیح المسائل مراجع، م ۶۸۵ و ۶۸۶.

۶. امام، تحریر الوسیله، کتاب الطهارة، التیمم، القول فیما یتیم به، م ۱؛ تبریزی، استفتائات، س ۲۸۸؛ العروة الوثقی، ج ۱، فیما یصح التیمم به.

**۴۷** آیا تیمم بر گچ پخته (مثل گچ روی دیوار) صحیح تیمم برگچ دیوار است؟

آیات عظام امام، تبریزی، صافی، فاضل و مکارم: بنابر احتیاط واجب، با وجود خاک، تیمم بر گچ دیوار صحیح نیست.<sup>۱</sup>

آیات عظام بهجت و نوری: با وجود خاک، تیمم بر گچ دیوار صحیح نیست.<sup>۲</sup>  
آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و وحید: تیمم برگچ دیوار صحیح است؛ ولی احتیاط مستحب آن است که با وجود خاک (و مانند آن) بر آن تیمم نکند.<sup>۳</sup>

**۴۸** آیا تیمم بر آجر صحیح است؟ تیمم بر آجر

آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، فاضل و وحید: آری، تیمم بر آجر صحیح است؛ ولی بهتر (احتیاط مستحب) است با آن تیمم نکنند.<sup>۴</sup>

آیات عظام تبریزی و مکارم: بنابر احتیاط واجب، تیمم بر آجر صحیح نیست.<sup>۵</sup>  
آیات عظام بهجت، صافی و نوری: خیر، تیمم بر آجر صحیح نیست.<sup>۶</sup>

**۴۹** آیا کسی که برای جنابت، تیمم بدل از غسل کرده است، تیمم و نمازهای بعدی می‌تواند نمازهای بعدی را نیز با آن تیمم بخواند؟  
همه مراجع: آری، تا هنگامی که تیمم و عذرش باقی است، می‌تواند با همان تیمم نمازهای بعدی را بخواند.<sup>۷</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۶۸۵.

۲. بهجت، وسیله النجاة، ج ۱، م ۴۸۵ و نوری، توضیح المسائل، م ۶۸۵.

۳. سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۶۸۵ و وحید، توضیح المسائل، م ۶۹۲ و خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۲۱۰.

۴. امام، سیستانی و فاضل، تعلیقات علی العروة، فصل فیما یصح التیمم به؛ وحید، توضیح المسائل، م ۶۹۲ و خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۲۱۰.

۵. مکارم، تعلیقات علی العروة، فصل فیما یصح التیمم به و تبریزی، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۳۵۷.

۶. نوری، تعلیقات علی العروة، فصل فیما یصح التیمم به؛ صافی، هداية العباد، ج ۱، م ۴۹۴؛ بهجت، وسیله النجاة، ج ۱، م ۴۸۵.

۷. توضیح المسائل مراجع، م ۷۲۶؛ نوری، توضیح المسائل، م ۷۲۶؛ وحید، توضیح المسائل، م ۷۳۳ و

کسی که به جهت عذر به جای غسل، تیمم کند و کاری  
تکرار تیمم که وضو را باطل می‌کند برایش پیش بیاید؛ تکلیف او  
برای نمازهای بعدی چیست؟

**آیات عظام امام، فاضل، سیستانی، مکارم و نوری:** اگر نتواند برای نمازهای بعد غسل  
کند، باید وضو بگیرد و اگر نمی‌تواند وضو بگیرد، باید بدل از وضو تیمم کند.<sup>۱</sup>  
**آیات عظام تبریزی و وحید:** اگر بدل از غسل جنابت، تیمم کرده و نمی‌تواند برای نمازهای  
بعد غسل کند، باید تیمم بدل از غسل نماید و بهتر (احتیاط مستحب) است، وضو هم  
بگیرد و اگر بدل غسل غیر جنابت، تیمم کرده، باید همراه تیمم بدل از غسل، وضو  
هم بگیرد و اگر نمی‌تواند وضو بگیرد، به جای آن تیمم بدل از وضو بکند.<sup>۲</sup>

**آیت الله بهجت:** اگر بدل از غسل جنابت، تیمم کرده و نمی‌تواند برای نمازهای بعد  
غسل کند، می‌تواند همراه تیمم، بدل از غسل وضو هم بگیرد. بنا بر احتیاط واجب  
باید این کار را انجام دهد و اگر قدرت ندارد، چنانچه یک تیمم کند - به قصد اینکه  
آنچه تکلیف او است انجام داده باشد - کافی است و اگر بدل از غسل غیر جنابت  
تیمم کرده، بنا بر احتیاط واجب باید همراه تیمم بدل از غسل وضو هم بگیرد و اگر  
نمی‌تواند وضو بگیرد، به جای آن، تیمم بدل از وضو بکند.<sup>۳</sup>

**آیت الله صافی:** اگر بدل از غسل جنابت، تیمم کرده و نمی‌تواند برای نمازهای  
بعد غسل کند، چنانچه یک تیمم کند - به قصد اینکه آنچه تکلیف او است  
انجام داده باشد - کافی است و اگر بدل غسل غیر جنابت تیمم کرده، باید  
وضو بگیرد و بنا بر احتیاط واجب یک تیمم بدل از غسل هم به جا آورد و اگر  
نمی‌تواند وضو بگیرد، دو تیمم کند: یکی بدل از غسل و دیگری بدل از وضو.<sup>۴</sup>  
**آیت الله خامنه‌ای:** در صورتی که هنوز نمی‌تواند غسل کند، بنا بر احتیاط واجب

خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۲۰۲ و ۲۰۳.

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۷۲۴ و دفتر: خامنه‌ای.

۲. وحید، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۳۸۱؛ تبریزی، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۳۸۱.

۳. بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، م ۵۱۰.

۴. صافی، توضیح المسائل، م ۷۳۲.

باید بار دیگر تیمم بدل از غسل کند و وضو هم بگیرد.<sup>۱</sup>

**۵۱** آیا کسی که وظیفه‌اش به جای غسل تیمم بوده، تیمم و قرآن می‌تواند دست به قرآن بزند و یا به مسجد برود؟

همه مراجع (به جز امام، خامنه‌ای، نوری و مکارم): اگر برای کاری تیمم کند تا تیمم و عذر او باقی است کارهایی را که باید با وضو یا غسل انجام داد می‌تواند به جا آورد ولی اگر عذرش تنگی وقت بوده یا با داشتن آب برای نماز میت یا خوابیدن تیمم کرده فقط کاری را که برای آن تیمم کرده می‌تواند انجام دهد.<sup>۲</sup>

**آیات عظام امام و نوری:** کسی که وظیفه‌اش تیمم است اگر برای کاری تیمم کند، تا تیمم و عذر او باقی است، کارهایی را که باید با وضو یا غسل انجام داد، می‌تواند به جا آورد ولی اگر با داشتن آب برای نماز میت یا خوابیدن تیمم کرده فقط کاری را که برای آن تیمم نموده می‌تواند انجام دهد و همچنین است بنابر احتیاط واجب اگر عذرش تنگی وقت بوده.<sup>۳</sup>

**آیت‌الله خامنه‌ای:** ترتیب همه آثار شرعی غسل بر تیمم بدل از غسل جایز است، مگر این که تیمم بدل از غسل به علت تنگی وقت باشد که در این صورت فقط کارهایی را که برای آن تیمم نموده می‌تواند انجام دهد.<sup>۴</sup>

**آیت‌الله مکارم:** اگر برای کاری تیمم کند تا تیمم و عذر او باقی است کارهایی را که باید با وضو یا غسل انجام داد می‌تواند به جا آورد حتی اگر عذرش تنگی وقت باشد.<sup>۵</sup>

**۵۲** پس از برطرف شدن عذر، آیا نمازهایی را که با تیمم تیمم و تکرار نماز خوانده‌ایم، باید دوباره قضا کنیم؟

همه مراجع: خیر، قضا لازم نیست.<sup>۶</sup>

۱. استفتائات جدید، ص ۱۰، ش ۳۷، چاپ ۱۳۸۹.  
 ۲. توضیح المسائل مراجع، م ۷۲۶، وحید، توضیح المسائل، م ۷۳۳.  
 ۳. امام، توضیح المسائل مراجع، م ۷۲۶ و نوری، توضیح المسائل، م ۷۲۷.  
 ۴. اجوبة الاستفتائات، س ۲۰۲ و ۲۰۴.  
 ۵. توضیح المسائل، م ۶۶۷.  
 ۶. توضیح المسائل مراجع، م ۷۲۷، نوری، توضیح المسائل، م ۷۲۸، وحید، توضیح المسائل، م ۷۳۴ و دفتر خامنه‌ای.

## نماز بیماران

۵۳

در چه صورتی تکلیف نماز از انسان برداشته می شود؟

وجوب نماز

همه مراجع: در هیچ حالتی تکلیف نماز از شخص مکلف ساقط نمی شود. اگر نمی تواند ایستاده نماز بگذارد، باید نشسته بخواند و اگر نشسته نمی تواند، خوابیده و به پهلو راست رو به قبله بخواند. اگر به پهلو راست نمی تواند، به پهلو چپ بخواند. در غیر این صورت به پشت بخوابد، به طوری که کف پای او رو به قبله باشد. حتی در اتوبوس یا هواپیما اگر وقت نماز تنگ باشد، باید در حد مقدور نسبت به قبله و رکوع و سجود اقدام کند.<sup>۱</sup>

۵۴

فردی که توانایی بر ایستادن ندارد، چگونه نماز

نماز و ناتوانی بخواند؟

همه مراجع: تا انسان می تواند ایستاده نماز بخواند، نباید بنشیند، و فردی که در موقع ایستادن مجبور است به چیزی تکیه دهد، باید به هر طور که می تواند ایستاده نماز بخواند. ولی اگر به هیچ صورت نتواند بایستد، باید

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۹۷۱؛ نوری، توضیح المسائل، م ۹۷۱ و وحید، توضیح المسائل، م ۹۷۸؛ دفتر: خامنه ای.

## بنشینند و نشسته نماز بخوانند.<sup>۱</sup>

**۵۵** اگر بیماری در بین نماز از ایستادن عاجز شود، چه وظیفه‌ای دارد؟

**همه مراجع:** باید بنشینند و نماز را نشسته ادامه دهد، البته هنگام نشستن تا بدنش آرام نگرفته باید ذکر نخواند.<sup>۲</sup>

**۵۶** پیران و معلولان باید عصا به دست بگیرند، آیا واجب است

**نماز و عصا** برای نماز با عصا بایستند یا می‌توانند نشسته نماز بخوانند؟

**همه مراجع:** باید ایستاده نماز بخوانند اگر چه بر دیوار یا عصا یا چیز دیگر تکیه نمایند.<sup>۳</sup>

**۵۷** افرادی که نمازشان را نشسته می‌خوانند نسبت به

**نماز نشسته و قیام** قیام قبل از رکوع که رکن است چه وظیفه‌ای دارند؟

**همه مراجع:** کسی که نشسته نماز می‌خواند، اگر بعد از خواندن حمد و سوره بتواند بایستد و رکوع را ایستاده به‌جا آورد، باید بایستد و از حال ایستاده به رکوع رود. و اگر نتواند، لازم نیست بایستد و باید رکوع را هم نشسته به‌جا آورد.<sup>۴</sup>

**۵۸** کسی که نمی‌تواند تمام نماز را ایستاده بخواند، آیا

می‌تواند همه‌ی آن را نشسته بخواند؟

**همه مراجع:** کسی که نشسته نماز می‌خواند، اگر در بین نماز بتواند بایستد باید

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۹۲۰، خانه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۹۶۹.

۳. امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۹۵، بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۷۷۵، فاضل، استفتاءات،

ج ۱، س ۵۲۶ و ج ۲، س ۲۵۸، وحید، استفتاءات، قسمت افعال نماز، س ۱۷، مکارم، استفتاءات جدید، ج ۱، س ۱۸۷.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۹۷۲.

مقداری را که می‌تواند، ایستاده بخواند، ولی تا بدنش آرام نگرفته باید چیزی نخواند.<sup>۱</sup>

**۵۹** آیا نماز خواندن، روی تخت و تشک ابری صحیح نماز روی تخت می‌باشد یا نه؟

همه مراجع: در صورتی که تخت بی‌حرکت و محل سجده ثابت و آرام باشد نماز خواندن روی آن اشکالی ندارد.<sup>۲</sup>

**۶۰** برای بیماری که نماز را خوابیده می‌خواند، قیام‌های قیام نماز بستری نماز مانند قیام متصل به رکوع، چگونه است؟  
همه مراجع: همان خوابیدن او بدل از قیام است.<sup>۳</sup>

**۶۱** گاهی اوقات درد کمر شدید است و نمی‌توانم نمازهای نماز و درد موضعی را ایستاده بخوانم، با این وضع وظیفه من چیست؟  
آیت‌الله خامنه‌ای: اگر احتمال می‌دهید که در آخر وقت بتوانید نماز خود را ایستاده بخوانید، بنابر احتیاط، باید تا آن هنگام صبر کنید، ولی اگر در اول وقت به خاطر عذری نماز خود را نشسته خواندید و سپس تا آخر وقت عذر شما برطرف نشد نمازی که خوانده‌اید صحیح است و اعاده لازم نیست و اگر در اول وقت قادر بر نماز ایستاده نبودید و یقین داشتید که ناتوانی شما از نماز تا آخر وقت ادامه خواهد یافت، ولی قبل از آخر وقت عذر شما برطرف شد و توانستید ایستاده نماز بخوانید باید نماز را به طور ایستاده اعاده کنید.<sup>۴</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۹۷۴، بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۳۰.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۸۰؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۶۸.

۳. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۳۵؛ دفتر همه مراجع.

۴. خامنه‌ای، اجوبه، س ۴۵۷.

**آیات عظام امام و فاضل:** اگر انسان احتمال بدهد که تا آخر وقت بتواند ایستاده نماز بخواند، می‌تواند اول وقت نماز بخواند.<sup>۱</sup>

**آیت الله سیستانی:** اگر انسان مأیوس نباشد که در آخر وقت بتواند ایستاده نماز بخواند، چنانچه اول وقت نماز را بخواند و در آخر وقت قدرت بر ایستادن حاصل نماید باید نماز را دوباره به جا آورد. ولی اگر مأیوس از آن باشد که بتواند نماز را ایستاده بخواند، اگر در اول وقت نماز را بخواند و سپس قدرت بر ایستادن پیدا کند، لازم نیست نماز را اعاده کند.<sup>۲</sup>

**آیات عظام صافی، نوری و مکارم:** اگر انسان احتمال بدهد که تا آخر وقت بتواند ایستاده نماز بخواند بنابر احتیاط واجب باید نماز را تأخیر بیندازد. و در آخر وقت اگر نتوانست بایستد، مطابق وظیفه‌اش نماز به جا آورد.<sup>۳</sup>

**آیات عظام تبریزی و وحید:** اگر انسان احتمال بدهد که تا آخر وقت بتواند ایستاده نماز بخواند، بهتر است نماز را تأخیر بیندازد. پس اگر نتوانست بایستد، در آخر وقت مطابق وظیفه‌اش نماز را به جا آورد، و در صورتی که اول وقت نماز را خوانده و در آخر وقت قدرت بر ایستادن حاصل نمود باید نماز را دوباره به جا آورد.<sup>۴</sup>

**۶۲ بیماری که توانایی بر ایستادن دارد اما احتمال می‌دهد نماز و احتمال ضرر** که برای او ضرر داشته باشد، یا شکستگی او دیر التیام پیدا می‌کند، چه وظیفه‌ای دارد؟

**همه مراجع (به جز مکارم):** کسی که می‌تواند بایستد، اگر بترسد که به واسطه ایستادن مریض شود یا ضرری به او برسد، می‌تواند نشسته نماز بخواند. و اگر از نشستن هم بترسد، می‌تواند خوابیده نماز بخواند.<sup>۵</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۹۷۶.

۲. سیستانی، توضیح المسائل، م ۹۶۲.

۳. صافی، توضیح المسائل، م ۹۸۵؛ نوری، توضیح المسائل، م ۹۷۷؛ مکارم، توضیح المسائل، م ۸۹۳.

۴. تبریزی، توضیح المسائل، م ۹۸۵؛ وحید، توضیح المسائل، م ۹۸۵.

۵. توضیح المسائل مراجع، م ۹۷۵.

**آیت الله مکارم:** باید نشسته نماز بخواند و اگر آن هم ضرر دارد خوابیده نماز بخواند.<sup>۱</sup>

**۶۳** افرادی که از پای مصنوعی استفاده می‌کنند و با آن نماز و پای مصنوعی ایستاده نماز می‌خوانند گاهی به علت خستگی یا یا احتمال زخم شدن آن، پای مصنوعی را در آورده و نشسته نماز می‌خوانند آیا واجب است همواره با پای مصنوعی به طور ایستاده نماز بخوانند یا خیر؟

**همه مراجع:** اگر عسر و حرج نداشته باشد ایستاده نماز بخوانند اگرچه با تکیه بر عصا یا استفاده از پای مصنوعی و مانند آن و اگر ایستادن موجب عسر و حرج و ناراحتی است نشسته نماز بخوانند.<sup>۲</sup>

• تبصره. نجس بودن دست یا پای مصنوعی خللی به نماز وارد نمی‌کند.<sup>۳</sup>

**۶۴** شخصی که عمل جراحی داخلی کرده و نمی‌تواند خم نماز و عمل جراحی شود و در صورت خم و راست شدن، احتمال خونریزی و یا ضرر بدهد وظیفه چیست؟

**همه مراجع:** اگر می‌تواند بایستد، باید ایستاده نماز بخواند و برای رکوع با سر اشاره کند و برای سجده بنشیند و با سر اشاره کند و مهر را بلند کند که پیشانی را بر آن بگذارد و اگر نمی‌تواند بنشیند باید در حالت ایستاده نیت سجده کند و برای سجده با سر اشاره کند.<sup>۴</sup>

• تبصره. اگر نمی‌تواند بایستد هر چند با تکیه بر چیزی، باید نشسته نماز بخواند و برای رکوع و سجود، با سر اشاره کند و اگر نمی‌تواند بنشیند، نماز را به صورت خوابیده بخواند و برای رکوع و سجود، با سر اشاره کند.

۱. مکارم، توضیح المسائل، م ۸۹۴.

۲. امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۹۵ و ۹۷؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۲۱؛ مکارم، استفتاءات جدید، ج ۱، س ۱۸۷ و ج ۲، س ۲۴۶؛ دفتر مراجع.

۳. فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۶۰.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۳۷ و ۱۰۳۸ و ۱۰۶۹ و ۱۰۷۰؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۶۰۶.

**۴۵** فردی مبتلا به زانو درد است و هنگام تشهد و سجده نماز و زانو درد تشدید می‌یابد، آیا می‌تواند برای به جا آوردن آن‌ها از صندلی استفاده کند؟

**همه مراجع:** ایستاده نماز را بخواند و هنگام سجده کردن و خواندن تشهد و سلام روی صندلی بنشیند.<sup>۱</sup>

**۴۶** کسی که در اثر شکستگی زانو نمی‌تواند به سجده برود، نماز و شکستگی زانو نماز را چگونه انجام دهد؟

**همه مراجع:** اگر می‌تواند خم شود و مهر را بر میز یا متکائی و... بگذارد و سجده نماید.<sup>۲</sup>

**۴۷** افرادی که نماز را نشسته می‌خوانند، اگر به علت درد نماز چهار زانو و بیماری نتوانند دو زانو بنشینند، آیا می‌توانند چهار زانو بنشینند؟

**همه مراجع:** اگر نمی‌توانند دو زانو بنشینند، یا دو زانو نشستن ضرر دارد، می‌توانند چهار زانو بنشینند.<sup>۳</sup>

**۴۸** عسر و حرج که موجب نشسته خواندن نماز می‌شود، نماز نشسته جایز چه مقدار است؟

**همه مراجع:** در حد عرفیت آن میزان است یعنی از نظر عرف این شخص نتواند ایستاده نماز بخواند.<sup>۴</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۹۷۲ و ۹۷۴؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۶۴۶؛ فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۲۵۹.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۸ و ۱۰۶۹؛ امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۱۳۰؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲؛ نوری، استفتاءات ج ۱، س ۱۳۴؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۶۳۵.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۸ و ۱۰۶۹؛ امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۱۳۰ و دفتر مراجع.

۴. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۳۱ و دفتر مراجع.

**۶۹** انسانی که نمی‌تواند ایستاده نماز بخواند و نماز را نماز نشسته و خمیدگی نشسته می‌خواند، هنگام قرائت حمد و سوره اگر خمیده باشد، نمازش چه حکمی دارد؟  
**همه مراجع:** باید راست بنشیند و خمیده نباشد مگر اینکه نتواند و عذری داشته باشد.<sup>۱</sup>

**۷۰** بیماری که از پای مصنوعی استفاده می‌کند و ایستادن نماز نشسته سهوی برایش سختی ندارد، تکلیف نمازهایی که در حالت نشسته خوانده چیست؟  
**همه مراجع:** چنانچه جاهل قاصر بوده نمازهای او صحیح است.<sup>۲</sup>

**۷۱** شخصی با کمک دیگران می‌تواند بایستد، آیا باید او نماز و کمک دیگران را بلند کنند و نگهدارند تا نماز را ایستاده بخواند و یا می‌تواند در حال نشسته نمازش را بخواند؟  
**همه مراجع:** اگر عسر و حرج نیست، باید با کمک دیگران بایستد و نماز بخواند.<sup>۳</sup>

**۷۲** اگر شخصی در خواندن نماز احتیاج به کمک داشته باشد و شخص کمک دهنده به موقع نتواند کمک کند، آیا می‌تواند نماز را بعداً به صورت قضا بخواند؟  
**همه مراجع:** باید به هر طوری که می‌تواند به وظیفه‌ی خود عمل نماید و نماز را بخواند، و با عمل به وظیفه بعداً قضا ندارد.<sup>۴</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۹۷۰ و ۹۷۱.

۲. مکارم، استفتاءات جدید، ج ۲، س ۲۴۶ و دفتر مراجع.

۳. فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۱۵۲۶؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۸۷۹؛ و دفتر مراجع.

۴. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۸۷۹؛ دفتر مراجع.

۷۳

بیماری که ایستاده نماز می‌خواند به ناگاه احساس نماز و سرگیجه سرگیجه و عجز می‌کند آیا می‌تواند بقیه نماز را به حالت نشسته یا خوابیده بخواند؟

همه مراجع: مانعی ندارد؛ ولی اگر تا آخر وقت قدرت پیدا کند، احتیاط (مستحب) اعاده است.<sup>۱</sup>

• تبصره. ابتداء باید بنشینند و اگر نشسته هم نتوانست باید خوابیده بخواند.

۷۴

بیماران و جانبازان و افراد ناتوانی که روی صندلی و نماز و ویلیچر ویلیچر نشسته‌اند، آیا هنگام نماز خواندن باید ساق پا و نوک انگشتان پاهایشان رو به قبله باشد؟

همه مراجع (به جز سیستانی، صافی، مکارم): باید در موقع نماز صورت و سینه و شکم او رو به قبله باشد، و لازم نیست ساق پای او رو به قبله باشد.<sup>۲</sup>  
آیت‌الله صافی: باید در موقع نماز صورت و سینه و شکم و ساق پای او رو به قبله باشد.<sup>۳</sup>  
آیت‌الله سیستانی: کسی که باید نشسته نماز بخواند، باید در موقع نماز سینه و شکم او رو به قبله باشد، بلکه صورت او هم نباید زیاد از قبله منحرف باشد.<sup>۴</sup>  
آیت‌الله مکارم: لازم نیست در موقع ایستادن، نوک انگشتان پا هم رو به قبله باشد، یا در موقع نشستن، سر زانوهای کاملاً رو به قبله قرار گیرد، همین اندازه که بگویند رو به قبله ایستاده یا نشسته کفایت می‌کند.<sup>۵</sup>

۷۵

بیماری در نماز به خاطر درد گاه‌آ‌آ‌خ و آ‌ه می‌گوید، ناله در نماز آیا نماز او صحیح است؟

همه مراجع (به جز مکارم، وحید و سیستانی): آ‌ه کشیدن در نماز اشکال ندارد ولی

۱. مکارم، استفتاءات جدید، ج ۳، س ۲۲۴؛ توری، استفتاءات ج ۱، س ۱۰۷؛ و دفتر مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۷۷۸.

۳. صافی، توضیح المسائل، م ۷۸۶.

۴. سیستانی توضیح المسائل، م ۷۶۵.

۵. مکارم، توضیح المسائل، م ۷۱۶.

گفتن آخ و آه و مانند اینها اگر عمدی باشد نماز را باطل می‌کند.<sup>۱</sup>  
**آیت‌الله مکارم:** آه کشیدن، نماز را باطل نمی‌کند، هرچند عمدی باشد، ولی گفتن «آخ» و «آه» و مانند اینها که دو حرف دارد اگر عمدی باشد بنابر احتیاط واجب نماز را باطل می‌کند.<sup>۲</sup>

**آیت‌الله وحید:** ناله کردن عمدی، نماز را باطل می‌کند، مگر این که جاهل قاصر باشد.<sup>۳</sup>  
**آیت‌الله سیستانی:** احتیاط لازم آن است که در نماز اختیاراً «آه» نکشد و ناله نکند. و اما گفتن «آخ» و «آه» و مانند اینها، اگر عمدی باشد، نماز را باطل می‌کند.<sup>۴</sup>  
 • تبصره. اگر سهواً آخ و آه و مانند اینها را بگوید، نماز باطل نمی‌شود.

**۷۶** بیماری که در اثنای نماز جهت باز کردن یا پاک کردن سینه **سرفه در نماز** عمداً چند مرتبه سرفه می‌کند، نماز او چه حکمی دارد؟  
**همه مراجع:** سرفه کردن، نماز را باطل نمی‌کند، هر چند عمدی باشد.<sup>۵</sup>  
 • تبصره. آروغ زدن و عطسه کردن، نماز را باطل نمی‌کند.

**۷۷** آیا استفراغ در حال نماز باعث اشکال در نماز می‌شود؟  
**استفراغ در نماز**

**همه مراجع:** اگر صورت نماز به هم نخورد، لطمه به نماز نمی‌زند و نماز صحیح است.<sup>۶</sup>

**۷۸** آیا استفراغ نجس است؟ آیا تفاوتی بین استفراغ بزرگسالان و اطفال هست؟

**همه مراجع:** فرقی بین بچه و بزرگ، دختر یا پسر نمی‌باشد و استفراغ در همه موارد پاک است مگر این که بدانید خونی همراه آن است.<sup>۷</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۱۳۳.

۲. مکارم، توضیح المسائل، م ۱۰۱۵.

۳. وحید، توضیح المسائل، م ۱۱۴۲.

۴. سیستانی، توضیح المسائل، م ۱۱۱۹.

۵. توضیح المسائل مراجع، م ۱۱۳۳؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۱۱۴.

۶. فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۲۸۱ و دفتر مراجع.

۷. خامنه‌ای، اجوبه، س ۲۹۷؛ مکارم، استفتاءات، ج ۳، س ۴۱؛ دفتر مراجع.

## رکوع بیماران

بیماران و جانبازان و افراد ناتوانی که روی صندلی و ویلچر نشسته‌اند و نمی‌توانند بایستند، رکوع نماز را چگونه انجام دهند؟

۷۹

### رکوع ویلچری

همه مراجع: باید از حال نشسته به رکوع رود و به اندازه‌ای که مسمای رکوع حاصل شود، خم شوند.<sup>۱</sup>

شخصی که نماز را نشسته بر زمین می‌خواند، برای رکوع چه مقدار باید خم شود؟

۸۰

### رکوع نماز نشسته

همه مراجع (به جز مکارم): باید به قدری خم شود که صورتش مقابل زانوهایش برسد، و بهتر است به قدری خم شود که صورت نزدیک جای سجده برسد.<sup>۲</sup>  
آیت‌الله مکارم: کسی که نماز نشسته می‌خواند برای رکوع باید به قدری خم شود که بگویند رکوع کرده است.<sup>۳</sup>

۱. امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۹۲؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۳۲ و ۵۹۹؛ سیستانی، سائپ؛ مکارم، توضیح المسائل، م ۹۲۹ و دفتر مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۲۷.

۳. مکارم، توضیح المسائل، م ۹۲۹.

۸۱

شخصی که بر اثر پیری خمیده شده، یا به خاطر نماز خمیده بیماری یا به علت دیگر به حالتی شبیه رکوع درآمده، قیام و رکوع نماز را چگونه انجام دهند؟

**همه مراجع:** هرگاه کسی بر اثر پیری خمیده شده، یا به خاطر بیماری یا به علت دیگر به حالتی شبیه رکوع درآمده، باید در موقع نماز آن قدر که می‌تواند کمر را برای قرائت راست کند و اگر نمی‌تواند قدری کمر را قبل از رکوع راست کند سپس به حال رکوع در آید و اگر آن هم ممکن نشود برای انجام رکوع کمی بیشتر خم شود.<sup>۱</sup>

۸۲

اگر کسی بر اثر بیماری و یا در اثر کهنولت سن، نتواند به رکوع بیمار اندازه‌ی رکوع خم شود، چه باید بکند؟

**همه مراجع (به جز صافی):** هرگاه نتواند به اندازه رکوع خم شود باید به چیزی تکیه دهد و رکوع کند و اگر موقعی هم که تکیه داده نتواند به طور معمول رکوع کند باید به هر اندازه می‌تواند خم شود و رکوع را به جا آورد.<sup>۲</sup>  
**آیت‌الله صافی:** هرگاه نتواند به اندازه رکوع خم شود، باید به چیزی تکیه دهد و رکوع کند و اگر موقعی هم که تکیه داده نتواند به طور معمول رکوع کند، باید به هر اندازه می‌تواند، خم شود و در این صورت احتیاط لازم آن است که نماز را دوباره بخواند، و رکوع آن را نشسته به جا آورد.<sup>۳</sup>

۸۳

بیماری که نماز را خوابیده می‌خواند، رکوع و سجده را رکوع بیمار بستری چگونه انجام دهد؟

**همه مراجع:** برای رکوع و سجده باید به مقدار ممکن خم شود و اگر نمی‌تواند

۱. مکارم، توضیح المسائل جدید، م ۹۳۸؛ دفتر مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۳۶؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۵۹۸.

۳. صافی، توضیح المسائل، م ۱۰۴۵.

خم شود با سر اشاره کند و اگر نمی‌تواند با چشم اشاره کند.<sup>۱</sup>

۸۴

تکلیف بیماری که نمی‌تواند به مقدار رکوع، در حالت رکوع باقی بماند (یعنی تنها قسمتی از ذکر را می‌تواند در حالت رکوع بگوید)، چیست؟

**همه مراجع:** کسی که می‌تواند رکوع کند اما به خاطر بیماری یا علت دیگری نمی‌تواند به اندازه ذکر واجب توقف کند باید پیش از آن که از حال رکوع خارج شود ذکر واجب را بگوید هر چند بدن آرام نباشد و اگر نتواند، در حال برخاستن ذکر را تمام کند، حتی به مقدار گفتن یک بار سبحان الله.<sup>۲</sup>



۱. عروة الوثقی، فصل فی القیام، م ۱۵؛ و دفتر همه مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۳۴ و ۱۰۳۵؛ مکارم، استفتاءات جدید، ج ۲، س ۲۵۴.

بیماران و جانبازان و افراد ناتوانی که روی صندلی و ویلچر نشسته‌اند، آیا هنگام سجده باید نوک انگشتان پا را بر زمین بگذارند؟

همه مراجع (به جز سیستانی و مکارم): اگر می‌توانند، انگشت‌ها را بر زمین بگذارند و اگر نمی‌تواند لازم نیست این کار را انجام دهند.<sup>۱</sup>  
آیات عظام سیستانی و مکارم: لازم نیست انگشتان پا را بر زمین بگذارند.<sup>۲</sup>

بیماران و جانبازان و افراد ناتوانی که روی صندلی و ویلچر نشسته‌اند، سجده نماز را چگونه انجام دهند؟

همه مراجع: اگر قادر به گذاشتن مهر روی دسته صندلی چرخدار یا چیز دیگر مانند بالشت یا چهار پایه و سجده بر آن هست، باید سجده را بدین نحو انجام دهد و اگر از همه اینها عاجز است همان طور که نشسته است مهر را با دست روی پیشانی بگذارد و ذکر سجده بگوید و اگر نتوانست به هر نحو که می‌تواند

۱. امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۱۳۰؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۴۰؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۶۴۵.

۲. مکارم، استفتاءات جدید، ج ۱، س ۱۹۸.

هر چند با ایماء و اشاره، سجده را انجام دهد.<sup>۱</sup>

## ۸۷

بیماران و معلولین و جانبازانی که نشسته نماز

### سجده معلولان

می خوانند، باید در هنگام سجده تنها سر را خم کنند یا مهر بلند کنند و بر پیشانی بگذارند؟

**همه مراجع:** اگر می توانند خم شوند باید به قدری که می توانند خم شوند و مهر را روی چیز مانند دسته صندلی چرخ دار یا بالشت یا چهار پایه گذاشته و بر آن سجده کنند.<sup>۲</sup>  
 • تبصره. افراد ناتوان و بیماران که که هیچ نمی توانند خم شوند، برای سجده باید با سر اشاره کند و اگر می تواند مهر را بلند کند و پیشانی را بر آن بگذارد.

## ۸۸

افراد ناتوان و بیماران که نماز را نشسته بر زمین

### سجده نماز نشسته

می خواند، ولی نمی توانند برای سجده مهر را روی زمین گذاشته و سجده کنند، سجده را چگونه انجام دهند؟

**همه مراجع:** کسی که نمی تواند پیشانی را به زمین برساند باید به قدری که می تواند خم شود و مهر را روی محل بلندی گذاشته و طوری پیشانی را بر آن بگذارد که بگویند سجده کرده است و باید کف دست ها و زانو ها و انگشتان پا را به طور معمول به زمین بگذارد.<sup>۳</sup>  
 • تبصره. اگر چیز بلندی نباشد که مهر را بر آن بگذارد، لازم است که مهر را با دست بلند کرده و بر آن سجده نماید.

## ۸۹

افراد ناتوان و بیماران که که هیچ نمی تواند خم شوند،

### سجده بیمار تخت خوابی

**همه مراجع:** کسی که هیچ نمی تواند خم شود باید برای سجده بنشیند و با سر اشاره

۱. خامنه ای، اجوبة، س ۴۹۴؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۶۴۶؛ فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۲۷۰؛ نوری، استفتاءات ج ۱، س ۱۳۴ و دفتر مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۸ و ۱۰۶۹؛ خامنه ای، اجوبة، س ۴۹۴.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۸؛ خامنه ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲.

کند، و اگر نتواند باید با چشم‌ها اشاره نماید و در هر دو صورت احتیاط آن است که اگر می‌تواند به قدری مهر را بلند کند که پیشانی را بر آن بگذارد.<sup>۱</sup>

**۹۰** افراد ناتوان و بیماری که نشسته بر زمین نماز سجده نماز نشسته می‌خوانند آیا باید مواضع سجده را (کف دست‌ها، سر زانو‌ها و دو انگشت بزرگ پاها) را روی زمین قرار دهند؟  
**همه مراجع:** اگر می‌تواند خم شود و مهر را بر میز یا متکا و... بگذارد باید کف دست‌ها و زانو‌ها و انگشتان پا را به طور معمول به زمین بگذارد، و اگر نمی‌تواند آنها را بر زمین بگذارد، لازم نیست.<sup>۲</sup>

**۹۱** افراد ناتوان و بیماری که نشسته بر زمین نماز می‌خوانند سجده و میز و سجده را بر روی میز و مانند آن انجام می‌دهند، هنگام سجده آیا می‌توانند دست‌ها را به جای زمین بر روی میز قرار دهند؟  
**همه مراجع:** اگر می‌توانند دست‌ها را بر زمین بگذارند و اگر نمی‌توانند بر روی میز قرار دهند.<sup>۳</sup>

**۹۲** شخصی که انگشت شصت پایش باندپیچی شده، سجده و شکستگی پا آیا می‌تواند انگشت باندپیچی را بر زمین بگذارد یا سایر انگشتان را بر زمین بگذارد؟  
**همه مراجع:** اگر کم است مانعی ندارد و اگر بیش از متعارف است، جمع کند بین آن و سایر انگشتان و تمام آنها را روی زمین بگذارد.<sup>۴</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۹؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۸ و ۱۰۶۹؛ امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۱۳۰؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲؛ توری، استفتاءات ج ۱، س ۱۳۴.

۳. امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۱۳۰؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲؛ توری، استفتاءات ج ۱، س ۱۳۴ و دفتر مراجع.

۴. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۶۶۶؛ توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۲ و ۱۰۶۳.

**۹۳** افراد ناتوان و بیماران که هنگام سجده نمی‌توانند خم شوند و مهر را با دست روی پیشانی می‌گذارند، در صورتی که نتوانند مهر را بر پیشانی بگذارند آیا شخص دیگری می‌تواند مهر را بلند کرده و بر پیشانی آنها بگذارد؟  
**همه مراجع:** در صورتی که خودش نتواند، دیگری می‌تواند مهر را بلند کند و او بر آن سجده نماید.<sup>۱</sup>

**۹۴** فردی که نمی‌تواند بین دو سجده بنشیند و به صورت ناتوانی بین دو سجده نیم خیز می‌نشیند، آیا با این وضعیت نمازش اشکال دارد؟  
**همه مراجع:** اگر به هیچ نحوه قادر بر نشستن نیست، همان کفایت می‌کند.<sup>۲</sup>

**۹۵** کسی که می‌تواند نماز را ایستاده بخواند ولی نمی‌تواند بنشیند، سجده را چگونه انجام دهد؟  
**همه مراجع:** کسی که نمی‌تواند بنشیند، باید ایستاده نیت سجده کند و چنانچه می‌تواند، برای سجده با سر اشاره کند و اگر نمی‌تواند با چشم‌ها اشاره نماید.<sup>۳</sup>

**۹۶** برای شخصی که به علت درد پا از نشستن بر زمین ممنوع باشد و نتواند به طور متعارف سجده کند، کدام مقدم است، در حالی که ایستاده اشاره کند یا روی صندلی بنشیند و روی آن سجده کند؟  
**همه مراجع:** در فرض مذکور اگر به هیچ وجه نمی‌تواند سجده کند نشستن روی صندلی و سجده کردن روی میز مقدم است.<sup>۴</sup>

۱. سیستمی، توضیح المسائل، م ۱۰۵۵ و وحید، توضیح المسائل، م ۱۰۷۸؛ دفتر مراجع.

۲. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۶۳۳؛ دفتر مراجع.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۷۰.

۴. فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۲۷۰؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۹۲؛ دفتر مراجع.

**۹۷** اگر در بین نماز از پیشانی قدری خون بیاید، چگونه سجده و پیشانی زخمی سجده کنیم؟

**همه مراجع:** اگر مقدار خون کمتر از بند انگشت سبابه باشد، اشکال ندارد و باید با قسمت سالم پیشانی به قسمتی از مهر سجده کند که پاک است.<sup>۱</sup>

**۹۸** شخصی که پیشانی او باندپیچی شده است، برای نماز خواندن و سجده کردن چه وظیفه‌ی دارد؟  
**همه مراجع:** اگر طرف چپ و راست پیشانی باز است باید به یکی از دو طرف پیشانی سجده نماید و اگر این هم ممکن نیست با چانه سجده نماید.<sup>۲</sup>



۱. توضیح المسائل مراجع، ۱۰۶۶: نوری، توضیح المسائل، م ۱۰۶۷ و وحید، توضیح المسائل، م ۱۰۷۵. خامنه‌ای، استفتاءات جدید، س ۱۳۲.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۰۶۷: بهجت، استفتاءات، احکام نماز قسمت سجده، س ۶۶۹.

۹۹

قبله و بیمار بستری

بیماری که بر روی تخت خوابیده است و نمی‌تواند بلند شود، برای خواندن نماز چگونه رو به سمت قبله کند؟

**همه مراجع:** باید در حال نماز به پهلو راست طوری بخوابد که جلوی بدن او رو به قبله باشد. و اگر ممکن نیست، باید به پهلو چپ طوری بخوابد که جلوی بدن او رو به قبله باشد. و اگر این را هم نتواند، باید به پشت بخوابد، به طوری که کف پای او رو به قبله باشد.<sup>۱</sup>

۱۰۰

قبله اشتباهی

فردی به علت این که تخت بیمارستان رو به قبله نبوده مدتی نمازهای خود را به سمت غیرقبله خوانده، آیا اکنون باید آن نمازها را قضا نماید؟ و آیا فرقی بین اینکه ممکن بوده رو به قبله بخواند و یا امکان نداشته هست یا خیر؟

**همه مراجع:** چنانچه ممکن بوده رو به قبله بخواند و رو به قبله نخوانده باید قضای آن را به جای آورد.<sup>۲</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۷۷۹؛ نوری، توضیح المسائل، م ۷۸۰.

۲. امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۳۳؛ تبریزی، استفتاءات، س ۴۶۱؛ و دفتر مراجع.

**۱۰۱** بیماری به گونه‌ای روی تخت بستری شده که امکان **قبله و تخت بیمارستان** رو کردن به سمت قبله را ندارد. آیا می‌تواند نمازش را در همان حال - یعنی در خلاف جهت قبله - بخواند؟  
**همه مراجع:** اگر با کمک دیگران هم نتواند، همان طور نماز بخواند.<sup>۱</sup>

**۱۰۲** مریضی که می‌تواند تخت خود را به سمت قبله برگرداند ولی این کار برای او مشقت دارد، آیا لازم است این کار را انجام دهد یا خیر؟  
**همه مراجع:** اگر مشقت قابل تحمل باشد باید به سمت قبله نماز بخواند.<sup>۲</sup>

**۱۰۳** معلولین و بیمارانی که نمی‌توانند در هیچ صورت رو **قبله و بیماری سخت** به قبله نماز بخوانند آیا جهت‌های غیر قبله برای آنان یکسان است؟  
**همه مراجع:** جهات دیگر فرقی با هم ندارد ولی سعی کنند به جهتی که به قبله نزدیک‌تر است نماز بخوانند.<sup>۳</sup>

**۱۰۴** شخصی در اثر بیماری و عوارض جسمانی مجبور است **قبله و بیمار خوابیده** همیشه به رو بخوابد. وظیفه او در نماز از جهت رو به قبله بودن چگونه است؟  
**همه مراجع:** طوری بخوابد که سر او رو به قبله باشد به طوری که اگر خودش به طور معمول برخیزد و بنشیند، صورت او به سمت قبله قرار می‌گیرد.<sup>۴</sup>

۱. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۵؛ امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۳۳؛ تبریزی، استفتاءات، س ۴۶۱.

۲. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۷؛ دفتر همه مراجع.

۳. مکارم، استفتاءات جدید، ج ۱، س ۱۱۱؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۳۹؛ و دفتر همه مراجع.

۴. فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۲۴۴؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۴۸؛ و دفتر مراجع.

## سرم و خون بیمار

۱۰۵

سرم نمازگزار

بیماری که سرم به دست او وصل شده، و نمی‌تواند دست‌هایش را بالا بیاورد، هنگام تکبیرة الاحرام و قنوت نماز چه وظیفه‌ای دارد؟

همه مراجع: مستحب است موقع گفتن تکبیرة الاحرام، دست‌ها را تا مقابل گوش‌ها بالا ببرد و اگر نمی‌تواند، لازم نیست دست‌ها را بالا ببرد، ولی باید ذکر الله اکبر را بگوید و نماز را شروع کند، همچنین خواندن قنوت مستحب است و می‌تواند آن را نخواند.<sup>۱</sup>

۱۰۶

آیا وصل بودن سرم به بدن بیمار باعث بطلان نماز نمی‌شود؟

همه مراجع: وصل بودن سرم، موجب بطلان نماز نیست.<sup>۲</sup>

۱۰۷

نماز وانتقال خون

بیماری که به او سرم خون وصل شده و این خون انسان دیگری است، آیا می‌تواند با آن نماز بخواند؟

همه مراجع: نماز خواندن با آن اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۹۵۵ و ۱۱۱۷؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۴۵.

۲. بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۷۰۴؛ دفتر همه مراجع.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۸۵۵ و دفتر مراجع.

۱۰۸

شخصی که زخمی شده و به زودی خوب نمی‌شود و نماز و خون زخم مدتی طول می‌کشد تا بهبودی بیابد، آیا باید برای نماز زخم و لباسش را تطهیر کند؟

همه مراجع (به جز سیستانی): اگر در بدن یا لباس نمازگزار خون زخم یا جراحت یا دمل باشد به گونه‌ای که آب کشیدن بدن یا لباس، کار مشکلی است، تا وقتی که زخم یا جراحت و دمل خوب نشده می‌تواند با آن نماز بخواند.<sup>۱</sup>  
 آیت‌الله سیستانی: اگر در بدن یا لباس نمازگزار، خون زخم یا جراحت یا دمل باشد، تا وقتی که زخم یا جراحت یا دمل خوب نشده است می‌تواند با آن خون نماز بخواند.<sup>۲</sup>

- تبصره ۱. هرگاه به آسانی می‌تواند زخم را پانسمان کند و از سرایت خون به سایر بدن یا لباس جلوگیری کند باید این کار را انجام دهد.
- تبصره ۲. زخمی که به زودی خوب می‌شود و شستن خون آن از لباس یا بدن آسان است باید آن را آب کشید، وگرنه در صورتی که به اندازه درهم یا بیشتر باشد، نماز باطل است.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

۱۰۹

اگر از زخم‌های داخلی مانند دهان و بینی و مثل اینها، خونی به بدن یا لباس برسد، آیا نماز خواندن با آن صحیح است؟

آیات عظام امام، خامنه‌ای، تبریزی، مکارم و نوری: هرگاه زخم داخل بینی یا دهان و مانند آن باشد و خونی از آن به بدن یا لباس برسد احتیاط واجب آن است که با آن نماز نخواند.<sup>۳</sup>

آیات عظام فاضل و بهجت: اگر از زخمی که توی دهان و بینی و مانند اینها است، خونی به بدن یا لباس برسد، برای نماز باید آب بکشد.<sup>۴</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۹ و خامنه‌ای، استفتاءات جدید، س ۱۲۸.

۲. سیستانی، توضیح المسائل، م ۸۳۵.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۸۵۲؛ خامنه‌ای، اجوبة، س ۳۴۲ و استفتاءات جدید، س ۱۳۱ و ۱۴۳.

۴. فاضل، توضیح المسائل، م ۸۶۹؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۷۱۶.

**آیات عظام سیستانی و وحید:** اگر از زخمی که توی دهان و بینی و مانند اینهاست، خونی به بدن یا لباس برسد، می‌تواند با آن نماز بخواند.<sup>۱</sup>

**آیت‌الله صافی:** اگر از زخمی که توی دهان و بینی و مانند اینهاست، خونی به بدن یا لباس برسد در صورتی که زیاده‌تر از متعارف تجاوز به اطراف نکرده باشد نماز با آن صحیح است.<sup>۲</sup>

**۱۱۰** اگر خونریزی از دهان یا بینی از اول وقت نماز تا نزدیک نماز و خونریزی آخر آن ادامه داشته باشد، نماز چه حکمی دارد؟

همه مراجع (به جز سیستانی و وحید): اگر تطهیر بدن ممکن نباشد و بترسد وقت نماز فوت شود، نماز را در همان حالت بخواند.<sup>۳</sup>

**آیات عظام سیستانی و وحید:** اگر از زخمی که توی دهان و بینی و مانند اینهاست، خونی به بدن یا لباس برسد، می‌تواند با آن نماز بخواند.<sup>۴</sup>

**۱۱۱** اگر کسی بین نماز خون دماغ شد حکم نمازش نماز و خون بینی چیست؟

همه مراجع (به جز سیستانی و وحید): اگر امکان جلوگیری از آن وجود دارد، جلوگیری نماید و گرنه در صورتی است که خون کمتر از درهم باشد، نماز اشکال ندارد و اگر بیشتر باشد، در وسعت وقت باید نماز را قطع نمود و با بدن پاک نماز خواند، و اگر وقت تنگ است باید با همان وضعیت نماز را تمام کرد و نماز صحیح است.<sup>۵</sup>

**آیات عظام سیستانی و وحید:** اگر از زخمی که توی دهان و بینی و مانند اینهاست،

۱. سیستانی، توضیح المسائل، م ۸۳۸؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۸.  
 ۲. صافی، توضیح المسائل، م ۸۶۰.  
 ۳. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸؛ خامنه‌ای، اجوبة، س ۳۴۲.  
 ۴. سیستانی، توضیح المسائل، م ۸۳۸؛ وحید، توضیح المسائل، م ۸۵۸.  
 ۵. خامنه‌ای، استفتاءات جدید، س ۱۳۱ و ۱۴۲؛ تبریزی، استفتاءات، س ۴۰۲؛ مکارم، استفتاءات، ج ۲، س ۱۶۰ و دفتر: مراجع.

خونی به بدن یا لباس برسد، می‌تواند با آن نماز بخواند.<sup>۱</sup>

۱۱۲ خون داخل بینی که بیرون نمی‌آید ولی با آینه دیده می‌شود، آیا برای نماز اشکال دارد؟

همه مراجع: اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

۱۱۳ آیا با خون هموروئید (بواسیر) داخلی یا خارجی می‌توان نماز و خون بواسیر نماز خواند؟

همه مراجع (به جز بهجت، تبریزی، صافی و مکارم): اگر از بواسیر، خونی به بدن یا لباس برسد، می‌تواند با آن نماز بخواند، و فرقی نیست که دانه بواسیر بیرون باشد یا در داخل بدن باشد.<sup>۳</sup>

آیت‌الله بهجت: اگر از بواسیری که دانه‌های آن بیرون نباشد، خونی به لباس یا بدن برسد، بنابر اظهر نمی‌تواند با آن نماز بخواند؛ مگر این‌که مضطر و مجبور باشد با همین لباس یا بدن نماز بخواند یا برای شخص او آب کشیدن یا تعویض آن‌ها مشکل و سخت باشد. اما خون بواسیری که دانه‌های آن بیرون است و یا این‌که دانه‌های آن در داخل است، ولی مثل بواسیری که در بیرون است، بدن یا لباسش را نجس می‌کند، بدون اشکال نماز خواندن با آن جایز است.<sup>۴</sup>

آیت‌الله تبریزی: اگر از بواسیر که دانه‌های آن بیرون نباشد، خونی به بدن یا لباس برسد و به مقدار درهم یا بیشتر باشد، بنابر احتیاط لازم است در صورت امکان آن را بشوید، و اما خون بواسیری که دانه‌های آن بیرون است بدون اشکال نماز خواندن با آن جایز است.<sup>۵</sup>

۱. سیستانی، توضیح المسائل، م ۸۳۸ و حید، توضیح المسائل، م ۸۵۸.

۲. خامنه‌ای، استفتاءات جدید، س ۱۴۱؛ بهجت، استفتاءات، احکام نماز، س ۹۹ و دفتر: مراجع.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۸۵۲.

۴. توضیح المسائل، م ۷۱۶ و استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۹۵.

۵. توضیح المسائل، م ۸۶۰.

**آیت الله صافی:** اگر از بواسیری که دانه‌هایش بیرون نباشد، خونی به بدن یا لباس برسد در صورتی که زیاد تر از متعارف تجاوز به اطراف نکرده باشد نماز با آن صحیح است، اگرچه احتیاط آن است که با آن نماز نخواند، اما با خون بواسیری که دانه‌های آن بیرون است می‌شود نماز خواند و مراعات این احتیاط لازم نیست.<sup>۱</sup>

**آیت الله مکارم:** در صورتی که زخم‌ها در خارج بوده باشد، نماز خواندن مانعی ندارد و ملحق به قروح و جروح است؛ ولی اگر زخم، داخل باشد و خون بیرون آید، نماز خواندن با آن اشکال دارد؛ مگر در مواردی که عسر و حرج داشته باشد.<sup>۲</sup>

• **تبصره.** اگر خون بواسیر فقط در داخل است و به خارج سرایت نکرده است، نماز خواندن با آن اشکال ندارد.

**۱۱۴** پوسته‌ای که روی زخم‌ها به وجود می‌آید، آیا حکم وضو و پوسته زخم نجاست را دارد؟ آیا می‌شود بر روی آن وضو گرفت و غسل کرد یا باید آن را برداشت؟

**همه مراجع:** اگر پوست بدن یا شبیه آن محسوب شود و با شستن زایل نمی‌شود، پاک است، و وضو گرفتن و غسل کردن بر روی آن اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

**۱۱۵** بیماری، مبتلا به خونریزی زیر پوستی می‌باشد. گاهی وضو و خونریزی به علل گوناگون خون از روی پوست جریان پیدا می‌کند؛ تکلیف نماز و وضو او در حال خونریزی چیست؟

**همه مراجع:** تا زمانی که خونریزی زیر پوست است، اشکالی ندارد، و زمانی که از روی پوست جریان پیدا می‌کند، برای وضو باید خون را از اعضاء وضو پاک کند

۱. صافی، توضیح المسائل، م ۸۶۰.

۲. مکارم، توضیح المسائل، م ۷۷۸ و استفتاءات، ج ۳، س ۱۸۷.

۳. بهجت، استفتاءات، زخم و شکستگی اعضای وضو، س ۶۴۳؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۷۷؛ مکارم، استفتاءات، ج ۲، س ۵۳ و ج ۳، س ۳۰؛ دفتر: مراجع.

و برای نماز اگر ممکن است خود را تطهیر می‌کند و نماز می‌خواند و گرنه خون و نجاست بدن و لباس را کم می‌کند و همان طور نماز می‌خواند.<sup>۱</sup>

**۱۱۶** بعضی از بیماران و مجروحین، زخم‌های بدنشان به **نماز و خونریزی** گونه‌ای است که در مدت شبانه روز خون می‌آید، این افراد برای نماز چه باید بکنند؟

**همه مراجع:** در صورت امکان زخم را ببندند و اگر نه مقداری که می‌توانند از سرایت خون به سایر اعضا جلوگیری کنند و بقیه مانعی ندارد و نمازشان صحیح است.<sup>۲</sup>

**۱۱۷** شخصی آمپول زده و کمی خون آمده که آن را با پنبه **نماز و آمپول** برطرف و خشک کرده ولی موقع نماز فراموش کرده آنجا را تطهیر کند، آیا نمازش صحیح است؟

**همه مراجع:** اگر خون را با پنبه یا پارچه خشک برطرف کرده است چنانچه محل نجاست خون بیشتر از درهم نباشد مانعی ندارد و نماز صحیح است ولی اگر خون را با پنبه الکلی یا دستمال مرطوبی برطرف کرده است چنانچه در اثناء یا بعد از نماز یادش بیاید باید پس از تطهیر نماز را اعاده کند.<sup>۳</sup>

۱. بهجت، استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۹۴؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۵۲؛ دفتر: مراجع.  
۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۹ و خامنه‌ای، استفتاءات جدید، س ۱۲۸؛ بهجت، استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۹۴؛ مکارم، استفتاءات، ج ۱، س ۱۲۵ و ج ۲، س ۱۶۲.  
۳. توضیح المسائل مراجع، م ۸۰۳، ۸۴۸ و ۸۵۱؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۴۵.

۱۱۸

طهارت بیمار بستری

بیمار بستری که نمی‌تواند موقع قضای حاجت، خود را تطهیر نماید، برای نماز چه وظیفه‌ای دارد؟

همه مراجع: با همان وضعیت نماز بخواند.<sup>۱</sup>

• تبصره. شخصی که ناچار است با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، نمازش صحیح است و چنین فردی بعد از این که خوب شد، لازم نیست نمازهای که در این حالت خوانده را قضا کند.

۱۱۹

طهارت محل بول

اگر کسی با پارچه یا دستمال کاغذی محل بول خود را خشک نماید، آیا می‌تواند نماز بخواند؟

همه مراجع: اگر ناچار باشد و توانایی تطهیر با آب را ندارد و یا آب برای او ضرر داشته باشد می‌تواند با خشک کردن محل بول نماز بخواند.<sup>۲</sup>

• تبصره ۱. محل بول با غیر آب پاک نمی‌شود ولی اگر نتواند با آب تطهیر کند معذور است.

• تبصره ۲. اگر آب برای او ضرر ندارد ولی خودش نمی‌تواند، بشوید در صورتی که

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸: امام، استفتاءات، ج ۱، احکام لباس نمازگزار، س ۳۶؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۵۹؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۹۴.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸: امام، استفتاءات، ج ۱، احکام طهارت، س ۹؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۴۶؛ مکارم، استفتاءات، ج ۱، س ۱۲۶؛ خامنه‌ای، اجوبه، س ۸۹؛ تبریزی، استفتاءات، س ۳۴۶ و ۴۴۶.

می‌تواند از همسر کمک بگیرد و در غیر این صورت اگر اطمینان دارد که تا آخر وقت نمی‌تواند با آب تطهیر کند با همان حالت نماز بخواند.

**۱۲۰** مریض یا کسی که بنا به عللی نتواند با آب تطهیر کند  
**طهارت محل غائط** اگر با پارچه‌ای یا دستمال کاغذی غائط را از مخرج برطرف کنند، آیا می‌تواند نماز بخواند؟

**همه مراجع:** هرگاه مخرج غائط را با سه قطعه سنگ، یا کاغذ یا دستمال کاغذی و مانند آن پاک کنند و ذرات کوچکی که معمولاً جز با آب برطرف نمی‌شود باقی بماند، ضرری ندارد و می‌تواند با آن نماز بخواند.<sup>۱</sup>

• **تبصره:** مخرج غائط را می‌توان با آب شست و یا با پارچه، سنگ، دستمال کاغذی و مانند اینها پاک کرد، اگر چه شستن با آب بهتر است.

**۱۲۱** آیا دستمال که برای طهارت استفاده می‌شود، باید  
**طهارت با دستمال خشک باشند؟**

**همه مراجع:** باید خشک باشند و چنانچه رطوبت کمی داشته باشد به حدی باشد که سرایت نکند و موضع را تر نکند اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**۱۲۲** شخصی به علت اضطرار مجبور به تطهیر مخرج بول  
با دستمال می‌شود و هنگامی که به منزل مراجعت  
می‌کند، آن را با آب تطهیر می‌نماید، آیا هنگام نماز  
باید لباس زیر خود را عوض کرده یا تطهیر نماید؟

**همه مراجع:** اگر لباس او با رطوبت بول نجس نشده است، تطهیر لباس واجب  
نیست.<sup>۳</sup>

۱. توضیح المسائل، مراجع، م ۶۸.

۲. امام، تحریر الوسيلة، کتاب طهارت، فصل دراستنجاء، م ۱۱؛ تبریزی، توضیح المسائل، م ۶۸؛ صافی، توضیح المسائل، م ۶۸؛ سیستانی، توضیح المسائل، م ۶۴.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۲۳ و ۱۲۵ و ۱۲۶؛ خامنه‌ای، اجوبة، س ۴۳۳.

**۱۲۳۳** معلولی در منزل می‌تواند با آب طهارت بگیرد ولی طهارت بدون آب وقتی که خارج از منزل است نمی‌تواند با آب طهارت بگیرد تکلیف او چیست؟

**همه مراجع:** می‌تواند محل غائط را با سه سنگ یا سه کهنه و مانند آن پاک کند ولی محل بول را باید آب بکشد و اگر نمی‌تواند محل بول را آب بکشد با دستمال خشک کند.<sup>۱</sup>

**۱۲۳۴** معلولی که یک دست ندارد، چگونه تطهیر انجام طهارت با یک دست دهد؟

**همه مراجع:** محل بول را با آب تطهیر نمایید و برای تطهیر محل غائط می‌توانید با شلینگ یا سنگ یا کلوخ یا کهنه به ترتیبی که در رساله مذکور است خود را پاک نمایید.<sup>۲</sup>

**۱۲۳۵** اگر استبراء نکند احتمال دارد زخم زودتر بهبود یابد ولی با استبراء و زخم استبراء و فشاری که وارد می‌شود خوب شدن زخم طول خواهد کشید. عمل استبراء را انجام بدهم یا خیر؟

**همه مراجع:** استبراء واجب نیست. و اگر موجب ضرر شود جایز هم نخواهد بود. البته اگر استبراء نشود و بعد از بول کردن رطوبت مشتبّه خارج شود، حکم بول را دارد.<sup>۳</sup>

**۱۲۳۶** بر اثر بیماری در مجاری ادرار، بعد از بول و استبراء، ادرار بیماری مجاری ادرار قطع نمی‌شود و رطوبت می‌بینم. وظیفه شرعی من چیست؟

**همه مراجع:** بعد از استبراء، به شک در خروج بول اعتنا نمی‌شود، و اگر یقین دارید

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۶۵، ۶۶ و ۶۸؛ حضرت امام، استفتاءات، ج ۱، احکام طهارت، س ۸؛ تیریزی، استفتاءات، س ۳۴۶؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۴۶.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۶۵، ۶۶ و ۶۸؛ امام، استفتاءات، ج ۱، احکام وضو، س ۲۶ و احکام طهارت، س ۱۰ و دفتر مراجع.

۳. خامنه‌ای، اجوبه، س ۹۱؛ دفتر مراجع.

که بول به صورت قطره قطره از شما خارج می‌شود، باید به وظیفه مسلوس، عمل نمایید و تکلیفی زائد بر آن ندارید.<sup>۱</sup>

**۱۲۷** شخصی پس از بول، استبراء می‌کند که همراه آن مایعی خارج می‌شود که چسبنده است، آیا آن آب نجس است؟ وظیفه او نسبت به نماز چیست؟

**همه مراجع:** اگر به منی بودن آن یقین ندارید و خروج آن همراه با علامت‌های شرعی خروج منی نیست، حکم منی ندارد و پاک است.<sup>۲</sup>

• **تبصره.** آبی که گاه بعد از بول بیرون می‌آید و کمی سفید و چسبنده است و به آن ودی می‌گویند، چنانچه مجرا آلوده به بول و منی نباشد پاک است و وضو و غسل را نیز باطل نمی‌کند.

**۱۲۸** در رساله‌های عملیه آمده است (آبی که از شخص منی مریض مریض خارج شود همین که با شهوت خارج شده باشد حکم منی دارد) منظور از مریض، چه نوع مرضی است؟

**همه مراجع:** هر مرضی را شامل می‌شود.<sup>۳</sup>

**۱۲۹** به علت ابتلا به کیست عفونی، از من عفونت خارج عفونت وادرار می‌شود، آیا این عفونت نجس است؟

**همه مراجع:** اگر آن عفونت مخلوط به بول یا غائط نباشد، پاک است.<sup>۴</sup>

• **تبصره.** رطوباتی که در بعضی اوقات از محل غائط خارج می‌شود، همین حکم را دارد یعنی اگر همراه با ذرات نجاست نباشد، پاک است و وضو را هم باطل نمی‌کند.

۱. خامنه‌ای، اجوبه، س ۹۵؛ توضیح المسائل مراجع، م ۷۴؛ دفتر مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۷۳ و ۳۴۶؛ خامنه‌ای، اجوبه، س ۲۷۸؛ بهجت، استفتاءات، احکام نجاسات، س ۲۹۷.

۳. تبریزی، استفتاءات، س ۸۷؛ دفتر مراجع.

۴. بهجت، استفتاءات، احکام نجاسات، س ۲۹۶؛ فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۹۲؛ مکارم، استفتاءات، ج ۳، س ۲۶؛ دفتر مراجع.

**۱۳۰** بیمارانی که به همراه خود کیسه ادرار و مدفوع دارند، کیسه ادرار و مدفوع (استوما) و وظیفه آنها نسبت به نماز چیست؟  
**همه مراجع:** اگر می‌تواند کیسه را برای نماز تعویض نماید باید کیسه را عوض کند و نماز بخواند، و اگر کیسه طبق دستور پزشک قابل جدا کردن نباشد یا جدا کردن آن باعث عسر و حرج شود، نماز خواندن با آن صحیح است.<sup>۱</sup>

**۱۳۱** کسی که ادرار و مدفوع او غیرارادی است با توجه به نماز و پوشک بزرگسالان این که هر لحظه امکان دارد از او ادرار یا مدفوع خارج گردد، چگونه نماز بخواند؟  
**همه مراجع:** باید برای نماز به وسیله پوشک یا کیسه و مانند آن از آلودگی جاهای دیگر بدن جلوگیری کند.<sup>۲</sup>

**۱۳۲** بیماران و معلولین و افراد سالمندی که از پوشک استفاده می‌کنند آیا برای هر نماز باید پوشک را عوض کنند؟  
**همه مراجع:** اگر پوشک نجس نشده لازم نیست عوض شود، و اگر نجس شده احتیاط واجب آن است که پیش از هر نماز مخرج بول و غائط را آب بکشد و پوشک را عوض کند.<sup>۳</sup>  
**• تبصره.** اگر نمی‌تواند پوشک را عوض کند و ناچار باشد با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، نماز او صحیح است.

**۱۳۳** بیماران و افراد قطع نخاع و معلولینی و سالمندانی که طهارت قطع نخاع امکان تطهیر را ندارند، برای طهارت چه وظیفه‌ای دارند؟  
**همه مراجع:** همسر او متکفل تطهیر او شود و اگر همسر ندارد که به او کمک کند،

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸ و دفتر همه مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۳۱۳؛ تیریزی، استفتاءات، س ۳۴۷.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۳۱۳.

افراد دیگر می‌توانند او را تطهیر دهند (بهتر است همجنس باشد) ولی باید دستکش یا مانند آن در دست داشته باشند که دست به عورت نرسد.<sup>۱</sup>

- تبصره. اگر شخصی نبود تا او را تطهیر کند، تطهیر از آنها ساقط است.

**۱۳۱** بیماری که نمی‌تواند خود را تطهیر کند و این کار را طهارت و پرستار پرستار برای او انجام می‌دهد، آیا پرستار در هنگام تطهیر می‌تواند به عورت او نگاه کند؟

همه مراجع: خیر، نمی‌تواند.<sup>۲</sup>

- تبصره. اگر بیمار بچه غیر ممیز باشد، نگاه به عورت او اشکال ندارد.



۱. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۲۰؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۵۹؛ بهجت، استفتاءات، احکام ازدواج و خانواده، س ۷۶۲؛ دفتر مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۳۶؛ تبریزی، استفتاءات، س ۱۵۹۹.

## لباس بیماران

بیماران و جانبازان و افراد ناتوانی که روی صندلی و ویلچر نشسته‌اند، آیا می‌توانند با کفش نماز بخوانند؟

۱۳۵

نماز با کفش

همه مراجع: اشکالی ندارد.<sup>۱</sup>

بیماری که به خاطر تزریق خون یا خون‌گیری و تزریق سرم و زدن آمپول و مانند آن بدن و لباسش نجس شده، در صورتی که امکان شستشو و دسترسی به لباس پاک نباشد، برای ادای نماز چگونه باید عمل کنند؟

۱۳۶

نماز و لباس خونی

همه مراجع: اگر مقدار خون کمتر از درهم باشد یا ناچار باشد با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، نمازش صحیح است.<sup>۲</sup>

وقتی نمازم تمام شد متوجه شدم لباسم خونی بوده، آیا باید نمازم را قضا کنم؟

۱۳۷

همه مراجع (به جز صافی، تبریزی و وحید): اگر بعد از نماز متوجه شده‌اید لباس

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، س ۱۴۰؛ مکارم، استفتاءات جدید، ج ۱، س ۱۹۸؛ امام، تحریر الوسیله، کتاب الصلاة، القول فی السجود، م ۸ و دفتر همه مراجع.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸؛ مکارم، استفتاءات، ج ۳، س ۱۸۶؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۹۴.

شما نجس بوده، نماز صحیح است و قضا ندارد، بلکه چنانچه تطهیر خون جراحت مشقت نوعیه داشته باشد یا مستلزم خرج شخصی باشد، لازم نیست و نماز خواندن با آن اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

**آیات عظام صافی، تبریزی و وحید:** اگر بعد از نماز متوجه شده‌اید لباس شما نجس بوده، نماز صحیح است و قضا ندارد، و چنانچه آب کشیدن بدن یا لباس یا عوض کردن لباس برای بیشتر مردم سخت است، نماز خواندن با آن اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**۱۳۸** آیا اثر کم رنگ خون که بعد از شستن بر لباس باقی رنگ خون می‌ماند، نجس است؟

**همه مراجع:** اگر عین خون نباشد و فقط رنگ آن باقی مانده باشد، پاک است.<sup>۳</sup>

**۱۳۹** ملحفه‌ای که بر تخت بیمار است، اگر نجس باشد نماز یا ملحفه نجس و یا احتمال نجاست داده شود و تعویض آن برای بیمار غیرممکن و یا مشکل باشد، نماز خواندن در آنها چه حکمی دارد؟

**همه مراجع:** اگر ملحفه خشک باشد یا به طوری تر نباشد که رطوبت آن به بدن یا لباس او برسد و بیمار از مهر پاک استفاده می‌کند، نماز خواندن بر روی آن ملحفه اشکال ندارد.<sup>۴</sup>

• **تبصره.** اگر احتمال می‌دهد و یا شک دارد که ملحفه نجس است، به شک اعتنایی نکند و می‌تواند بر روی آن نماز بخواند.

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۸۰۲ و ۸۴۹؛ خامنه‌ای، استفتاءات جدید، س ۱۲۸.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۰۲ و ۸۴۹.

۳. امام، استفتاءات، ج ۱، احکام لباس نمازگزار، س ۴۲؛ خامنه‌ای، اجوبة، س ۲۶۸؛ بهجت، استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۱۱۴؛ فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۵۸ و دفتر مراجع.

۴. توضیح المسائل مراجع، مکان نمازگزار، شرط چهارم؛ خامنه‌ای، سایت، استفتاءات جدید، مکان نمازگزار، س ۱۲۶؛ بهجت، استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۱۲۰؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۵۱.

**۱۴۰** بیماری که لباس او نجس است و به خاطر شرایط نماز با لباس نجس بیمارستان امکان دسترسی به لباس پاک را ندارد، آیا می‌تواند با آن نماز بخواند؟

**همه مراجع:** اگر لباس دیگری ندارد و نمی‌تواند لباس خود را تطهیر کند، با همان لباس نماز بخواند و نمازش صحیح است.<sup>۱</sup>

• **تبصره.** طبق نظر آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل و نوری، شخصی که غیر از لباس نجس لباس دیگری ندارد و وقت تنگ است یا احتمال نمی‌دهد که لباس پاک پیدا کند، چنانچه بتواند لباس را بیرون بیاورد (مثلاً در خانه تنها است)، باید نماز را به دستوری که برای برهنگان گفته شد به جا آورد، ولی همین شخص اگر به واسطه سرما یا عذر دیگر نمی‌تواند لباس را بیرون آورد در همان لباس نماز بخواند و نمازش صحیح است.

**۱۴۱** بیماری که لباسش نجس شده و عوض کردن آن ممکن است موجب خونریزی یا ضرری بشود، آیا جایز است با همان لباس نمازش را بخواند؟

**همه مراجع:** اگر عوض کردن لباس ضرر یا حرجی دارد، نماز خواندن با آن اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**۱۴۲** بیماری که نمی‌توانست لباس و بدن خود را تطهیر کند یا لباس‌اش را عوض کند و با همان بدن و لباس نجس نمازش را خوانده، آیا فعلاً که خوب شده باید آن نمازها را قضا کند؟

**همه مراجع:** اگر ناچار باشد با بدن یا لباس نجس نماز بخواند، این نماز صحیح

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۸۱۳: خامنه‌ای، اجوبه، س ۱۶۷ و استفتاءات جدید، س ۱۲۸: امام، استفتاءات، ج ۱، احکام لباس نمازگزار، س ۳۶ و ۳۹: نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۹۴: فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۵۱: مکارم، استفتاءات، ج ۳، س ۱۸۶.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸: خامنه‌ای، استفتاءات جدید، س ۱۲۸: بهجت، استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۱۱۹ و ۱۲۰: فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۵۱: نوری، استفتاءات، ج ۲، س ۱۳۰.

است و قضای آن بر او واجب نیست.<sup>۱</sup>

۱۴۳

بعد از نماز فهمیدم که لباس یا بدنم نجس بوده است؛  
نمازم چه حکمی دارد؟

همه مراجع: اگر بعد از نماز متوجه نجس بودن بدن یا لباس شده‌اید، نماز صحیح است و برای نمازهای بعدی باید تطهیر کند.<sup>۲</sup>

۱۴۴

در صورتی که بدن بیمار نجس باشد و نتواند آن را  
نماز با بدن نجس بشوید، آیا می‌تواند نماز بخواند؟

همه مراجع: اگر ناچار باشد با بدن نجس نماز را بخواند و صحیح است.<sup>۳</sup>  
• تبصره. فرقی ندارد نجاست خون باشد یا ادرار و مدفوع و ...

۱۴۵

آیا پرستار می‌تواند با لباس کارش نماز بخواند در حالی  
نماز با لباس پرستاری که لکه خون و یا نجاست واضحی به لباسش نیست  
در حالی که می‌دانیم محل کار پرستار و کلاً کار پرستار  
کاری نیست که مطمئن باشیم لباسش کاملاً پاک است؟

همه مراجع: اگر لباس پاک بوده و اکنون نیز نجاستی در آن نمی‌بیند نماز خواندن  
با آن اشکال ندارد و به طور کلی تا زمانی که یقین به نجاست بدن یا لباس  
نداشته باشید احتیاط لازم نیست و نماز صحیح است.<sup>۴</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸؛ امام، استفتاءات، ج ۱، احکام نماز، س ۱۷۴؛ خامنه‌ای، اجوبه، س ۱۶۷؛  
تبریزی، استفتاءات، س ۴۴۷؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۳۶۷؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۹۴.  
۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۰۲؛ خامنه‌ای، اجوبه، س ۴۳۰؛ نوری، توضیح المسائل، م ۸۰۲ و وحید،  
توضیح المسائل، م ۸۰۸.  
۳. توضیح المسائل مراجع، م ۸۴۸؛ امام، استفتاءات، ج ۱، احکام لباس نمازگزار، س ۳۶؛ فاضل،  
استفتاءات، ج ۱، س ۵۸؛ تبریزی، استفتاءات، س ۴۴۶؛ خامنه‌ای، اجوبه، س ۸۹؛ مکارم، استفتاءات، ج ۳،  
س ۱۸۶؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۹۴.  
۴. دفتر همه مراجع.

**۱۴۶** اگر شخصی نجاست لباس یا بدن را فراموش کرده و فراموشی نجاست لباس نماز خوانده باشد، قضا دارد یا خیر؟  
**همه مراجع (به جز سیستانی):** باید نماز را دوباره بخواند و اگر وقت گذشته است، قضا کند.<sup>۱</sup>

**آیت الله سیستانی:** اگر فراموشی او از روی بی اعتنایی باشد، بنابر احتیاط واجب دوباره بخواند و اگر وقت گذشته است، قضا کند. در غیر این صورت، لازم نیست نماز را دوباره بخواند.<sup>۲</sup>

**۱۴۷** آیا نجس بودن دست یا پای مصنوعی خللی به نماز نجاست پای مصنوعی وارد می کند؟  
**همه مراجع:** خللی وارد نمی کند.<sup>۳</sup>

**۱۴۸** آیا نجس بودن صندلی چرخدار یا عصایی که به دست نجاست صندلی و عصا برادران جانباز، بیماران و افراد ناتوان است، برای نماز مانعی دارد؟

**همه مراجع:** نجس بودن صندلی چرخدار یا عصایی که جانبازان و معلولین از آن استفاده می کنند تا وقتی که بدن یا لباس را نجس نکند، برای نماز مانعی ندارد و نماز با آن صحیح است.<sup>۴</sup>

**۱۴۹** نماز در لباسی که در نجس بودن آن شک داریم شک در نجاست لباس چه حکمی دارد؟

**همه مراجع:** لباسی که نجس بودن آن مشکوک است، محکوم به طهارت بوده و

۱. توضیح المسائل مراجع ۸۰۳؛ نوری، توضیح المسائل، م ۸۰۴ و وحید، توضیح المسائل، م ۸۰۹.

۲. توضیح المسائل مراجع ۸۰۳.

۳. بهجت، استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۱۱۵؛ فاضل، استفتاءات، ج ۱، س ۲۶۰ و دفتر مراجع.

۴. مکارم، استفتاءات، ج ۲، س ۱۶۶؛ بهجت، استفتاءات، قسمت نماز، س ۲۲۷؛ توضیح المسائل مراجع، احکام نماز، شرط چهارم.

## نماز خواندن با آن صحیح است.<sup>۱</sup>

**۱۵۰** آیا لازم است نجس بودن وسایل مورد استفاده بیمار اعلام نجاست به بیمار (از قبیل: تخت معاینه، وسایل پزشکی، یونیت و ...) را به وی تذکر دهیم؟

همه مراجع: لازم نیست.<sup>۲</sup>

- تبصره. اگر انسان ببیند کسی چیز نجسی را می خورد یا با لباس نجس نماز می خواند، لازم نیست به او بگوید.

**۱۵۱** اگر بیمار وسایل بیمارستان را نجس کند، آیا لازم است اعلام نجاست به بیمارستان به پرستاران و کادر بیمارستان بگوید؟  
همه مراجع: اطلاع دادن لازم نیست مگر در مواد خوردنی و آشامیدنی و ظروف غذا و آب.<sup>۳</sup>

- تبصره ۱. اگر ظروف یکبار مصرف اند یا بعد از استفاده بیمار، توسط بیمارستان شسته می شوند، لازم نیست بگوید.
- تبصره ۲. فرق این سوال با سوال قبلی (که اعلام بر او لازم نیست) این است که در آنجا سبب نجاست او نیست ولی در اینجا او باعث نجاست خوردنی و آشامیدنی است.

**۱۵۲** اگر لباس بیماری با خون، ادرار، مدفوع، منی و ... نجس شود، آیا جایز است لباس های خود را برای آب کشیدن به قسمت شستشوی بیمارستان بدهد؟ و آیا بیمار باید

۱. خامنه ای، اجوبة، س ۴۲۸؛ بهجت، استفتاءات، احکام لباس و بدن نمازگزار، س ۱۲۴؛ فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۹۸؛ توری، استفتاءات، ج ۲، س ۲۰ و ۲۱؛ مکارم، استفتاءات، ج ۱، س ۱۱۶.  
۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۴۳؛ خامنه ای، استفتاءات جدید، س ۱۳۸ و ۱۰۲۴.  
۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۴۲ و ۱۴۴ و ۱۴۶؛ خامنه ای، اجوبة، س ۲۸۲؛ تبریزی، استفتاءات، س ۷۰ و س ۱۰۳؛ فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۹۶ و ۹۷؛ توری، استفتاءات، ج ۱، س ۳۲.

نجس بودن لباس هایش را به کسی که می‌خواهد آنها را بشوید، اطلاع دهد؟

**همه مراجع:** دادن لباس به قسمت شستشو، اشکال ندارد و آگاه کردن کسی که لباس را می‌شوید از نجاست لباس، لازم نیست.<sup>۱</sup>

**۱۵۳** بسیاری از مواقع در بیمارستان‌ها با نجاست اشیایی نجاست لوازم بیمارستان که با آنها در ارتباط هستیم شک می‌کنیم؟ تکلیف چیست؟

**همه مراجع:** حکم کلی آن است که همه اشیاء پاکند، مگر آنکه نجاست آن ثابت شود.<sup>۲</sup>

**تبصره.** نجاست هر چیز از چند راه ثابت می‌شود: ۱. خود انسان یقین یا اطمینان کند که آن چیز نجس است. ۲. کسی که آن چیز در اختیار او است، بگوید نجس است. ۳. آن که دو مرد عادل بگویند آن چیز نجس است و طبق نظر عده‌ای از مراجع تقلید شهادت یک نفر نیز کافی است.

**۱۵۴** بیماری که نابینا است چگونه می‌تواند در مورد نجس و نابینا و نجاست پاکی چیزی یقین کند؟

**همه مراجع:** به غیر دیدن هم ممکن است یقین حاصل شود و تا یقین نکرده اجتناب لازم نیست.<sup>۳</sup>

• **تبصره.** در این موارد اطمینان مثل یقین است.

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۴۲ و ۱۴۴ و ۱۴۶؛ خامنه‌ای، اجوبة، س ۲۷۷؛ فاضل، استفتاءات، ج ۲، س ۹۷.  
 ۲. العروة الوثقی، ج ۱، احکام النجاسات، م ۲.  
 ۳. امام، استفتاءات، ج ۱، ص ۱۰۶، س ۲۷۸؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۳۴؛ دفتر مراجع.

## نماز قضاى بیماران

۱۵۵

آیا بیمار برای نماز و روزه‌هایی که از او قضا شده، نیابت نماز قضا می‌تواند کسی را اجیر بگیرد؟

همه مراجع: شخص مکلف تا زمانی که زنده است، نمی‌تواند دیگری را برای انجام دادن نماز و روزه‌های قضا، اجیر کند؛ بلکه واجب است به هر صورت که می‌تواند، خود آنها را به جا آورد.<sup>۱</sup>

۱۵۶

شخصی در حال کما است و امیدی به خوب شدنش نیست و ما می‌دانیم نماز قضا دارد، آیا می‌توانیم نمازهای او را قضا کنیم؟

همه مراجع: خیر، تا زمانی که فرد زنده است هر چند در حال کما باشد نمی‌توان نمازهای او را قضا کرد.<sup>۲</sup>

۱۵۷

کسی که بیماری الزام‌داشته و اکنون فوت کرده نماز آلزایمر آیا نماز و روزه بر او واجب بوده است؟ وظیفه‌ی ما

۱. توضیح المسائل مراجع، ۱۵۳۳؛ نوری، توضیح المسائل، م ۱۵۳۰، وحید، توضیح المسائل، م ۱۵۴۱؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، ۷۰۹.

۲. دفتر همه مراجع.

در این باره چیست؟

**همه مراجع:** اگر به حدی که عنوان جنون بر آن صدق کند نرسیده، نماز و روزه بر او واجب بوده است و در صورتی که از او نماز و روزه فوت شده، قضای آن بر عهده پسر بزرگ‌تر می‌باشد مگر آن که نسبت به آن وصیت کرده باشد و از ثلث مال او هم تجاوز نکند که در این صورت می‌توانید برای این کار شخصی را اجیر کنید.<sup>۱</sup>



۱. امام، استفتائات، ج ۱، نماز قضا، س ۳۱۷؛ خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت نماز قضا؛ تبریزی، استفتائات، س ۶۰۰؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۱۴۶؛ مکارم، استفتائات، ج ۲، س ۳۱۲ و دفتر همه مراجع.

## روزه بیماران

۱۵۸

بیماری که می‌داند روزه برایش ضرر دارد، اگر روزه بگیرد، حکم چیست؟

ضرر روزه

همه مراجع: اگر روزه بگیرد، صحیح نیست و باید پس از بیماری آن را قضا نماید.<sup>۱</sup>

۱۵۹

آیا احتمال ضرر مجوز ترک روزه می‌شود یا اطمینان به ضرر لازم است و میزان در مقدار ضرر چیست؟

ترک روزه

همه مراجع (به جز سیستانی، وحید، تبریزی): آنچه که باعث افطار روزه می‌شود، خوف ضرری است که منشأ عقلایی داشته باشد و میزان در مقدار آن عرف عقلاء است به گونه‌ای که اثر مترتب بر روزه را ضرر بدانند.<sup>۲</sup>

آیات عظام سیستانی، وحید و تبریزی: آنچه که باعث افطار روزه می‌شود خوف ضرری است که منشأ عقلایی داشته باشد و مقدار ضرر باید قابل توجه باشد.<sup>۳</sup>

۱۶۰

اگر انسان شک داشته باشد که روزه برایش ضرر دارد یا نه ولی پزشک او را از گرفتن روزه

روزه و منع پزشک

۱. العروه الوثقی، ج ۲، شرایط صحه الصوم، السادس.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۴۳، ۱۷۴۴.

۳. تبریزی، سیستانی، وحید، منهاج الصالحین، شرایط صحه الصوم، م ۱۰۲۹.

منع می‌کند، تکلیف چیست؟

**آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، صافی، نوری:** اگر از گفته پزشک برای او ترس پیدا شود و احتمال عقلایی بدهد که روزه برایش ضرر دارد نباید روزه بگیرد<sup>۱</sup>  
**آیات عظام تبریزی، وحید:** در فرض یاد شده اگر پزشک، متخصص و مورد اعتماد باشد باید به گفته‌اش عمل کند.<sup>۲</sup>

**آیت‌الله مکارم:** اگر از گفته پزشک برای او ترس پیدا شود و احتمال عقلایی بدهد که روزه برایش ضرر دارد نباید روزه بگیرد، و اگر با تجربه خودش دریافته که ضرر ندارد باید روزه بگیرد و در صورت شک می‌تواند یکی دو روز تجربه کند و بعد طبق دستور بالا عمل نماید.<sup>۳</sup>

**آیات عظام بهجت، سیستانی:** اگر از گفته پزشک برای او ترس پیدا شود و احتمال عقلایی بدهد که روزه برایش ضرر دارد می‌تواند روزه نگیرد.<sup>۴</sup>

**۱۶۱ ملاک در ضرر داشتن روزه برای بیمار، تشخیص روزه و تشخیص پزشک** پزشک است یا تشخیص خود شخص؟

**همه مراجع:** تشخیص خود بیمار ملاک و معیار است. همین اندازه که ترس شما نسبت به ضرر عقلایی باشد، کافی است. خوف ضرر گاهی از قول متخصص و زمانی از تجربه مریض‌های مشابه و گاهی از تجربه خود انسان، به دست می‌آید.<sup>۵</sup>

**۱۶۲** اگر گرفتن روزه باعث شود بیماری دیرتر بهبود یابد، **روزه و تأخیر به‌پردی** تکلیف چیست؟

**همه مراجع:** نباید روزه بگیرد.<sup>۶</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۴۳، ۱۷۴۴؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۷۵۵.  
 ۲. تبریزی، توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۴۳؛ وحید، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۱۰۳۲.  
 ۳. مکارم، توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۴۳.  
 ۴. سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۱۰۳۲؛ بهجت، توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۴۳.  
 ۵. توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۴۳ و ۱۷۴۴؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۷۵۳؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۷۵۱ و ۱۷۵۲.  
 ۶. العروة الوثقی، ج ۲، شرایط صحة الصوم، السادس.

۱۶۳

چشم من ضعیف است و می‌ترسم روزه برایم ضرر  
روزه و ضعف چشم داشته باشد، تکلیف من چیست؟

همه مراجع: اگر خوف ضرر عقلایی باشد، روزه بر شما واجب نیست و اگر تا ماه  
رمضان سال بعد بیماری ادامه یافت، قضا هم واجب نیست. تنها برای هر روز  
۷۵۰ گرم گندم، جو و یا آرد و ... را به عنوان کفاره به فقیر بدهید.<sup>۱</sup>

۱۶۴

دختری که به حد بلوغ رسیده ولی بواسطه ضعف  
روزه دختران بنیه، نمی‌تواند روزه بگیرد و قضای آن را تا دو سه سال  
به جا آورد، تکلیف او چیست؟

آیات عظام امام، وحید، نوری، خامنه‌ای و فاضل: اگر گرفتن روزه برای او ضرر دارد یا  
تحمل آن برایش زحمت و مشقت زیاد دارد، روزه بر او واجب نیست؛ ولی ترک آن  
به صرف برخی عذرهای جایز نیست و هر زمان توانست باید قضای آن را به جا آورد.<sup>۲</sup>  
آیت‌الله بهجت: بر پسر یا دختری که تازه بالغ شده اند و قدرت بر روزه گرفتن  
ندارند، روزه واجب نیست و کفاره هم ندارد، ولی قضاء دارد.<sup>۳</sup>

آیات عظام مکارم و صافی: در فرض یاد شده روزه بر او واجب نیست و باید برای  
هر روز یک مد طعام بدهد و قضای این روزه‌ها هم بر او واجب نیست.<sup>۴</sup>  
آیت‌الله تبریزی: اگر گرفتن روزه برای او ضرر دارد یا تحمل آن برایش زحمت و  
مشقت زیاد دارد روزه واجب نیست ولی ترک آن به صرف برخی عذرهای جایز  
نیست و اگر تا ماه رمضان سال بعد ضعف او برطرف شد باید قضای آن را به جا  
آورد و اگر نتوانست، قضای روزه لازم نیست. و در هر صورت باید برای هر روز  
یک مد طعام به فقیر بدهد.<sup>۵</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۰۳ و ۱۷۴۴.

۲. امام، استفتائات، ج ۱، روزه، س ۷۶ و ۸۸؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۷۳۱، ۷۳۲؛ فاضل، جامع  
المسائل، ج ۱، س ۵۶۸ و دفتر نوری.

۳. بهجت، توضیح المسائل، م ۱۳۶۳.

۴. مکارم، استفتائات، ج ۲، س ۴۳۹؛ صافی، ۲۴۰ سوال پیرامون روزه، س ۲۳.

۵. تبریزی، صراط النجاة، ج ۱، س ۱۱۸۲.

**۱۴۵** به علت درس خواندن و امتحانات ضعف و سستی روزه و ضعف جسمی بر من غالب می شود آیا می توانم روزه ها را بخورم؟  
**همه مراجع:** این گونه ضعف و سستی ها تا حدودی لازمه روزه است و برای نوع افراد پیش می آید و به جهت آن نمی توان روزه را خورد؛ ولی اگر ضعف به حدی برسد که تحمل آن بسیار سخت و مشکل باشد، خوردن آن اشکال ندارد.<sup>۱</sup>  
 • تبصره. البته انسان می تواند در این شرایط به مسافرت برود (حداقل ۲۲/۵ کیلومتر) و روزه خود را بخورد و به وطن برگردد در این صورت لازم نیست تا مغرب از خوردن و آشامیدن خودداری کند.

**۱۴۶** اگر روزه دار به خاطر حالت تهوع، قی کند روزه اش روزه و تهوع چه حکمی دارد؟  
**همه مراجع:** اگر بی اختیار باشد، اشکال ندارد؛ ولی اگر از روی عمد باشد روزه را باطل می کند.<sup>۲</sup>

**۱۴۷** به جهت بیماری مربوط به لثه، در روز چندین بار از آن خون لثه روزه دار خون می آید ولی گاهی بدون توجه فرو داده می شود آیا روزه باطل می شود؟  
**همه مراجع:** اگر بدون توجه و اختیار فرو داده شود، روزه صحیح است.<sup>۳</sup>

**۱۴۸** گاهی از لثه هایم خون بیرون می آید و با آب دهان مخلوط می شود، اگر آن را فرو ببرم روزه باطل می شود؟  
**همه مراجع (به جز تبریزی، صافی و نوری):** اگر خون لثه در آب دهان مستهلک شود،

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۸۳؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۵۹۱؛ خامنه ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۷۳۲.  
 ۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۶۴۶؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۶۵۴.  
 ۳. امام، استفتاءات، ج ۱، روزه، س ۶؛ توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۷۳؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۵۸۱؛ خامنه ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۷۶۵.

فرو بردن آن روزه را باطل نمی‌کند.<sup>۱</sup>

**آیات عظام تبریزی و صافی:** اگر خون لثه در آب دهان مستهلک شود بنابر احتیاط واجب فرو نبرد و بیرون بریزد.<sup>۲</sup>

**آیت الله نوری:** فرو بردن آن جایز نیست هرچند در آب دهان مستهلک شود.<sup>۳</sup>

۱۶۹ پرکردن دندان در ماه رمضان چگونه است؟

روزه و دندان پزشکی

**همه مراجع:** پر کردن یا جرم‌گیری و کشیدن دندان در ماه رمضان، برای پزشکان جایز است و برای شخص روزه دار زمانی جایز است که مطمئن باشد خون یا آبی که به وسیله دستگاه وارد فضای دهان می‌شود، فرو نخواهد رفت.<sup>۴</sup>

۱۷۰ وارد کردن دستگاه آندوسکوپی در معده برای عکسبرداری،

روزه و آندوسکوپی روزه را باطل می‌کند؟

**همه مراجع (به جز بهجت):** اگر با وارد کردن دستگاه آندوسکوپی یکی از مبطلات روزه محقق شود روزه را باطل می‌کند به عنوان مثال به لوله آن آب دهان یا چیز دیگری بچسبد و بعد از بیرون آوردن از دهان، دوباره با همان رطوبت وارد حلق شود.<sup>۵</sup>  
**آیت الله بهجت:** باطل می‌کند.<sup>۶</sup>

۱۷۱ حکم تزریق آمپول در حال روزه ماه رمضان چیست؟

روزه و آمپول

**آیات عظام امام و بهجت:** اگر آمپول جنبه غذایی و تقویتی دارد، بنابر احتیاط

۱. امام، سیستانی، فاضل و مکارم، تعلیقات علی العروه الفصل الرابع، م ۱؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۷۶۳ و دفتر وحید، بهجت.

۲. تبریزی، استفتات، س ۶۳۰ و دفتر صافی.

۳. نوری، تعلیقات علی العروه الفصل الرابع، م ۱.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۸۳-۱۵۷۳.

۵. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۵۵۳؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۲۸۴؛ دفتر: همه.

۶. استفتات، ج ۲، س ۲۸۸۲.

واجب باید از تزریق آن خودداری نمود ولی اگر جنبه دوائی دارد و یا عضو را بی حس می کند، تزریق آن اشکال ندارد<sup>۱</sup>.

**آیت الله فاضل:** اگر آمپول جنبه غذایی و تقویتی داشته باشد باید از تزریق آن خودداری نمود ولی اگر جنبه دوائی دارد و یا عضو را بی حس می کند تزریق آن اشکال ندارد<sup>۲</sup>.

**آیت الله مکارم:** تمام آمپول های دارویی یا تقویتی که به صورت عضلانی تزریق می شوند و همچنین تزریق عضلانی واکسن برای افراد روزه دار اشکالی ندارد ولی تزریق آمپول های وریدی (که در رگ تزریق می شوند) جایز نیست<sup>۳</sup>.

**آیات عظام تبریزی، نوری، سیستانی، وحید، صافی:** تزریق آمپول روزه را باطل نمی کند خواه جنبه غذایی و تقویتی داشته باشد یا جنبه دوائی و مانند آن<sup>۴</sup>.

**آیت الله خامنه ای:** احتیاط واجب آن است که روزه دار از آمپول های مقوی یا مغذی و هر آمپولی که در رگ تزریق می شود خودداری کند، لکن آمپول های دارویی که در عضله تزریق می شود و نیز آمپول هایی که برای بی حس کردن به کار می رود، مانعی ندارد<sup>۵</sup>.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

۱۷۲ حکم تزریق سرم در حال روزه ماه رمضان چیست؟

روزه و سرم

**آیات عظام خامنه ای، وحید، تبریزی:** بنا بر احتیاط واجب باید از تزریق سرم خودداری کند خواه جنبه غذایی و تقویتی داشته باشد یا جنبه دوائی و مانند آن<sup>۶</sup>.

**آیات عظام سیستانی، صافی و نوری:** تزریق سرم روزه را باطل نمی کند خواه جنبه غذایی و تقویتی داشته باشد یا جنبه دوائی و مانند آن<sup>۷</sup>.

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۷۶؛ بهجت، توضیح المسائل، م ۱۲۸۴.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۷۶.

۳. توضیح المسائل، م ۱۳۳۹ و احکام ویژه (۶۰۰ مسأله) م ۲۸۶.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۷۶؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۵۸۴.

۵. اجوبة الاستفتاءات، س ۷۶۷ و استفتاءات جدید، سایت.

۶. خامنه ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۷۶۷؛ تبریزی، استفتاءات، س ۶۸۱؛ مکارم، توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۷۶ دفتر وحید.

۷. صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۴۷۳ و دفتر سیستانی و نوری.

**آیت الله فاضل:** اگر سرم جنبه غذایی و تقویتی داشته باشد باید از تزریق آن خودداری نمود ولی اگر جنبه دوائی و مانند آن را داشته باشد تزریق آن اشکال ندارد.<sup>۱</sup>  
**آیت الله مکارم:** تزریق سرم های وریدی که در رگ تزریق می شود، جایز نیست.<sup>۲</sup>

**۱۷۳** شخصی که نیاز به تزریق سرم دارد، روزه او چگونه است؟  
**آیات عظام خامنه ای، تبریزی، مکارم:** اگر شخص بیمار است و نیاز به سرم دارد، گرفتن روزه بر او واجب نیست.<sup>۳</sup>

**آیات عظام سیستانی، صافی و نوری:** باید روزه بگیرد و تزریق سرم روزه او را باطل نمی کند.<sup>۴</sup>

**آیت الله فاضل:** اگر سرم جنبه دوائی داشته باشد باید روزه بگیرد و تزریق آن روزه اش را باطل نمی کند.<sup>۵</sup>

**۱۷۴** آیا تزریق خون به روزه دار، مبطل روزه است؟

روزه و تزریق خون

**آیات عظام صافی و سیستانی و نوری:** تزریق خون به روزه دار مبطل روزه نیست.<sup>۶</sup>  
**آیات عظام بهجت و فاضل و مکارم:** تزریق خون روزه را باطل می کند و اگر ناچار شدند تزریق کنند ولی روزه را بگیرند و بعداً قضای آن را هم بگیرند.<sup>۷</sup>  
**آیت الله خامنه ای:** بنابر احتیاط واجب روزه دار از تزریق خون خودداری کند.<sup>۸</sup>

۱. فاضل، جامع المسائل، ج ۲، س ۴۴۲.

۲. مکارم، توضیح المسائل، م ۱۳۳۹.

۳. تبریزی، استفتات، س ۶۸۱: خامنه ای، اجوبة الاستفتات، س ۷۶۷: مکارم، توضیح المسائل مراجع، م ۱۵۷۶.

۴. صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۴۷۳ و دفتر سیستانی.

۵. فاضل، جامع المسائل، ج ۲، س ۴۴۲.

۶. صافی، ۲۴۰ سوال پیرامون روزه، س ۱۰۵: سیستانی، استفتات بخش روزه، س ۱: نوری، استفتات، ج ۲، س ۲۵۱.

۷. مکارم، توضیح المسائل، م ۱۳۳۹ و استفتات ج ۲، س ۴۲۴، فاضل، استفتات، ج ۲، س ۳۹۳: بهجت، استفتات، روزه بیماران و ناتوانان، س ۱۴۱۲.

۸. دفتر.

**۱۷۵** اهدای خون برای فرد روزه‌دار چه حکمی دارد؟

روزه و اهدای خون

همه مراجع: اگر باعث ضعف شود خون گرفتن مکروه است<sup>۱</sup>

**۱۷۶** بیماری که در طول روز تنها به خوردن چند قرص

روزه و خوردن قرص نیاز دارد در حالی که گرفتن روزه برایش ضرر ندارد

آیا خوردن تنها چند قرص روزه را باطل می‌کند؟

همه مراجع: آری، روزه او باطل می‌شود ولی باید در بقیه روزه از چیزهایی که روزه را باطل می‌کند خودداری کند.<sup>۲</sup>

**۱۷۷** کسی که به نفس تنگی شدید مبتلی شده و در روز باید

روزه و اسپری تنگی نفس از اسپری استفاده کند، تکلیف روزه او چیست؟

آیات عظام امام، خامنه‌ای، فاضل، مکارم و نوری: با توجه به اینکه داروی یاد شده، اکل و شرب بر آن صدق نمی‌کند روزه را باطل نمی‌کند.<sup>۳</sup>

آیت‌الله صافی: اگر به صورت گاز یا پودر وارد حلق شود روزه اشکال پیدا می‌کند و اگر گرفتن روزه بدون استفاده از آن زحمت و مشقت دارد و در طول سال باید از اسپری استفاده کند در ماه رمضان روزه بگیرد و بنابر احتیاط واجب برای هر روز یک مد طعام هم به فقیر بدهد و قضا ندارد.<sup>۴</sup>

آیات عظام وحید، تبریزی: اگر قبل از رسیدن به حلق به صورت هوا در بیاید، روزه را باطل نمی‌کند.<sup>۵</sup>

آیت‌الله بهجت: اگر به صورت بخار غیر غلیظ وارد حلق شود اشکال ندارد و

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۶۵۷؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۶۶۵.

۲. دفتر همه.

۳. امام، استفتات، ج ۱، روزه، س ۶؛ خامنه‌ای، استفتاء؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۵۵۱؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۲۸۵؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۲۱۲.

۴. صافی، ۲۴۰ سوال پیرامون روزه، س ۷۵ و ۷۶.

۵. تبریزی، استفتات، س ۷۱۱ و دفتر وحید.

روزه صحیح است.<sup>۱</sup>

آیت الله سیستانی: اگر به صورت مایع به حلق نرسد و دارو را فقط وارد ریه کند، اشکال ندارد و روزه صحیح است.<sup>۲</sup>

**۱۷۸** آیا ریختن دارو به چشم مانند قطره چشمی، روزه را روزه و قطره چشم باطل می‌کند؟

همه مراجع (به جز بهجت): اگر مزه یا بوی آن به حلق برسد، برای روزه دار کراهت دارد.<sup>۳</sup>

آیت الله بهجت: اگر قطره از طریق حلق وارد معده نشود، اشکال ندارد.<sup>۴</sup>

**۱۷۹** استفاده از شیف جامد، روزه را باطل می‌کند؟  
روزه و شیف

همه مراجع (به جز وحید): خیر.<sup>۵</sup>

آیت الله وحید: احتیاط ترک آن است.<sup>۶</sup>

**۱۸۰** کسی که ناراحتی کلیه دارد و باید برای جلوگیری از آن روزه و ناراحتی کلیه در طول روز چندین بار از آب و مایعات استفاده کند حکم روزه او چه می‌شود؟

همه مراجع: اگر برای جلوگیری از بیماری کلیه نیاز به نوشیدن آب یا سایر مایعات در طول روز باشد روزه گرفتن بر او واجب نیست.<sup>۷</sup>

۱. دفتر بهجت.

۲. سیستانی، توضیح المسائل، م ۱۵۵۵.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۶۵۷.

۴. جامع المسائل، ج ۲، ص ۳۱.

۵. امام، تحریر الوسیله، کتاب روزه، آنچه روزه دار باید از آن امساک کند، مورد ۹؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۷۶۶؛ صافی، ۲۴۰ سوال پیرامون روزه، س ۱۰۰؛ بهجت، جامع المسائل، کتاب صوم فصل دوم مبطلات روزه احقان.

۶. دفتر.

۷. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۷۵۶؛ تبریزی، استفتاءات، س ۶۴۶؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۱،

**۱۸۱** اگر در ایام عادت، از قرص یا آمپول جلوگیری استفاده  
روزه و عادت ماهیانه کند، آیا روزه او صحیح است؟  
همه مراجع: اگر عادت نشوند روزه صحیح است.<sup>۱</sup>



## قضای روزه بیماران

۱۸۲

کسی که چند سال مریض بوده و نتوانسته روزه ماه  
قضای روزه بیمار رمضان وقضای آن را به جا آورد، تکلیفش چیست؟  
همه مراجع: در سالی که بهبود یابد، اگر تا رمضان آینده به مقدار قضا وقت  
داشته باشد باید قضای سال آخر را به جا آورد ولی قضای سال های گذشته  
لازم نیست و تنها باید برای هر روز یک مد طعام به فقیر بدهد<sup>۱</sup>

۱۸۳

کسی که در قضای روزه ماه رمضان خود سهل انگاری  
کرده و اکنون بخاطر بیماری نمی تواند آن ها را به جا  
آورد تکلیف چیست؟  
همه مراجع (به جز سیستانی): اگر در قضای روزه ها سهل انگاری کرده و اکنون  
نمی تواند تا رمضان آینده آن ها را به جا آورد باید برای هر روز یک مد طعام به  
فقیر بدهد هر زمان توانایی پیدا کرد باید روزه ها را قضا نماید<sup>۲</sup>.  
آیت الله سیستانی: اگر در قضای روزه ها سهل انگاری کرده و اکنون نمی تواند تا  
رمضان آینده آنها را به جا آورد بنابر احتیاط واجب برای هر روز یک مد طعام به

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۰۳، ۱۷۰۷؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۷۱۱، ۱۷۱۵.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۰۶؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۷۱۴؛ بهجت، وسیله النجاه، ج ۱، م ۱۱۷۳؛ دفتر: خامنه ای.

فقیر بدهد و هر زمان توانایی پیدا کرد باید روزه‌ها را قضا نماید.<sup>۱</sup>

۱۸۴ آیا کفاره روزه عمدی با کفاره مریض تفاوت دارد؟

#### کفاره روزه بیماران

**همه مراجع:** در مقدار آن تفاوت دارند، در کفاره روزه عمدی باید برای هر روز شصت فقیر را سیر کند (یا به هر کدام یک مد طعام بدهد) یا دو ماه روزه بگیرد و در کفاره مریض اگر بیماری تا رمضان آینده ادامه داشته باشد باید برای هر روز یک مد طعام به فقیر بدهد.<sup>۲</sup>

در کفاره مریض، لازم نیست کفاره هر روز را به یک فقیر بدهد، بلکه می‌تواند همه کفاره را به یک فقیر بدهد.

مریضی که در ماه رمضان نتوانسته روزه بگیرد و بعد از ماه رمضان هم می‌داند که بیماری‌اش تا ماه رمضان سال بعد ادامه می‌کند، آیا می‌تواند کفاره‌اش را قبل از ماه رمضان سال بعد بدهد یا باید تا ماه رمضان صبر کند؟

۱۸۵

**آیات عظام مکارم، بهجت، فاضل:** می‌تواند کفاره‌اش را پرداخت کند.<sup>۳</sup>

**آیات عظام امام، خامنه‌ای، سیستانی، صافی و نوری:** نمی‌تواند و تا ماه رمضان بعد باید صبر کند.<sup>۴</sup>

۱. سیستانی، توضیح المسائل مراجع، م ۱۷۰۶.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۱۶۶۰، ۱۷۰۳.

۳. دفتر.

۴. دفتر.

۱۸۶

الکل طبی

آیا الکل طبی که برای مصارف پزشکی استفاده در آزمایشگاه‌ها در تزریقات و مانند آن به کار می‌رود نجس است؟

همه مراجع (به جز بهجت): الکل طبی که در مصارف پزشکی استفاده می‌شود پاک است مگر اینکه یقین داشته باشید از مایع مست کننده تهیه شده است.<sup>۱</sup> آیت الله بهجت: تمام الکل‌ها بنا بر احتیاط نجس است، مگر به گونه‌ای به دست بیاید که از ابتدا مسموم کننده باشد نه مست کننده مانند الکل صنعتی.<sup>۲</sup>

۱۸۷

الکل صنعتی

آیا الکل صنعتی که در مصارف مانند رنگ زدن ساختمان، درب، میز، صندلی و... به کار می‌رود نجس است؟

همه مراجع (به جز سیستانی): الکل صنعتی که انسان نمی‌داند از چیز مست کننده مایع گرفته شده، پاک است.<sup>۳</sup>

۱. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۷۳ و ج ۲، س ۹۹؛ تبریزی، استفتات، س ۹۰ و ۹۴؛ امام، استفتات، ج ۱، نجاسات، س ۲۶۰؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۳۰۷ - ۳۰۴؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۱۵۰ و ۱۵۲؛ نوری، استفتات، ج ۲، س ۲۳؛ سیستانی، توضیح المسائل م ۱۰۸ و ۱۰۹ و استفتات بخش الکل؛ مکارم استفتات جدید ج ۲ س ۴۰.

۲. استفتات، بخش نجاسات، س ۳۴۸ و توضیح المسائل، م ۱۱۵ و ۱۱۶.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۱۱۲، مکارم، توضیح المسائل، م ۱۲۴.

آیت الله سیستانی: الکل صنعتی پاک است.<sup>۱</sup>

• تبصره. الکل صنعتی از مایع مست کننده تهیه نمی شود بلکه از گازهای اتیل و استیل که از فرآورده های نفتی است به دست می آید. این الکل آن قدر غلظتش بالا است که باعث مسمومیت می شود نه مستی.

۱۸۸ خوردن انواع الکل چه حکمی دارد؟

نوشیدن الکل

همه مراجع: آشامیدن شراب، مشروبات الکلی و الکل صنعتی حرام است.<sup>۲</sup>

۱۸۹ استفاده از داروهای خوراکی دارای الکل، چه حکمی

داروهای دارای الکل دارد؟ آیا بین ضرورت و غیر آن تفاوت است؟

همه مراجع: استفاده از داروی خوراکی دارای الکل، که معلوم نیست الکل مخلوط شده در آن از قسم مایع بالاصاله و مست کننده است یا نه، اشکال ندارد. و استفاده از داروی الکل دار که می داند الکل مخلوط شده در آن از قسم مایع بالاصاله و مست کننده است، در صورت ضرورت اشکال ندارد. ولی باید دست و دهان و موضع اصابت دارو را تطهیر کند.<sup>۳</sup>

۱۹۰ استفاده از داروهای غیر خوراکی دارای الکل مانند

داروهای پوستی چه حکمی دارد؟

همه مراجع: دارویی غیر خوراکی که الکل در آن به کار رفته اگر از الکل پاک در آن استفاده شده پاک می باشد همچنین اگر معلوم نیست از کدام الکل در آن

۱. سیستانی، توضیح المسائل، م ۱۰۸ و ۱۰۹.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۲۶۳۳؛ مکارم، توضیح المسائل، م ۲۲۶۴ و ۲۲۶۵، خامنه ای، استفتات سایت، قسمت خوردنی ها و آشامیدنی ها.

۳. امام استفتات، ج ۲، صفحه ۵۱۵، س ۲۶؛ خامنه ای، استفتات جدید سایت، بخش خوردنی ها و آشامیدنی ها، س ۱۲۳۲ و ۱۲۳۳؛ نوری، استفتات، ج ۲، س ۲۳ و ۲۷۶؛ مکارم، استفتات، ج ۲، س ۱۴۲۷ و ۴۱ و ۴۲؛ بهجت، استفتات، بخش مطهرات و نجاسات، س ۳۵۱ و دفتر مراجع.

استفاده شده آن دارو پاک است و اگر می‌داند آن الکلی در اصل مایع و مسکر بوده، آن دارو نجس است اما استفاده از آن دارو اشکال ندارد، ولی باید دست و موضع اصابت دارو را برای نماز تطهیر کند.<sup>۱</sup>



۱. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتائات، س ۳۰۴ و ۳۰۵ و استفتائات جدید سایت، س ۳۵؛ مکارم، استفتائات ج ۲ س ۳۰؛ نوری، استفتائات ج ۲ س ۲۳ و ۷۷۶ و دفتر مراجع.

## خون و پوست

۱۹۱

### خون تزریقات

گاهی هنگام خون‌گیری از بیمار مقدار بسیار کم و ناچیزی از خون به دست سرایت می‌کند آیا با پنبه الکلی می‌توان محل را تطهیر نمود؟

همه مراجع: خون هر چند به مقدار ناچیز، نجس است و باید با آب پاک کرد.<sup>۱</sup>

۱۹۲

### خون داخل بدن

اگر سوزن، چاقو و یا هر وسیله دیگری داخل بدن انسان فرو رفته و خارج شود؛ آیا وسیله یاد شده نجس می‌شود؟

همه مراجع (به جز بهجت): اگر آلوده به خون نشود و تمیز بیرون آید، پاک است.<sup>۲</sup>  
آیت الله بهجت: بنابر احتیاط واجب نجس می‌شود؛ هر چند به خون آلوده نگردد و تمیز بیرون آید.<sup>۳</sup>

۱۹۳

### مکیدن خون

مکیدن خون بدن چه حکمی دارد؟

همه مراجع: خون بدن انسان نجس و خوردن آن حرام است؛ آری اگر بمکد و

۱. العروة الوثقی، ج ۱، فی النجاسات، الخامس.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۳۴؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۳۵؛ صافی، هدایة العباد، ج ۱، م ۵۷۶؛ مکارم، توضیح المسائل، م ۱۵۲، چاپ ۱۳۹۲ و دفتر: خامنه‌ای.

۳. بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، م ۵۵۴.

بیرون بریزد و دهان و محلی را که خونی شده تطهیر نماید، اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

**۱۹۴** موقعی که بینی انسان خون می‌افتد آیا لازم است که **خون بینی** داخل بینی را هم آب بکشیم یا فقط بیرون آن کافی است؟

**همه مراجع:** داخل بینی از باطن بدن است و آب کشیدن آن لازم نیست و شستن ظاهر کافی است.<sup>۲</sup>

**۱۹۵** اگر داخل بینی خونریزی داشته و خشک شده باشد **خون خشک در بینی** اکنون در اثر سرماخوردگی آبی از بینی خارج شود؛ آیا در اثر برخورد با خون نجس می‌شود؟  
**همه مراجع:** اگر آلوده به خون نشود و تمیز بیرون آید، پاک است.<sup>۳</sup>

**۱۹۶** اگر در اخلاط بینی و گلو خون وجود داشته باشد، **خون و اخلاط بینی** تکلیف چیست؟ آیا نجس است؟  
**همه مراجع:** اگر اخلاط بینی و گلو غلیظ باشد، تنها همان نقطه‌ای که در آن خون وجود دارد، نجس است و بقیه آن پاک است و اگر روان باشد، همه آن نجس می‌شود.<sup>۴</sup>

• **تبصره.** بنابر این اگر اخلاط غلیظ دهان و بینی بیرون بیاید و شک شود که آن نقطه نجس به بیرون سرایت کرده یا خیر، پاک می‌باشد.

۱. العروة الوثقی، ج ۱، فی النجاسات، الخامس، م ۱۲.

۲. دفتر: همه مراجع.

۳. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۲۲؛ بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، م ۵۵۴؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۳۵؛ صافی، هداية العباد، ج ۱، م ۵۷۶؛ مکارم، توضیح المسائل، م ۱۵۲؛ چاپ ۱۳۹۲ و دفتر: خامنه‌ای.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۱۳۲؛ وحید، توضیح المسائل، م ۱۳۳ و العروة الوثقی، ج ۱، فی احکام النجاسات، م ۶ و دفتر: خامنه‌ای.

**۱۹۷** اگر دندان خون بیاید و با آب دهان مخلوط شود  
خون دندان فروبردنش چه حکمی دارد؟ آیا باید دهان را آب  
کشید؟

همه مراجع (به جز مکارم و نوری): پاک است و فرو بردن آب دهان در این صورت  
اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

آیت الله مکارم: پاک است و فرو بردن آب دهان نیز در این صورت جایز است، ولی  
عمداً این کار را نکند.<sup>۲</sup>

آیت الله نوری: پاک است ولی فرو بردن آب دهان در این صورت اشکال دارد.<sup>۳</sup>

**۱۹۸** هنگام مسواک زدن از دندانم خون می آید تکلیف  
چیست؟

همه مراجع: بعد از مسواک زدن، دهان را آب بکشید.<sup>۴</sup>

**۱۹۹** حکم عفونت‌هایی (چرک و آبی) که پس از ترکیدن  
جوش صورت جوش‌های صورت یا جاهای دیگر بدن، از آنها خارج  
می‌شود، چیست؟

همه مراجع: اگر با خون همراه نباشد، پاک است.<sup>۵</sup>

**۲۰۰** خون آبه‌ای که بعد از تطهیر محل زخم و جراحت  
خون آبه بیرون می‌آید چه حکمی دارد؟

همه مراجع: زرد آبه‌ای که در حال بهبودی زخم در اطراف آن پیدا می‌شود،

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۰.

۲. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۰.

۳. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۰.

۴. دفتر: همه.

۵. امام، سیستانی، مکارم، نوری و فاضل، تعلیقات علی العروة الوثقی، ج ۱، فی النجاسات، الخامس، م ۸؛  
بهجت، استفتاآت، ج ۱، س ۳۱۹ و خامنه‌ای، استفتاآت، سایت، قسمت خون؛ و تبریزی، صافی و وحید.

اگر معلوم نباشد که با خون مخلوط است، پاک می باشد.<sup>۱</sup>

**۲۰۱** آیا خونی که بر روی زخم خشک می شود نجس است؟

خون خشک زخم

همه مراجع: آری، نجس است؛ هر چند خشک شده باشد.<sup>۲</sup>

**۲۰۲** کندن پوست لب و جاهای دیگر بدن چه حکمی دارد؟

پوست لب

همه مراجع (به جز وحید): پوست های مختصر لب و جاهای دیگر بدن که به آسانی کنده می شود پاک است، ولی اگر همراه با سوزش و درد جدا شود به احتیاط واجب نجس است.<sup>۳</sup>

آیت الله وحید: اگر پوست های مختصر لب و جاهای دیگر بدن را بکنند (به آسانی یا با درد) پاک است.<sup>۴</sup>

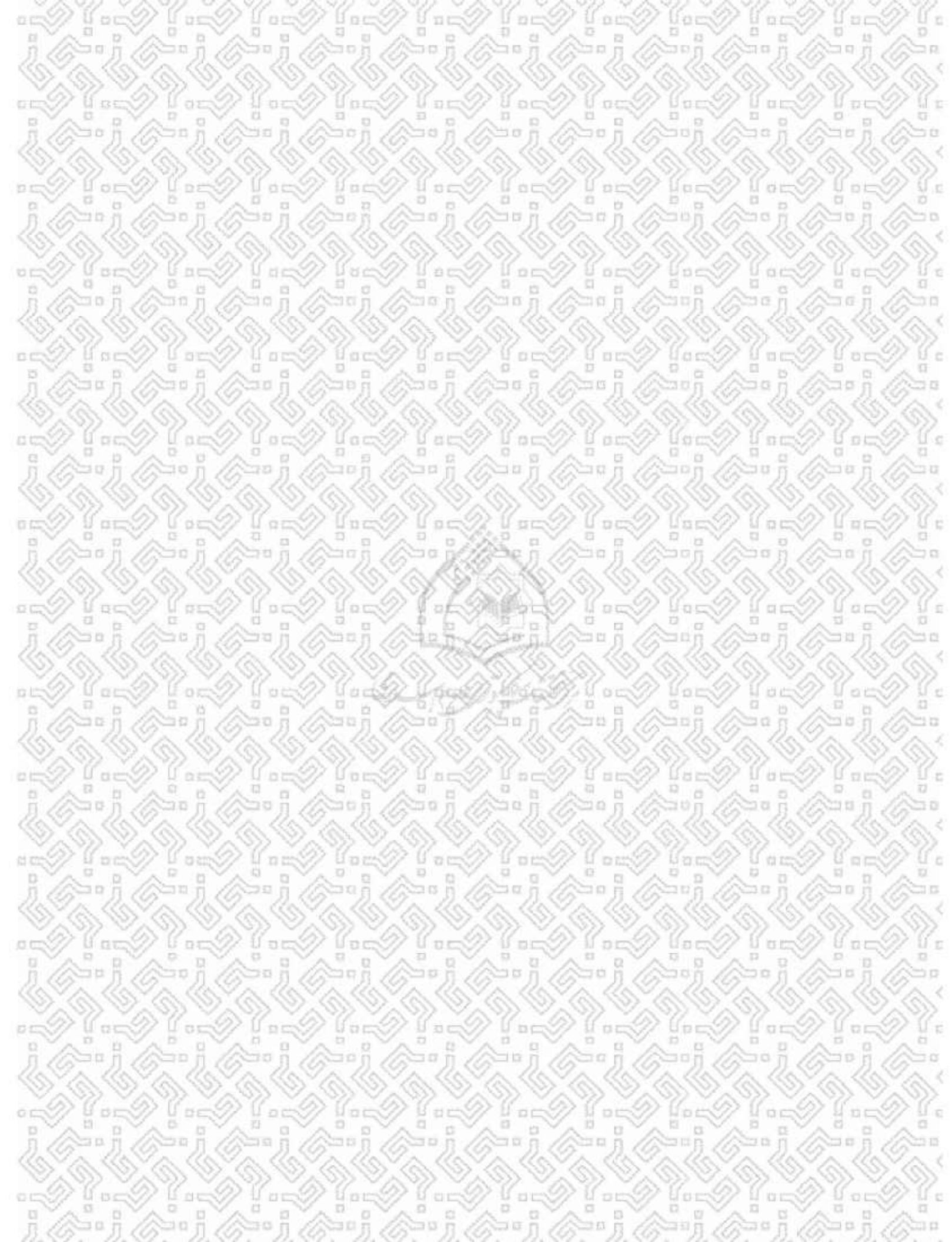
مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

۱. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۱۰۴.

۲. مکارم توضیح المسائل، م ۱۱۰ و دفتر: همه.

۳. توضیح المسائل مراجع، ج ۱، م ۹۱؛ نوری، توضیح المسائل، م ۹۱؛ و خامنه ای، اجوبه الاستفتاء، س ۲۷۲.

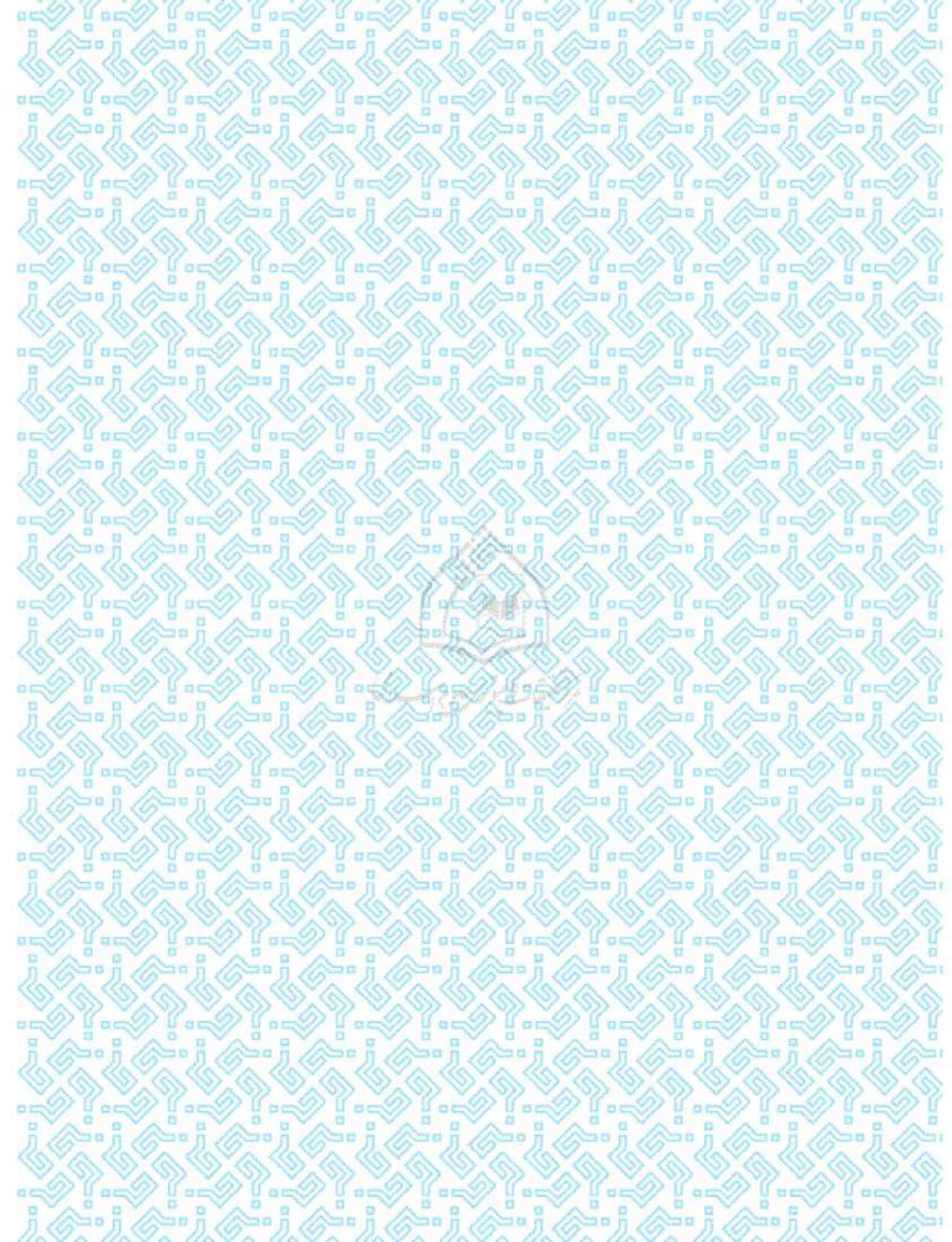
۴. وحید توضیح المسائل، م ۹۲ و استفتاء.





احکام پزشکی و بیماران | فصل دوم

## احکام پزشکان



## آموزش پزشکی

۲۰۱۳

### آموزش پزشکی و نامحرم

در بیمارستان ها و مراکز آموزشی - پزشکی، دانشجویان جهت آموزش مبادرت به معاینه نواحی مختلف بدن (شکم، سینه، لگن و عورت) بیمار زن نامحرم می کنند! با توجه به اینکه این امر یک موضوع آموزشی است که در برنامه تربیت پزشکان قرار دارد، حکم آن در چیست؟

**همه مراجع:** اگر فراگیری مسائل پزشکی در حدی است که حفظ سلامتی و جان بیماران (هر چند در آینده)، متوقف بر آن باشد، به مقدار ضرورت و ناچارى جایز است.<sup>۱</sup>

۲۰۱۴

غالباً در معاینه اعضای تناسلی اعم از اینکه توسط فرد ممائل صورت بگیرد یا خیر، احکام شرعی مانند نگاه کردن پزشک یا دانشجو از طریق آینه، رعایت نمی شود و چون ما برای فراگیری چگونگی تشخیص بیماری ها از آنان تبعیت می کنیم، وظیفه ما چیست؟

**همه مراجع:** تحصیل و فراگیری علم پزشکی از طریق معایناتی که فی نفسه

۱. فاضل، ج ۱، س ۲۰۸۲ و ۲۰۹۰؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۵۵۱ و ۱۵۷۳؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۲ و جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۶؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۵۷؛ بهجت، احکام و استفتات پزشکی، ص ۲۲، س ۲۰؛ امام، استفتات، ج ۳، (نظر)، س ۴۷ و ۴۹ و ۵۰؛ دفتر: خامنه ای، سیستانی، وحید.

حرام هستند، در مواردی که یادگرفتن این علم و شناخت راه‌های درمان بیماری‌ها متوقف بر آن باشد، اشکال ندارد، مشروط بر اینکه دانشجوی اطمینان داشته باشد که توانایی نجات جان انسان‌ها در آینده متوقف بر اطلاعاتی است که از این طریق به دست می‌آید و همچنین مطمئن باشد که در آینده در معرض مراجعه بیماران بوده و مسئولیت نجات جان آنان را برعهده خواهد داشت.<sup>۱</sup>

**۲۰۵** نگاه کردن به عکس‌های عریان موجود در کتاب‌های عکس آموزش پزشکی پزشکی که آموزش آن برای دانشجویان ضروری است، چه حکمی دارد؟

**همه مراجع:** اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد.<sup>۲</sup>  
**• تبصره.** فرض مسأله جایی است که نگاه به عکس‌های یاد شده، جهت آموزش برای دانشجویان ضروری باشد.

**۲۰۶** آیا لمس و نگاه مولاژ (مجسمه‌های آموزشی که از جنس پلاستیک و شبیه اعضاء بدن انسان ساخته شده) برای دانشجویان یا اساتید غیر هم جنس، بدون قصد لذت جایز است؟

**همه مراجع:** برای آموزش‌های لازم مانعی ندارد.<sup>۳</sup>

۱. اجوبة الاستفتاءات، سوال ۱۳۱۲ صفحه ۲۸۸؛ فاضل، ج ۱، س ۲۰۸۲ و ۲۰۹۰؛ مکارم، استفتاءات، ج ۱، س ۱۵۵۱ و ۱۵۷۳ و احکام پزشکی، س ۱۸؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۲ و جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۶؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۹۵۷؛ بهجت، احکام و استفتاءات پزشکی، ص ۳۳، س ۲۰؛ امام، استفتاءات، ج ۳، (نظر)، س ۴۷ و ۴۹ و ۵۰؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۱، س ۹۷۸؛ دفتر: سیستانی، وحید.  
 ۲. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۳۱۳ و ۱۳۱۴؛ مکارم، استفتاءات، ج ۱، س ۷۸۹؛ فاضل، جامع‌المسائل، ج ۱، س ۲۰۹۳؛ نوری، استفتاءات، ج ۱، س ۹۳۱؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۷؛ بهجت، احکام و استفتاءات پزشکی، ص ۳۱، س ۱۲؛ امام، استفتاءات، ج ۳، نظر، س ۴۹ و ۵۰؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۰۲۲، دفتر: سیستانی و وحید.  
 ۳. مکارم، استفتاءات، ج ۳، س ۱۳۹۷ و دفتر همه مراجع.

۲۰۷

در خلال تحصیلات دانشگاهی، برای آموزش از دستگاه‌های تناسلی مصنوعی که از مواد پلاستیکی ساخته شده‌اند استفاده می‌کنند، نگاه کردن و لمس آنها چه حکمی دارد؟

**همه مراجع:** آلت و عورت مصنوعی حکم عورت واقعی را ندارد و نگاه کردن و لمس آنها برای آموزش‌های لازم اشکال ندارد مگر آنکه به قصد ریبه بوده و یا موجب تحریک شهوت گردد.<sup>۱</sup>

۲۰۸

دیدن فیلم‌های آموزشی (غیر ضروری) یا جست‌وجوی فیلم آموزش پزشکی اینترنتی که شامل برخی صحنه‌های مهیج است، چه حکمی دارد؟

**همه مراجع:** نگاه به فیلم‌های مبتذل که باعث تحریک شهوت و ترویج فساد در جامعه می‌شود، جایز نیست.<sup>۲</sup>

۲۰۹

لمس نامحرم برای آموزش چه حکمی دارد؟

**لمس و آموزش پزشکی**

**همه مراجع (به جز تبریزی):** اگر فراگیری مسائل پزشکی، در حدی است که حفظ سلامتی و جان بیماران [هر چند در آینده] متوقف بر آن است، به مقدار ضرورت و ناچاری اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

**آیت‌الله تبریزی:** اگر فراگیری مسائل پزشکی، در حدی است که حفظ سلامتی و جان بیماران [هر چند در آینده] و یا حفظ و پیشرفت فرهنگ طب مسلمانان،

۱. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتات، س ۱۳۱۶؛ مکارم، استفتات، ج ۳، س ۱۳۹۷ و دفتر همه مراجع.  
۲. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتات، س ۱۲۰۳ و ۱۲۰۴ و سایت، استفتات جدید، س ۱۰۶۷؛ صافی، جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۳۲۹؛ نوری، استفتات، ج ۲، س ۵۵۲؛ سیستانی، sistani.org، تصویر؛ تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۱۲۹؛ دفتر: وحید، بهجت، امام، فاضل، مکارم.  
۳. فاضل، ج ۱، س ۲۰۸۲ و ۲۰۹۰؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۵۵۱ و ۱۵۷۳؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، النکاح ۲۲ و جامع‌الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۶؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۵۷؛ بهجت، احکام و استفتات پزشکی، ص ۲۳، س ۲۰؛ امام، استفتات، ج ۳، (نظر)، س ۴۷ و ۴۹ و ۵۰؛ دفتر: سیستانی و وحید.

متوقف بر آن است، به مقدار ضرورت و ناچاری اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

**۲۱۰** در هنگام آموزش دست مربی نا محرم به دست و بدن تماس و آموزش پزشکی من می خورد، این چه حکمی دارد؟  
**همه مراجع:** اگر به طور اتفاقی باشد، اشکال ندارد؛ ولی اگر از روی عمد باشد و یا می دانید هنگام آموزش دست مربی با دست شما تماس می یابد، باید دست کش به دست کنید.<sup>۲</sup>



۱. تیزی، صراط النجاة، ج ۱، س ۹۷۸.

۲. بهجت، استفتاءات، احکام ازدواج و خانواده، قسمت لمس و تماس بدنی، س ۷۷۱ و ۷۷۲؛ دفتر همه مراجع.

## معاینات پزشکی

۲۱۱

لمس بدن بیمار و نگاه به آن توسط پزشک  
پزشک جنس مخالف غیرهمجنس برای معاینات و درمان چه حکمی دارد؟  
همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی): اگر پزشک مماتل در دسترس نباشد، لمس بیمار برای معاینه و درمان اشکال ندارد ولی باید به مقدار ضرورت اکتفا کند.<sup>۱</sup>  
آیات عظام سیستانی، تبریزی: اگر پزشک مماتل در دسترس نباشد و یا مهارت غیرمماثل بیشتر باشد، لمس بیمار برای معاینه و درمان اشکال ندارد ولی باید به مقدار ضرورت اکتفا کند.<sup>۲</sup>

- تبصره ۱. اگر معاینه از روی لباس ممکن باشد باید به این مقدار بسنده کند.
- تبصره ۲. جواز لمس بیمار به منظور معاینه باعث نمی‌شود که نگاه به بدن نیز جایز باشد مگر آنکه نگاه به بدن نیز لازم باشد.

۲۱۲

در جایی که پزشک زن وجود دارد با احتمال این که  
متخصص مرد بیماری را بهتر تشخیص دهد تکلیف  
چیست؟

همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی): تخصص بیشتر باعث نمی‌شود که زن

۱. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتانات، س ۱۲۹۸؛ مکارم، نوری، فاضل و امام، تعلیقات علی العروة، النکاح، ج ۳۵ و ۴۸؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۲؛ توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۵۰.

۲. سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۲۰ و ۲۱؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۰۳۹ و ۱۰۲۴.

به پزشک مرد مراجعه نماید مگر آن که ضرورت و احتمال خطر در میان باشد.<sup>۱</sup>  
**آیات عظام سیستانی و تبریزی:** اگر تخصص پزشک مرد در آن بیماری بیشتر باشد،  
 مراجعه به او اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

## ۲۱۳

به طور کلی در جایی که پزشک زن نیز در دسترس  
 باشد، آیا لمس بدن زن از روی لباس، توسط پزشک  
 مرد جایز است؟

**همه مراجع:** اصل تماس و برخورد با بدن زن نامحرم از روی لباس حرام نیست  
 ولی اگر تلذذ و مفسده‌ای در بین باشد جایز نیست.<sup>۳</sup>

## ۲۱۴

آیا مرد می‌تواند نزد پزشک زن نامحرم رود؟ (با لمس  
 پزشک خانم بدن)

**همه مراجع:** با امکان لمس از روی لباس یا با دست کردن دستکش هنگام  
 معالجه مانع ندارد و بهتر است اگر ضرورت ندارد مرد به دکتر زن مراجعه نکند و  
 چنانچه مستلزم لمس یا نظر حرام باشد، جایز نیست.<sup>۴</sup>

## ۲۱۵

رجوع بیمار به دندان پزشک نامحرم چه حکمی دارد؟

## دندان پزشک جنس مخالف

**همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی):** در صورتی که دندان پزشک همجنس در

۱. صافی، هدایة العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۲، نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۳۳؛ امام، استفتات، ج ۳، (نظر)، س ۴۲ و ۴۳ و ۸۴؛ بهجت، احکام و استفتات پزشکی، ص ۳۰، س ۵ و ۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۰۸۹؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۳۰۳؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۵۷۲؛ دفتر: وحید.

۲. سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۲، النکاح، م ۲۱ و sistani.org، پزشکی، س ۱؛ تبریزی، استفتات، س ۱۵۴۵ و صراط النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۴ و ۱۰۲۳.

۳. بهجت، احکام، استفتات پزشکی، ص ۳۱، س ۹؛ امام، فاضل، مکارم و نوری، تعلیقات علی العروة، النکاح، م ۴۷؛ صافی، هدایة العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۰؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۳، (النکاح)، م ۱۶؛ دفتر: وحید و تبریزی.

۴. خامنه‌ای، سایت، استفتانات جدید، قسمت احکام پزشکی، نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۳۳؛ سیستانی، سایت؛ مکارم، احکام پزشکی، س ۵۸۳؛ دفتر همه مراجع.

دسترس نباشد و مراجعه ضرورت باشد، اشکال ندارد.<sup>۱</sup>  
آیات عظام سیستانی و تبریزی: اگر دندان پزشک همجنس در دسترس نباشد یا دندان پزشک نامحرم مهارتش بیشتر باشد اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**۲۱۶** آیا معاینه افراد غیر بیمار برای کنترل سلامتی آنها،  
پزشک نامحرم توسط پزشک نامحرم جایز است؟  
همه مراجع: اگر ضرورت نباشد جایز نیست.<sup>۳</sup>

**۲۱۷** آیا برای پزشک زن نگاه کردن و لمس عورت زن برای  
پزشک زنان معاینه و تشخیص بیماری جایز است؟  
همه مراجع: جایز نیست مگر در موارد ضرورت.<sup>۴</sup>

**۲۱۸** آیا برای پرستار و پزشک غیر همجنس، هنگام  
لمس پزشک با دستکش گرفتن نبض و چیزهای دیگری که احتیاج به لمس  
بدن بیمار دارند، انجام آن اعمال بدون دستکش  
جایز است؟  
همه مراجع: با امکان لمس از روی لباس یا با دست کردن دستکش هنگام

۱. بهجت، احکام و استفتائات پزشکی، ص ۳۰، ۴ و ۸، ص ۳۳، س ۱۸؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۴۳ و ۹۳۳ و ۹۵۶؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۳۰۳؛ امام، استفتائات، ج ۳، نظر، س ۴۲ و ۴۳؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۳۰۹۱ و ۳۰۸۷؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۸۰۳ و ۱۵۶۷؛ صافی، هداية العباد، ج ۳، النکاح، م ۲۲؛ دفتر: وحید.

۲. سیستانی، sistani.org، پزشکی، س ۱ و منهاج الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۲۱؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴ و استفتائات، س ۱۵۴۵.

۳. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید؛ فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۰۹۳؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۷۹۴؛ و دفتر همه مراجع.

۴. امام، استفتائات، ج ۳، (نظر)، س ۴۷ و ۴۹ و ۷۱؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۳۹۷؛ مکارم، احکام پزشکی، س ۱۸؛ فاضل، ج ۱، س ۲۰۸۲ و ۲۰۹۱؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۳ و جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۰۶؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۵۷؛ بهجت، احکام و استفتائات پزشکی، ص ۳۳، س ۲۰؛ دفتر: سیستانی، وحید.

معالجه، ضرورتی به لمس بدن مریض غیر مماثل (غیر هم جنس) وجود ندارد و بنابراین جایز نیست.<sup>۱</sup>

۲۱۹

بسیاری از احکام شرع در مسائل پزشکی مشروط به **پزشک و لمس بدن** عدم لمس و نظر جنس مخالف شده است، آیا منظور از لمس، لمس مستقیم پوست با بدن بیمار است، یا در صورتی که دست پزشک با پوشش‌هایی نظیر دستکش طبی پوشیده باشد، لمس محسوب نمی‌شود؟

**همه مراجع:** تماس با دستکش حکم لمس به صورت مستقیم را ندارد و با امکان لمس از روی لباس یا با دست کردن دستکش هنگام معالجه، ضرورتی به لمس بدن مریض غیر مماثل (غیر هم جنس) وجود ندارد.<sup>۲</sup>

۲۲۰

آیا پرستار مرد می‌تواند برای گرفتن نبض و فشار خون **پرستار مرد** و... به بدن زن نامحرم نگاه کند و به بدن او دست بزند. تکلیف چیست؟

**همه مراجع (به جز تبریزی و سیستانی):** با وجود زن پرستار، این کار برای مرد پرستار جایز نیست؛ ولی اگر ضرورت باشد، اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

**آیات عظام تبریزی و سیستانی:** اگر برای انجام این امور پرستار زن در دسترس نباشد و یا مهارت مرد در این زمینه بیشتر باشد، اشکال ندارد.<sup>۴</sup>

• **تبصره.** پرستار در نگاه و لمس، تنها باید به همان قسمت از بدن که معاینه به آن ارتباط دارد، اکتفا کند.

۱. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۳۰۰؛ و دفتر همه مراجع.

۲. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۳۰۰ و استفتائات جدید، س ۱۲۹۲ و ۹۷۲؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۴۳؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۲۳۵ و دفتر همه مراجع.

۳. بهجت، احکام و استفتائات، ص ۲۹، س ۳ و ۴؛ مکارم، نوری، فاضل و امام، تعلیقات علی العروة النکاح، م ۳۵؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۲؛ وحید، توضیح المسائل م ۲۴۵۰؛ توضیح المسائل مراجع م ۲۴۴۱.

۴. تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴ و استفتائات، س ۱۵۴۵؛ سیستانی، sistani.org، پزشکی، س ۱ و متهاج الصالحین، ج ۲، (النکاح)، م ۲۰ و ۲۱؛

**۲۲۱** آیا پرستار زن می‌تواند برای گرفتن نبض، فشار پرستار زن خون و مانند آن به دست مرد نامحرم نگاه کند و به بدن او دست بزند؟

آیات عظام امام، بهجت و صافی: با وجود پرستار مرد، این کار برای زن پرستار جایز نیست و در غیر این صورت، چنانچه ضرورت باشد، جایز است.<sup>۱</sup>  
آیات عظام تبریزی، سیستانی، فاضل، مکارم و وحید: اگر این امور مستلزم تماس با بدن مرد نباشد، اشکال ندارد [هر چند پرستار مرد نیز در دسترس باشد].<sup>۲</sup>

**۲۲۲** تماس با بدن نامحرم، برای نجات او چه حکمی دارد؟  
نجات نامحرم

همه مراجع: به مقدار ضرورت اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

**۲۲۳** کلمه «ضرورت» به عنوان شرط جواز لمس زن یا نظر ضرورت پزشکی به او توسط پزشک، زیاد تکرار می‌شود، «ضرورت» چه معنایی دارد و حدود آن کدام است؟

همه مراجع: مراد از ضرورت در فرض سؤال این است که تشخیص بیماری و درمان آن متوقف بر لمس و نظر باشد و حدود ضرورت هم بستگی به مقدار نیاز دارد.<sup>۴</sup>

• تبصره. معیار شناخته شده برای «ضرورت» مسأله اهم و مهم است. هر جا عنوانی تحقق یابد که اهمیت آن از عنوان نگاه به زن نامحرم و لمس او، بیشتر باشد، بر آن تقدم پیدا می‌کند و آن را تحت پوشش خود قرار می‌دهد. به عنوان

۱. صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۱۲ و هدایة العباد ج ۲، النکاح، م ۲۲، بهجت، احکام و استفتائات پزشکی، ص ۲۹، س ۳ و ۴ و توضیح المسائل م ۱۹۳۳: امام، استفتائات، ج ۳، (نظر)، س ۶ و ۳۹ و تعلیقات علی العروة، (النکاح)، م ۳۵.

۲. مکارم، استفتائات ج ۲، م ۱۰۲۳: تبریزی، استفتائات، س ۱۵۹۱: وحید، توضیح المسائل، م ۲۴۹۷: دفتر: فاضل و سیستانی.

۳. العروه الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۳۵ و ۴۸.

۴. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۲۹۶: و دفتر همه مراجع.

مثال جایی که سلامت و جان زن نامحرمی در خطر باشد، تردیدی نیست که مصلحت و اهمیت آن به مراتب بیشتر از مصلحت ترک لمس و نگاه به او است. در این صورت باید جانب اهم مراعات گردد و بر جواز نگاه و لمس فتوا داده شود مسأله معالجه و درمان مریض نیز یکی از مصادیق بارز آن شمرده می‌شود.

۲۲۴

اگر خانمی که جانش در خطر است، به پزشک یک روستای دورافتاده که مرد است، مراجعه کند آیا این پزشک مجاز است هرگونه معاینه ضروری را در مورد بیمار انجام دهد؟

**همه مراجع: چنانچه مورد ضرورت باشد اشکال ندارد.<sup>۱</sup>**

۲۲۵

آیا نگاه مستقیم به عورت بیمار، برای درمان جایز نگاه به عورت بیمار است؟

**آیات عظام امام، تبریزی، صافی و مکارم:** اگر نگاه غیرمستقیم (مثلاً از طریق آینه) ممکن است، بنابر احتیاط واجب نگاه مستقیم به عورت جایز نیست؛ ولی اگر چاره‌ای جز آن نباشد، اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**آیات عظام فاضل و نوری:** اگر نگاه غیرمستقیم (مثلاً از طریق آینه) ممکن است، نگاه مستقیم به عورت جایز نیست؛ ولی اگر چاره‌ای جز آن نباشد، اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

**آیات عظام بهجت و وحید:** اگر نگاه غیرمستقیم (مثلاً از طریق آینه) ممکن بوده و مشقت ندارد، بنابر احتیاط واجب، نگاه مستقیم به عورت جایز نیست و

۱. امام، استفتائات، ج ۳، نظر، س ۸۵ و ۷۹؛ خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت پزشکی؛ بهجت، استفتائات، قسمت پزشکی، س ۵۶۷؛ فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۰۷۹؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۳۳۳؛ سیستانی، توضیح المسائل، م ۲۴۵۹؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۳۳؛ و دفتر همه مراجع.

۲. مکارم، تعلیقات علی العروة، احکام التخلی م ۱۳؛ امام، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۲؛ صافی، هدایة العباد، ج ۱، (احکام التخلی) م ۷۲؛ دفتر: تبریزی.

۳. نوری، توضیح المسائل، م ۲۴۳۸؛ فاضل، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۴۲.

در غیر این صورت، نگاه مستقیم اشکال ندارد.<sup>۱</sup>  
آیت الله سیستانی: اگر انسان برای معالجه کسی ناچار شود که به عورت او نگاه کند، - بنا بر احتیاط واجب - باید آئینه را در مقابل گذاشته و در آن نگاه کند، ولی اگر چاره‌ای جز نگاه کردن به عورت نباشد، اشکال ندارد، و همچنین است اگر مدت نگاه کردن به عورت کوتاه‌تر از مدت نگاه کردن در آئینه باشد.<sup>۲</sup>



۱. وحید، توضیح المسائل م ۲۴۵۱؛ بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، احکام التخلی م ۶۴.  
۲. سیستانی، توضیح المسائل م ۲۴۶۰.

۲۲۶

سونوگرافی و رادیولوژی  
جنس مخالف

انجام سونوگرافی و گرفتن عکس های رادیولوژی زن  
نامحرم توسط متخصص مرد چه حکمی دارد؟

همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی): اگر این کار مستلزم نگاه یا تماس با بدن  
نامحرم باشد، جایز نیست مگر آنکه متخصص زن در دسترس نباشد و انجام  
این امور ضروری باشد.<sup>۱</sup>

آیات عظام سیستانی، تبریزی: اگر این کار مستلزم نگاه یا تماس با بدن نامحرم  
باشد و متخصص زن در دسترس نباشد و یا مهارت متخصص مرد در انجام  
این امور بیشتر باشد، اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

۲۲۷

انجام سونوگرافی و گرفتن عکس های رادیولوژی  
مرد توسط متخصص زن چه حکمی دارد؟

همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی): اگر این کار مستلزم نگاه یا تماس با بدن

۱. مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۸۰۳ و ۱۵۶۷؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۰۹۱ و ۲۰۸۷؛ بهجت، احکام و  
استفتائات پزشکی، ص ۳۰، س ۴ و ۸؛ امام، استفتائات، ج ۳، نظر، س ۴۲؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۳۳ و  
۹۴۳؛ خامنه ای، سایت، نگاه؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۲ و دفتر: وحید.  
۲. سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۳ النکاح م ۲۱ و sistani.org، پزشکی، س ۱ و ۵؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۵  
س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴ و استفتائات س ۱۵۴۵.

مرد باشد، جایز نیست مگر آنکه متخصص مرد در دسترس نباشد و انجام این امور ضرورت باشد.<sup>۱</sup>

**آیات عظام سیستانی و تبریزی:** اگر این کار مستلزم تماس با بدن مرد باشد و متخصص مرد در دسترس نباشد و یا مهارت متخصص زن در انجام این امور بیشتر باشد، اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**۲۲۸** استمنا در شرایط خاص برای انجام آزمایش پزشکی،  
**استمنا و آزمایش پزشکی** آیا جایز است؟

**همه مراجع:** استمنا در هر شرایطی حرام است؛ مگر در جایی که برای معالجه و درمان بوده و درمان آن نیز تنها منحصر به استمنا باشد.<sup>۳</sup>



۱. با اقتباس از منابع عنوان «ورزش مردان» و «انجام سونوگرافی زنان» و العروة الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۴۷ و ۳۵.

۲. با اقتباس از منابع عنوان «ورزش مردان» و «انجام سونوگرافی زنان» و العروة الوثقی، ج ۲، النکاح، م ۴۷ و ۳۵.

۳. بهجت، استفتات، احکام غسل جنابت، س ۸۴۴؛ و دفتر: همه مراجع.

## تزریقات و جراحی

آمیول زدن زن توسط مرد نامحرم چگونه است؟

۲۲۹

تزریقات جنس مخالف

همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی): اگر زن در دسترس نباشد و ضرورت اقتضاء کند، اشکال ندارد.<sup>۱</sup>  
آیات عظام سیستانی، تبریزی: اگر زن در دسترس نباشد یا آمیول زن مرد مهارتش در تزریق بیشتر باشد، اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

آمیول زدن مرد توسط زن نامحرم چگونه است؟

۲۳۰

همه مراجع (به جز سیستانی و تبریزی): اگر مرد در دسترس نباشد و ضرورت اقتضاء کند، اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

۱. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۳۰۳؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۸۰۳ و ۱۵۶۷؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۰۹۱ و ۲۰۸۷؛ بهجت، احکام و استفتات پزشکی، ص ۳۰، س ۴ و ۸؛ امام، استفتات، ج ۳، نظر، س ۴۲؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۳۳ و ۹۶۶؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، النکاح، م ۲۲ و دفتر: وحید.  
۲. تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴ و استفتات، س ۱۵۴۵؛ سیستانی، منهاج الصالحين، ج ۳، النکاح، م ۲۱ و sistani.org پزشکی، س ۱ و ۵.  
۳. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۳۰۳؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۸۰۳ و ۱۵۶۷؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۰۹۱ و ۲۰۸۷؛ بهجت، احکام و استفتات پزشکی، ص ۳۰، س ۴ و ۸؛ امام، استفتات، ج ۳، نظر، س ۴۲؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۳۳ و ۹۶۶؛ صافی، هداية العباد، ج ۲، (النکاح)، م ۲۲ و دفتر: وحید.

**آیات عظام سیستانی و تبریزی:** اگر مرد در دسترس نباشد یا زن مهارتش در تزریق بیشتر باشد، اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

**۳۳۱** آیا به خاطر حفظ فضای استریل اتاق عمل می‌توان **اتاق عمل** مجروح را برهنه کرده و از مقابل پزشکان و پیراپزشکان عبور داد؟

**همه مراجع:** می‌توان از لباس‌ها یا ملحفه‌ای که قبلاً استریل شده، بعد از بیرون آوردن لباس‌های بیمار استفاده نمود تا بیمار برهنه نباشد.<sup>۲</sup>

**۳۳۲** مسئول اتاق عمل هستیم و طبق قانون بایستی بدن بیمار را قبل از عمل ببینم گاهی لمس کنم با توجه به اینکه بیمار نامحرم است آیا اشکال ندارد؟

**همه مراجع:** در فرض سوال چنانچه ضرورت نگاه و لمس باشد اشکالی ندارد. و اگر بتوانید با دستکش لمس کنید لمس بدون دستکش جایز نیست.<sup>۳</sup>

**۳۳۳** با توجه به این که برای بیمار بیهوش امکان پوشانیدن بدن وجود ندارد، آیا افراد دیگر، اعم از پزشک، پرسنل بیهوشی، جراح، تکنسین‌های اتاق عمل، کارمندان عادی بیمارستان، مکلف به پوشانیدن بدن او از نامحرم هستند؟

**همه مراجع:** تا آنجا که می‌توانند و امکان دارد باید بدن او را بپوشانند.<sup>۴</sup>

۱. تبریزی، صراط‌النجاه، ج ۵، س ۱۰۲۳ و ۱۰۲۴ و استفتات، س ۱۵۴۵؛ سیستانی، منهاج‌الصالحین، ج ۳، النکاح، م ۲۱ و sistani.org پزشکی، س ۱ و ۵.

۲. خامنه‌ای، سایت، استفتات جدید، احکام پزشکی؛ و دفتر همه مراجع.

۳. امام، استفتات، ج ۳، صفحه ۲۷۶، س ۷۰ و ۷۱؛ بهجت، استفتات، قسمت احکام ازدواج و خانواده، لمس و تماس بدنی، س ۷۶۱؛ مکارم، استفتات، ج ۳، س ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹؛ و دفتر همه.

۴. مکارم، استفتات، ج ۳، س ۱۴۰۴؛ دفتر همه مراجع.

**۲۳۴** در صورتی که عمل جراحی زیبایی برای زنان توسط جراحی زیبایی پزشک مرد مستلزم نگاه کردن و لمس باشد آیا انجام آن جایز است؟

**همه مراجع:** عمل جراحی زیبایی، درمان بیماری محسوب نمی شود و نگاه کردن و لمس حرام به خاطر آن جایز نیست مگر در مواردی که برای درمان سوختگی و مانند آن باشد و پزشک مجبور به لمس و نگاه کردن باشد.<sup>۱</sup>

**۲۳۵** جراحی بینی و یا گوش جهت زیبایی شرعاً چه حکمی جراحی بینی و گوش دارد؟

**همه مراجع:** هرگاه آمیخته با حرام یا ضرر مهم دیگری نباشد ذاتاً اشکالی ندارد، ولی چنانچه مستلزم حرام (مانند لمس و نظر حرام) باشد، فقط در صورت ضرورت جایز است.<sup>۲</sup>

**۲۳۶** آیا تغییر جنسیت برای دوجنسی ها و اشخاص خنثی تغییر جنسیت جایز است؟

**همه مراجع:** انجام معالجه و عمل جراحی برای کشف و آشکار کردن واقعیت جنسی آنان اشکال ندارد، به شرطی که این کار مستلزم فعل حرام و ترتب مفسده ای نباشد.<sup>۳</sup>

۱. خامنه ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۳۰۱؛ فاضل، استفتائات، ج ۲، س ۱۲۷۳؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۵۶۳؛ سیستانی، سایت، سوالها و جوابها، قسمت پزشکی و دفتر مراجع.

۲. خامنه ای، سایت، استفتائات جدید، جراحی زیبایی؛ فاضل، استفتائات، ج ۲، س ۱۲۷۳؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۵۶۳؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۷۱؛ سیستانی، سایت، سوالها و جوابها، بخش زینت و عمل جراحی و دفتر مراجع.

۳. خامنه ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۲۷۹ و ۱۲۸۰؛ مکارم، احکام ویژه، م ۱۱۰ و احکام پزشکی، س ۲۶۸ و ۲۶۹؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۶۳ و ج ۲، س ۹۲۵؛ صافی، سایت؛ سیستانی، سایت و دفتر مراجع.

## اخلاق پزشکی

۲۳۷

گفتن وضعیت بیمار

گاهی گفته می‌شود اخلاق پزشکی اقتضا می‌کند وضعیت بیمار به او گفته شود آیا از نظر شرعی چنین کاری جایز است؟

همه مراجع: اگر گفتن وضعیت موجب آزردهی و از دست رفتن امید بیمار شود جایز نیست.<sup>۱</sup>

۲۳۸

چنانچه بیان واقع برای شخص بیمار باعث تأثیر نامطلوب در روحیه او می‌شود آیا می‌شود خلاف واقع را به او گفت؟

همه مراجع: نباید دروغ گفت و می‌توانید توریه کنید یا اصلاً موضوع را به بیمار نگویید و اطلاع دادن فی نفسه واجب نیست.<sup>۲</sup>

۲۳۹

اسرار بیمار

اگر بیمار نارضایتی خود را از افشای بیماری خود اعلام نماید، ولی ضرورت درمان اقتضا می‌کند که

۱. دفتر همه مراجع.

۲. دفتر همه مراجع.

نوع بیماری برای بستگانش فاش شود، وظیفه پزشک  
معالج در این صورت چیست؟

**همه مراجع:** در صورتی که نجات جان او بستگی به آن داشته باشد، لازم است.<sup>۱</sup>

آیا جهت آموزش بالینی دانشجویان و انترن ها و  
رزیدنت ها مجاز هستند شرح حال مریض و اسرار وی را  
در جمع پزشکان مطرح کنند؟

۲۴۰

**همه مراجع:** اگر این امر به مصلحت بیمار بوده و یا برای آموزش دانشجویان  
مفید باشد مانعی ندارد.<sup>۲</sup>

با توجه به مصیبت بار بودن بیماری ایدز، آیا آموزش  
آموزش و پیشگیری گروه های مختلف سنی را در مورد راه های انتقال و  
نحوه پیشگیری از بیماری ایدز، جایز می دانید؟

۲۴۱

**همه مراجع:** جایز است؛ ولی باید به شکلی باشد که بدآموزی یا مفسده دیگری  
بر آن مترتب نشود.<sup>۳</sup>

اگر پزشک می داند که در صورت عمل نکردن، بیمار به  
جراحی و رضایت بیمار زودی خواهد مرد یا دچار عوارض سختی خواهد شد. با  
این فرض، آیا پزشک می تواند با تصمیم خود، او را عمل  
جراحی کند؟ اگر علی رغم مخالفت بیمار، بستگان وی  
چنین اجازه ای را صادر کنند، تکلیف پزشک چیست؟

۲۴۲

**همه مراجع:** اگر نجات بیمار از مرگ مستلزم عمل جراحی است، پزشک می تواند

۱. خامنه ای، سایت، استفتائات جدید، مسائل متفرقه پزشکی؛ مکارم، استفتائات ج ۱، س ۱۵۵۶ و ۱۵۵۸ و ج ۳، ۱۴۲۶ و ۱۴۲۷؛ دفتر مراجع.

۲. خامنه ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت احکام پزشکی؛ و دفتر همه مراجع.

۳. خامنه ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت احکام پزشکی؛ مکارم، استفتائات، ج ۳، س ۱۴۸۶؛ و دفتر همه مراجع.

## اقدام به جراحی کند.<sup>۱</sup>

**۲۴۳** افراد برای استخدام و گرفتن مرخصی ضروری و... از  
گواهی پزشکی ادارات و سازمان‌ها، نیاز به گواهی پزشک دارند، صدور  
گواهی نادرست از طرف پزشک برای این افراد، سهواً یا  
عمداً، چه حکمی دارد؟

همه مراجع: عمداً جایز نیست و در صورت سهو باید در صورت امکان آن را تدارک  
و جبران کند.<sup>۲</sup>

**۲۴۴** اجرتی که پزشک می‌گیرد، در صورت عدم تشخیص  
دستمزد پزشکان نوع بیماری، چه حکمی دارد؟

همه مراجع: اجرتی که پزشک جهت مشورت یا تجویز دارو و یا سایر اعمال  
پزشکی دریافت می‌کند مباح و حلال است.<sup>۳</sup>

**۲۴۵** برخی پزشکان خارج از مقررات و تعرفه تعیین شده، از  
پزشک و زیرمیزی بیماران پول بیشتری دریافت می‌کنند (که به زیرمیزی  
مشهور شده)، و بیمار نیز به ناچار آن را می‌پردازد،  
گرفتن این پول چه حکمی دارد؟ حلال است یا حرام  
است؟

همه مراجع: پزشک اگر کارمند دولت در بیمارستان باشد که حقوق خود را از  
صندوق دولت دریافت می‌کند و یا عمل جراحی را بر اساس دریافت اجرت عمل  
از شرکت بیمه دریافت می‌نماید، حق مطالبه مبلغ اضافی از بیمار را ندارد.<sup>۴</sup>

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، مسائل متفرقه پزشکی؛ توری، استفتائات، ج ۱، س ۹۵۰؛ مکارم،  
استفتائات، ج ۳، س ۱۳۱۰، دفتر: همه مراجع.

۲. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، احکام پزشکی؛ و دفتر همه مراجع.

۳. دفتر همه مراجع.

۴. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، احکام پزشکی؛ مکارم، احکام پزشکی، س ۶۶ و ۶۹ و استفتائات، ج ۲،  
س ۱۷۹۵؛ و دفتر همه مراجع.

۱۱۴۶

در صورتی که فتوای مراجع با عملکرد بعضی از دستورات غیرشرعی پزشکی بیمارستان‌های آموزشی یا آزمایشگاه‌ها مطابق نباشد، تکلیف دانشجویانی که موظف به اجرای دستوراساتید و پزشکان در امر معاینه‌اند، چیست؟

**همه مراجع:** در این زمینه دانشجویان باید به مسئولین مافوق مراجعه کنند تا آنها هماهنگی‌های لازم را انجام دهند و در صورت عدم هماهنگی موارد آن مختلف است و در هر جا که ضرورت باشد باید بر اساس آن عمل نمود.<sup>۱</sup>



۱. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت احکام پزشکی؛ و دفتر همه مراجع.

## ضمان پزشک

۱۴۷

### ضمان پزشک

در مواردی برای درمان بیمار، پزشک ناچار به ایراد لطمه‌ای دیگر به بیمار می‌شود. مثلاً برای احیای قلب بیمار سکنه کرده، ماساژ می‌دهد که منجر به شکستن دنده‌ها می‌شود، آیا در موارد فوق پزشک ضامن است؟

**آیت‌الله خامنه‌ای:** اگر نجات جان بیمار، مستلزم ایراد آسیبی بر وی باشد، پزشک ضامن نیست.<sup>۱</sup>

**آیات عظام مکارم و فاضل:** در صورتی که این کار برای معالجه اجتناب ناپذیر باشد، و از مریض یا اولیای او اجازه گرفته باشد، ضامن نیست. در غیر این صورت ضامن است.<sup>۲</sup>

۱۴۸

### حساسیت دارویی بیمار

اگر با تجویز دارو، بیمار حساسیت پیدا کرده و دچار عوارض شدید یا مرگ شود، آیا پزشک معالج مسئولیتی خواهد داشت؟

**آیات عظام خامنه‌ای، بهجت و فاضل و مکارم:** کسی که آن دارو را به بیمار خوراند یا تزریق کرده ضامن است. اما اگر پیش از اقدام بر عمل جراحی یا هر عمل

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتانات جدید، مسائل متفرقه پزشکی.

۲. فاضل، استفتانات، ج ۲، س ۱۲۶۴؛ مکارم، استفتانات ج ۳، س ۱۳۷۵.

علاجی دیگر از بیمار یا از اولیای وی برائت از ضمان پیشاپیش بگیرد، در این صورت ضامن نیست.<sup>۱</sup>

• تبصره. اگر تجویز دارو در حد اظهار عقیده و بیان تشخیص پزشک باشد، به اینکه بگوید به نظر من فلان دارو مفید است و اختیار مصرف را با خود مریض، یا ولی او بگذارد، در این صورت پزشک مسؤول نیست.

**۲۴۹** در مراکز آموزشی به دلیل کمی مهارت دستیاران و ضمان دستیاران پزشک دانشجویان، عوارض و خطراتی متوجه جان بیمار می‌گردد، آیا دستیار ضامن است یا پزشک و استاد یار مربوطه؟  
**همه مراجع:** در فرض مزبور دستیار یا هر کس که به بیمار آسیب رسانده ضامن می‌باشد.<sup>۲</sup>

**۲۵۰** برخی از افراد عادی در امر پزشکی دخالت و قرص، ضمان افراد غیرمسئول آمپول یا دارویی را برای مریض توصیه می‌نمایند. در صورتی که این امر منجر به مرگ یا آسیب جسمی شود، آیا آنها ضامن هستند؟  
**همه مراجع:** کار خلافی کرده و مجازات دارد، ولی ضامن دیه طرف نیست، مگر این که شخصاً دارو را به او تزریق کرده یا خورانده باشد.<sup>۳</sup>

**۲۵۱** در مواردی که به علل غیرمربوط به کار پزشک (مثل ضمان بدون تفریط پزشک اختلال در دستگاه‌ها و رفتن برق و...) به بیمار لطمه‌ای وارد می‌شود، ضامن کیست؟  
**همه مراجع:** در فرض مرقوم پزشک ضامن نیست و کسی که در بررسی دستگاه‌ها

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتانات جدید، مسائل متفرقه پزشکی؛ بهجت، استفتانات، قسمت پزشکی، س ۵۳۰ و ۵۳۵؛ فاضل، استفتانات، ج ۱، س ۲۰۴۱؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۳۹۳.

۲. خامنه‌ای، سایت، استفتانات جدید، مسائل متفرقه پزشکی؛ مکارم، استفتانات، ج ۱، س ۱۴۲۹ و دفتر همه مراجع.

۳. مکارم، استفتانات، ج ۲، س ۱۷۱۳؛ نوری، استفتانات، ج ۱، س ۹۴۱ و دفتر همه مراجع.

و وصل برق ذخیره و از این قبیل کوتاهی کرده ضامن می‌باشد.<sup>۱</sup>

**۲۵۲** اگر پزشک نسخه را نادرست نوشت و در نتیجه نسخه نادرست صدمه‌ای به بیمار وارد شد، آیا پزشک مسؤول عوارض و خسارات وارده است؟

**همه مراجع:** اگر پزشک نسخه را نوشت، و امر به مصرف دارو کرد، و بیمار به اعتماد دستور پزشک دارو را تهیه و مصرف کرد، پزشک ضامن است.<sup>۲</sup>

**۲۵۳** اگر بدانیم یا احتمال بدهیم بیمار در اثر برخی عوامل درمان‌های پرخطر مانند سرطان به زودی خواهد مرد، آیا مجازیم برای افزایش طول عمر او از شیوه‌های درمانی پرخطر و پرعارضه، مانند شیمی درمانی، استفاده نماییم؟

**همه مراجع:** اشکال ندارد بلکه بعید نیست در برخی موارد لازم باشد.<sup>۳</sup>

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، مسائل متفرقه پزشکی؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۴۲۸ و احکام پزشکی، س ۳۲۲؛ و دفتر مراجع.

۲. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، احکام پزشکی؛ فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۰۴۰؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۴۲۶؛ بهجت، جامع المسائل، کتاب اجاره، فصل سوم، م ۵؛ و دفتر همه مراجع.

۳. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت پزشکی؛ فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۰۵۵؛ مکارم، احکام پزشکی، س ۷۴؛ بهجت، استفتائات، پزشکی، س ۵۲۳ و دفتر همه مراجع.

نگاه به جسد همجنس و غیرهمجنس، مسلمان  
نگاه به جسد باشد یا غیرمسلمان تا چه حدی جایز است؟

۲۵۴

همه مراجع: نگاه به جسد همجنس غیر از عورتین اشکال ندارد و در غیرهمجنس حکم زمان حیات را دارد یعنی به مقداری که در زمان حیات می‌توان نگاه کرد بعد از مرگ هم به همان مقدار می‌شود نگاه کرد.<sup>۱</sup>

• تبصره. نگاه کردن به جسد (همجنس و غیرهمجنس) توسط پزشکان و دانشجویان در صورت ضرورت (یعنی تشخیص و درمان بیماری‌ها و یا نجات نفس محترمی متوقف بر نگاه به جسد باشد) جایز است.

آیا برای آموزش دانشجویان یا کشف مطالب جدید  
تشریح جسد مسلمان علم پزشکی، تشریح بدن میت مسلمان جایز است؟

۲۵۵

همه مراجع (به جز امام و تبریزی): اگر امکان دسترسی به بدن میت غیرمسلمان نباشد و کشف مسائل جدید پزشکی در حدی باشد که نجات جان مسلمان (هرچند در آینده)، متوقف بر آن باشد؛ تشریح بدن میت مسلمان (به مقدار ضرورت) اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید: و دفتر همه مراجع.

۲. بهجت، احکام پزشکی، ص ۴۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۴۲؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات.

**امام:** اگر توقف داشته باشد حفظ جان مسلمانی یا عده‌ای از مسلمانان بر تشریح و امکان نداشته باشد تشریح غیرمسلمانان، جایز است تشریح مسلمان. و اما برای یادگرفتن بدون آن که زندگی مسلمانی موقوف بر آن باشد جایز نیست.<sup>۱</sup>

**آیت الله تبریزی:** اگر نیازه تشریح است، باید جسد غیر مسلمان را تهیه کنند و تشریح جسد مسلمان جایز نیست.<sup>۲</sup>

**۲۵۶** آیا وصیت قبلی مسلمان در زمان حیات، در مورد استفاده از بدن او برای تشریح یا استفاده از بعضی اعضای او مانند کلیه، قلب و چشم، اثری در حکم جواز و رفع دیه دارد یا نه؟

**آیت الله خامنه‌ای:** در صورت لزوم، تشریح بدن میت اشکال ندارد، لکن استفاده از اعضاء اگر با رضایت و اذن میت قبل از مرگش و یا با اذن اولیاء او بعد از مردنش باشد، اشکال ندارد و موجب دیه نیست.<sup>۳</sup>

**آیت الله تبریزی:** وصیت میت جهت پیوند اعضایش بعد از مرگ نافذ نیست و قطع عضو میت مسلمان دیه دارد.<sup>۴</sup>

**آیت الله فاضل:** اگر حفظ جان مسلمانی بر پیوند عضوی از اعضای میت مسلمان متوقف باشد، قطع و پیوند آن عضو جایز است و بنا بر احتیاط، دیه آن را طبق مسأله ۲۱۵۸ تا برای خود میت در امور خیریه مصرف شود.<sup>۵</sup>

**آیت الله سیستانی:** قطع عضو میت مسلمان جایز نیست مگر اینکه حیات مسلمانی بر آن متوقف باشد و در این حال مستلزم دیه نیز می‌باشد مگر این که خود

س. ۱۲۸۰ و ۱۳۱۲، مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۴۷۱؛ نوری، استفتائات، ۲، س ۸۹۳؛ سیستانی، توضیح المسائل، احکام تشریح، م ۵۷؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۳.  
۱. تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۶۲۴، احکام التشریح، م ۳؛ امام، توضیح المسائل، م ۲۸۸۰.  
۲. استفتائات، س ۲۰۶۲ و ۲۰۶۸.  
۳. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت تشریح میت.  
۴. تبریزی، استفتائات، قسمت پیوند زدن و کالبد شکافی، س ۲۰۹۸ و ۲۰۹۹.  
۵. فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۱۳۵ و ۲۱۳۷.

وصیت کرده باشد که در این فرض دیه لازم نیست.<sup>۱</sup>

**آیت الله نوری:** اگر خود در حال حیات وصیت کرده باشد بعید نیست که دیه ساقط شود ولی اگر وصیت نکرده است دیه ساقط نمی شود و باید پرداخته شود و در راه خیر برای میت مصرف شود.<sup>۲</sup>

**آیت الله مکارم:** در صورتی که حفظ جان مسلمان یا حفظ عضو مهمی از آن منوط به پیوند باشد، این کار جایز است. و در این صورت اجازه شخص متوفی، و اولیای دم او لازم نیست؛ هر چند گرفتن اجازه بهتر است. و احتیاط آن است که دیه را بپردازد.<sup>۳</sup>

**۲۵۷** گاهی اوقات ممکن است جسد مجهول الهویه ای پیدا شود که هیچ اطلاعی از ملیت و مذهب او وجود ندارد؟

**جسد مجهول الهویه** آیا چنین اجسادی قابل تشریح هستند یا نه؟

**همه مراجع:** اگر در بلاد اسلامی، باشد جایز نیست. چون حکم اسلام بر او مترتب است. ولی اگر مشکوک باشد که مسلم است یا کافر، و راهی برای حکم به اسلام او نباشد، تشریح آن مانع ندارد.<sup>۴</sup>

**۲۵۸** آیا دانشجویان که می خواهند تشریح کنند، باید از تجسس برای تشریح کم و کیف چگونگی تهیه اجساد برای تشریح آگاهی یابد؟

**همه مراجع:** تحقیق و تجسس لازم نیست.<sup>۵</sup>

۱. سیستانی، توضیح المسائل، م ۲۸۵۳ و ۲۸۵۵ و سایت.

۲. نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۷۵ و ۹۹۵.

۳. مکارم، استفتائات، ج ۳، س ۱۴۲۹ و احکام پزشکی، س ۲۸۶.

۴. خامنه ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت تشریح میت؛ بهجت، استفتائات، قسمت جراحی، تشریح و پیوند، س ۱۱۷۵؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۴۷۲؛ امام، استفتائات، ج ۲، مکاسب مجرمة، تشریح، ترقیع و تلقیح، س ۱۱۶ و ۱۱۹؛ تبریزی، استفتائات، س ۲۱۰۸؛ فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۱۴۶.

۵. خامنه ای، سایت، استفتائات جدید، فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۱۵۲ و دفتر مراجع.

آیا حضور مختلط دانشجویان دختر و پسر برای تشریح اختلاط دانشجویان و تشریح جسد مرد و زن (مسلمان یا کافر) در حالی که هیچ ساتری وجود ندارد جایز است؟

**همه مراجع:** اگر درمان بیماری‌ها و یا نجات نفس محترمی متوقف بر درس و آموزشی باشد که یاد گرفتن آن مستلزم تشریح جسد و نگاه به عورت دیگران است، اشکال ندارد، ولی در این موارد باید به مقدار ضرورت اکتفا شود و تجاوز از حد ضرورت جایز نیست.<sup>۱</sup>



۱. خامنه‌ای، اجوبه‌الاستفتات، س ۱۳۱۱ و ۱۳۱۸ و سایت، استفتات جدید، س ۱۰۰۶؛ فاضل، استفتات، ج ۱، س ۳۱۰۰ و دفتر مراجع.

## مرگ مغزی و پیوند اعضا

۲۶۰

### دستگاه مراقبت بیمار

آیا می‌توان بیمار مرگ مغزی را به همان حال باقی گذاشت و دستگاه را قطع کرد تا قلب او هم از کار بیفتد؟ همه مراجع (به جز مکارم): اگر دستگاهی به او وصل شده و برداشتن دستگاه موجب مرگ وی می‌شود، نمی‌توان چنین کاری را انجام داد و اگر عمداً انجام داد قتل است و دیه دارد.<sup>۱</sup>

آیت‌الله مکارم: در صورتی است که مرگ مغزی به طور کامل و قطعی ثابت شود و احتمال بازگشت مطلقاً وجود نداشته باشد ادامه معالجات در مورد آنها واجب نیست و لازم نیست دستگاه‌ها تجدید شوند.<sup>۲</sup>

۲۶۱

### اهدای اعضای مغزی

آیا استفاده از اعضای بدن شخصی که دچار مرگ مغزی شده (مانند قلب و دو کلیه) برای نجات جان بیماران دیگر جایز است.

آیات عظام امام، فاضل، سیستانی، وحید، بهجت، تبریزی: در فرضی که هنوز شخص از دنیا نرفته استفاده از اعضای او قتل نفس محسوب می‌شود و جایز نیست.<sup>۳</sup>

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، احکام پزشکی؛ تبریزی، استفتائات، س ۲۰۸۰ و ۲۰۸۲؛ بهجت، استفتائات، قسمت امور پس از مرگ، س ۱۱۹۳ و دفتر مراجع.

۲. مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۵۶۶ و احکام ویژه (۶۰۰ مسأله) م ۱۱۱ و ۱۱۲.

۳. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۴۲؛ بهجت، توضیح المسائل، متفرقه، م ۲۴؛ تبریزی، استفتائات.

**آیت الله خامنه‌ای:** اگر استفاده از اعضای بدن شخص یاد شده باعث تسریع در مرگ وی شود جایز نیست و در غیر این صورت اگر با اجازه قبلی او صورت گرفته باشد و یا نجات جان نفس محترمی متوقف بر آن عضو مورد نیاز باشد اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

**آیت الله نوری:** آری، جایز است ولی اگر میت در این باره وصیت نکرده باید این کار با اجازه مجتهد جامع شرایط انجام گیرد.<sup>۲</sup>

**آیت الله مکارم:** اگر مرگ مغزی بطور کامل و مسلم باشد و هیچ گونه احتمال بازگشت به زندگی عادی وجود نداشته باشد چنانچه برای نجات جان مسلمانی باشد اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

**۲۶۷** آیا استفاده از اعضای بدن میت مسلمان برای نجات اهدای اعضای بدن بیماران دیگر جایز است؟

**آیات عظام امام، سیستانی، وحید:** اگر باعث نجات جان مسلمانی شود اشکال ندارد.<sup>۴</sup>

**آیت الله خامنه‌ای:** اگر باعث نجات جان مسلمانی از مرگ یا درمان بیماری بشود اشکال ندارد به شرط آنکه که برداشتن آن عضو از بدن میت باعث صدق عنوان مثله و هتک حرمت میت نشود.<sup>۵</sup>

**آیت الله تبریزی:** بنابر احتیاط واجب جایز نیست.<sup>۶</sup>

**آیات عظام فاضل، بهجت:** اگر تنها راه نجات جان مسلمانی متوقف بر آن عضو باشد و تهیه آن از غیر مسلمان هم ممکن نباشد اشکال ندارد.<sup>۷</sup>

س ۲۰۷۱ و ۲۰۵۸ و دفتر، امام.

۱. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتات، س ۱۲۹۱.

۲. نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۹۵.

۳. مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۴۵۶.

۴. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، م ۵؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۴؛ سیستانی، توضیح المسائل، احکام پیوند، م ۵۹؛ تبریزی، استفتات جدید، ج ۱، س ۲۰۷۳.

۵. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتات، س ۱۲۹۲.

۶. استفتات جدید، ج ۱، ص ۴۷۱، س ۲۰۶۶.

۷. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۲۸؛ بهجت، توضیح المسائل، متفرقه، م ۲۴.

**آیت الله نوری:** آری، جایز است ولی اگر وصیت نکرده باید با اجازه مجتهد جامع شرایط انجام گیرد.<sup>۱</sup>

**آیت الله مکارم:** اگر باعث نجات جان مسلمانی از مرگ یا درمان بیماری مهمی بشود اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**۲۶۳** آیا پیوند اعضایی از بدن میت مانند یک کلیه، چشم، گوش، انگشتان به بدن مسلمان زنده که عضوی از بدنش به آن نیاز دارد، جایز است؟

**آیات عظام امام، بهجت، تبریزی، سیستانی و وحید:** خیر، جایز نیست.<sup>۳</sup>  
**آیت الله فاضل:** اگر تنها راه نجات جان یا سلامتی مسلمانی متوقف بر آن عضو باشد و تهیه آن از غیر مسلمان هم ممکن نباشد اشکال ندارد و ضرر غیرقابل تحمل برای شخص نداشته باشد اشکال ندارد.<sup>۴</sup>  
**آیت الله مکارم:** پیوند به بیمارانی که در خطر مرگ هستند یا زندگی پرمشقت و رنج آوری دارند جایز است.<sup>۵</sup>  
**آیت الله نوری:** این عمل جایز است ولی اگر وصیت نکرده است لازم است با نظر و اجازه فقیه انجام شود.<sup>۶</sup>

**۲۶۴** آیا پیوند زدن اعضای بدن میت کافر به بدن بیمارار

**پیوند اعضای کافر** مسلمان جایز است.

**همه مراجع:** اشکال ندارد.<sup>۷</sup>

۱. نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۹۹.  
 ۲. مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۴۴۲ و ۱۴۴۳.  
 ۳. بهجت، توضیح المسائل، م ۲۴؛ امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، م ۵؛ سیستانی، توضیح المسائل، احکام پیوند، م ۶۰.  
 ۴. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۳۰.  
 ۵. احکام پزشکی، ص ۱۰، س ۲۸۲.  
 ۶. استفتات، ج ۱، س ۹۹۹.  
 ۷. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، م ۶؛ سیستانی، توضیح المسائل، احکام پیوند، م ۶۴؛ وحید،

**۲۶۵** در مواردی که پیوند عضو جایز است آیا باید از همجنس خود انجام گیرد؟

**همه مراجع:** این امر در مسأله جواز پیوند عضو تأثیری ندارد و لازم نیست عضو همجنس باشد.<sup>۱</sup>

**۲۶۶** آیا انسان می‌تواند وصیت کند که اعضای بدنش را وصیت اهدای عضو پس از مرگ به بیماران نیازمند پیوند زنند؟

**آیات عظام خامنه‌ای، نوری و مکارم:** وصیت یاد شده اشکال ندارد، ولی استفاده از اعضای بدن او بعد از مرگش چنانچه برای نجات جان یا درمان بیماری شخص دیگری باشد جایز است به شرط آنکه که برداشتن آن عضو از بدن میت باعث صدق عنوان مثله و هتک حرمت میت نشود.<sup>۲</sup>

**آیات عظام امام، سیستانی، وحید:** بنابر احتیاط واجب این وصیت نافذ نیست مگر آنکه باعث نجات جان مسلمانی شود.<sup>۳</sup>

**آیات عظام فاضل، بهجت:** اگر تنها راه نجات جان مسلمانی متوقف بر آن عضو باشد و تهیه آن از غیر مسلمان هم ممکن نباشد اشکال ندارد.<sup>۴</sup>

**آیت‌الله تبریزی:** خیر، وصیت او به استفاده از عضو بدنش بعد از مرگ یا فروش آن نافذ نیست.<sup>۵</sup>

توضیح المسائل، م ۲۸۹۷؛ مکارم، استفتاآت، ج ۱، س ۱۴۶۱؛ بهجت، توضیح المسائل، متفرقه، م ۲۴؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۲۷؛ تبریزی، استفتاآت، س ۲۰۶۴؛ نوری، استفتاآت، ج ۱، س ۹۹۷.

۱. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۲۶ و دفتر همه مراجع.

۲. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاآت، س ۱۲۹۲؛ نوری، استفتاآت، ج ۱، س ۹۹۳؛ مکارم، استفتاآت، ج ۱، س ۱۴۴۲ و ۱۴۴۳.

۳. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، م ۵؛ سیستانی، توضیح المسائل، احکام پیوند، م ۶۱؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۴.

۴. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۲۷؛ بهجت، توضیح المسائل، متفرقه، م ۲۴.

۵. تبریزی، استفتاآت، س ۲۰۸۳.

**۲۴۷** آیا اجازه ورثه در استفاده از عضو میت برای پیوند زدن اهدای عضو و اجازه ورثه شرط است؟

آیات عظام وحید، سیستانی، فاضل، مکارم و تبریزی: خیر، اجازه و رضایت آنان لازم نیست.<sup>۱</sup>

آیت الله خامنه‌ای: اگر باعث نجات جان مسلمانی از مرگ یا درمان بیماری بشود اجازه ورثه لازم نیست در غیر این صورت باید اجازه بگیرند.<sup>۲</sup>

آیت الله بهجت: بنابر احتیاط باید از آنان اجازه گرفت.<sup>۳</sup>

آیت الله نوری: اگر میت وصیت کرده باشد اجازه ورثه لازم نیست و اگر وصیت نکرده باشد باید با اجازه فقیه باشد.<sup>۴</sup>

**۲۴۸** آیا قطع عضو میت مسلمان برای پیوند زدن دیه دارد؟  
دیه اعضای اهدایی این دیه به چه کسی می‌رسد؟

همه مراجع (به جز مکارم، فاضل و نوری): اگر میت در زمان حیات خود وصیت نکرده، بر قطع کننده دیه تعلق می‌گیرد و این دیه بین ورثه‌ها تقسیم نمی‌شود بلکه در راه خیرات برای خود میت صرف می‌شود.<sup>۵</sup>

آیت الله مکارم: احتیاط در پرداخت دیه است و این دیه بین ورثه‌ها تقسیم نمی‌شود بلکه باید در راه خیرات برای خود میت صرف شود.<sup>۶</sup>

آیت الله فاضل: بر قطع کننده دیه تعلق می‌گیرد و این دیه بین ورثه‌ها تقسیم نمی‌شود بلکه بنابر احتیاط واجب باید در راه خیرات برای خود میت صرف شود

۱. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، م ۵؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۲۸؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۹۲؛ مکارم، استفتات، ج ۲، س ۱۷۴۱؛ تبریزی، استفتات، س ۲۰۷۲ و دفتر وحید و سیستانی.

۲. اجوبة الاستفتات، س ۱۲۸۷.

۳. دفتر.

۴. استفتات، ج ۱، س ۹۹۸ و ۹۹۹.

۵. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، م ۵ و ۷؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۲۸۸؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۹۲ و ۹۹۵؛ سیستانی، توضیح المسائل، احکام پیوند، م ۵۸ و ۶۱؛ تبریزی، استفتات، س ۲۰۷۵؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۴؛ وحید، منهاج الصالحین، ج ۳، ص ۵۷۷ و دفتر بهجت.

۶. مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۴۴۲ و دفتر مکارم: احکام پزشکی، ص ۱۳۳، س ۳۳۶.

هر چند میت در زمان حیات خود هم وصیت کرده باشد.<sup>۱</sup>  
**آیت الله نوری:** این موضوع به کیفیت وصیت بستگی دارد که در مقابل هر عضوی از بدن او که جدا می‌کنند مبلغی هم بپردازند یا نه، اگر مطلق باشد باید در راه خیر مصرف شود و ثواب آن مال میت می‌باشد و به ورثه مربوط نیست.<sup>۲</sup>

**۲۶۹** اهدای اعضای بدن شخص زنده مانند کلیه چه خرید و فروش عضو حکمی دارد؟

**امام:** اگر حیات دیگری منوط به آن باشد و خطر جانی متوجه اعطاء کننده نشود، اشکال ندارد و تا از بدن غیرمسلمان ممکن است، عضو مورد نیاز برداشته شود، از مسلمان جایز نیست.<sup>۳</sup>

**آیت الله خامنه‌ای:** اگر ضرر قابل توجهی برای شخص نداشته باشد اشکال ندارد و در جایی که نجات جان نفس محترمی متوقف بر آن باشد و هیچ گونه ضرر و یا حرجی برای او نداشته باشد واجب می‌شود.<sup>۴</sup>

**آیت الله بهجت:** اگر تنها راه نجات جان مسلمانی متوقف بر آن عضو باشد و تهیه آن از غیر مسلمان هم ممکن نباشد اشکال ندارد.<sup>۵</sup>

**آیت الله فاضل:** اگر تنها راه نجات جان مسلمانی متوقف بر آن عضو باشد و تهیه آن از غیر مسلمان هم ممکن نباشد اشکال ندارد و ضرر غیر قابل تحمل برای شخص نداشته باشد اشکال ندارد و بهتر است گرفتن پول در برابر اجازه برداشتن عضو باشد.<sup>۶</sup>

**آیت الله مکارم:** اگر خطر و ضرر قابل توجهی برای شخص نداشته باشد اشکال ندارد و بهتر است گرفتن پول در برابر اجازه برداشتن عضو باشد.<sup>۷</sup>

۱. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، ص ۲۱۳۵.

۲. استفتاآت، ج ۱، ص ۹۹۲.

۳. استفتاآت، ج ۲، ص ۴۴، ص ۱۲۰ و ۱۲۱.

۴. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتاآت، ص ۱۲۹۰.

۵. بهجت، توضیح المسائل، متفرقه، م ۲۴.

۶. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، ص ۲۱۳۰.

۷. مکارم، استفتاآت، ج ۱، ص ۱۴۴۸.

آیات عظام سیستانی، نوری، وحید: اگر از اعضایی باشد که قطع آن زیان مهمی به شخص وارد می‌کند جایز نیست مانند برداشتن چشم، دست، پا و مانند آن ولی اگر زیان فراوانی به او وارد نمی‌کند و باعث نقص و عیبی در او نمی‌شود مانند بریدن مقداری از پوست یا گوشت ران بدن، اشکال ندارد.<sup>۱</sup>  
آیت‌الله تبریزی: جایز نیست.<sup>۲</sup>

۲۷۰ قسمتی از بدن میت که به انسان زنده پیوند شده از طهارت عضو پیوندی نظر طهارت و نجاست چه حکمی دارد؟  
همه مراجع: اگر جزء بدن انسان زنده شده باشد پاک است.<sup>۳</sup>



۱. سیستانی، توضیح المسائل، احکام پیوند، م ۶۴؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۹۷؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۵.

۲. تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۰۰۰ و ۱۰۰۱.

۳. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، م ۶؛ سیستانی، توضیح المسائل، احکام پیوند، م ۵۹؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۴؛ نوری، استفتائات، ج ۲، س ۹۰۲ و دفتر بهجت و فاضل، مکارم، خامنه‌ای و تبریزی.

## غسل مس میت

۲۷۱

غسل و تشریح میت

در هنگام تشریح، اگر دست ما به مرده‌ای برخورد که نمی‌دانیم مسلمان است یا کافر؛ آیا غسل مس میت لازم است؟

**همه مراجع:** غسل مس میت واجب است، خواه میت مسلمان باشد یا کافر؛ مگر آن که بدانید میت مسلمانی است که او را غسل داده‌اند.<sup>۱</sup>

۲۷۲

دانشجویانی که هنگام تشریح مجبور به لمس جسد می‌شوند و نمی‌دانند که آن اموات غسل داده شده‌اند، یا خیر؟ ولی مسئولین می‌گویند که این اجساد غسل داده شده‌اند، چه وظیفه دارند، آیا غسل مس میت بر آنها واجب می‌شود یا خیر؟

**همه مراجع:** اگر غسل دادن میت، احراز نشود و شما در آن شک داشته باشید، با لمس جسد یا اجزاء آن، غسل لمس میت بر شما واجب می‌شود، ولی اگر اصل غسل میت احراز شود با لمس جسد یا بعضی از اجزای آن، غسل لمس میت واجب نمی‌شود، حتی اگر در صحت غسل آن میت شک داشته باشید.<sup>۲</sup>

۱. العروة الوثقی، فصل فی غسل المیت و فصل فی تفسیل المیت.

۲. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، ص ۲۵۶ و دفتر: همه مراجع.

۲۷۳

گاهی اتفاق می‌افتاد که در یک روز پزشک یا دانشجو پزشکی بدن چندین مرده را مسح می‌کنند یا بدن یک مرده را چند بار مسح می‌کنند، آیا انجام یک غسل مسح میت کافی است؟ یا باید برای هر کدام یک غسل جداگانه انجام داد؟  
**همه مراجع: یک غسل برای همه آنها کفایت می‌کند.<sup>۱</sup>**

۲۷۴

کسی که به بدن میت قبل از غسل دست بزند، آیا بدن تماس با بدن میت و لباسش هم نجس می‌شود و باید آب بکشد، یا فقط غسل کند؟

**همه مراجع (به جز مکارم):** اگر دست یا لباس خودش و یا بدن میت، مرطوب باشد، نجس می‌شود و باید محل تماس را تطهیر کند. اگر خشک باشد، بهتر (احتیاط مستحب) است، محل تماس را بشوید.<sup>۲</sup>  
**آیت‌الله مکارم:** اگر دست یا لباس خودش و یا بدن میت مرطوب باشد، نجس می‌شود و باید محل تماس را تطهیر کند. اگر خشک باشد، بنابر احتیاط واجب باید محل تماس را بشوید.<sup>۳</sup>

۲۷۵

حکم دست زدن دانشجویان پرستاری به استخوان‌های استخوان میت (بدون گوشت) میت چیست؟

**آیات عظام امام، خامنه‌ای و نوری:** اگر میت را غسل نداده‌اند، باید برای مسح استخوان او غسل کرد.<sup>۴</sup>

**آیات عظام بهجت، صافی و فاضل:** اگر میت را غسل نداده‌اند، بنابر احتیاط واجب

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۵۳۱.

۲. امام، فاضل، نوری، تعلیقات علی العروة، فی غسل الميت، م ۲۰؛ بهجت، وسیله النجاة، ج ۱، م ۳۲۵؛ تبریزی، منهاج الصالحین، ج ۱، م ۳۲۳؛ وحید، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۳۲۳؛ دفتر: خامنه‌ای،

۳. مکارم، تعلیقات علی العروة، فی غسل الميت، م ۲۰.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۵۲۹؛ نوری، توضیح المسائل، م ۵۳۰؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۲۲۹ و ۲۵۲.

باید برای مس استخوان او غسل کرد.<sup>۱</sup>  
 آیات عظام تبریزی، سیستانی، مکارم و وحید: اگر استخوانی باشد که گوشت ندارد،  
 برای مس آن غسل واجب نیست.<sup>۲</sup>

**۲۷۶** اگر مس میت با دستکش صورت گیرد، باز غسل مس  
 مس میت با دستکش میت لازم است؟  
 همه مراجع: خیر، غسل واجب نمی‌شود.<sup>۳</sup>

**۲۷۷** مس کردن شخصی که او میت را مس کرده و غسل بر  
 سرایت مس میت او واجب شده، آیا غسل را بر ما واجب می‌کند؟  
 همه مراجع: خیر.<sup>۴</sup>

**۲۷۸** آیا تماس با افرادی که دچار مرگ مغزی شده‌اند،  
 مس مرگ مغزی مس میت تلقی می‌شود و غسل دارد؟  
 همه مراجع: تا قلب آنها از کار نیفتد و پس از مردن بدن آنها سرد نشده است،  
 با مس آنها غسل واجب نمی‌شود.<sup>۵</sup>

**۲۷۹** آیا دست زدن به بیماری که در کما و بیهوشی بوده و  
 مس بیهوشی چند لحظه دیگر می‌میرد، غسل مس میت دارد؟  
 همه مراجع: تا وقتی که روح از بدن او جدا نشده و یا بدنش گرم است، دست زدن  
 به بدن او موجب غسل نمی‌شود.<sup>۶</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۵۲۹.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۵۲۹ و وحید، توضیح المسائل، م ۵۳۵.

۳. العروة الوثقی، فصل فی غسل الميت؛ خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت غسل مس میت.

۴. دفتر همه مراجع.

۵. بهجت، استفتائات، غسل میت، س ۱۲۸۲؛ مکارم، احکام ویژه (۶۰۰ مساله) م ۱۱۱؛ سیستانی، توضیح

المسائل، م ۲۸۵۶؛ فاضل، استفتائات، ج ۲، س ۲۰۱؛ و دفتر همه مراجع.

۶. العروة الوثقی، فصل فی غسل الميت.

**۲۸۰** آیا ماساژ فردی که نمی‌دانیم زنده است یا مرده،  
مس احیای قلب غسل مس میت دارد؟

**همه مراجع:** تا وقتی که روح از بدن او جدا نشده و یا بدنش گرم است، دست زدن به بدن او موجب غسل نمی‌شود.<sup>۱</sup>

**۲۸۱** گاهی عمل CPR (احیاء قلبی - ریوی) در فردی که قلب او ایستاده ولی امید به بازگشت است، یکی دو ساعت طول می‌کشد، برخی افراد برمی‌گردند و برخی نه، با توجه به اینکه بدن بیمار در طول این مدت سرد می‌شود آیا تماس با بدن مذکور نیاز به غسل میت دارد؟  
**همه مراجع:** اگر مرده است مس آن پس از سرد شدن و قبل از غسل میت موجب غسل مس میت است.<sup>۲</sup>

**۲۸۲** آیا برای دست زدن به جنین سقط شده غسل واجب  
مس جنین سقط شده می‌شود؟  
**همه مراجع:** اگر چهار ماه او تمام شده (و روح در بدنش دمیده شده) است، غسل مس میت واجب می‌شود.<sup>۳</sup>

**۲۸۳** مادرانی که بچه‌شان مرده به دنیا می‌آید؛ آیا باید  
غسل مس میت به جا آورند؟  
**همه مراجع (به جز مکارم و سیستانی):** اگر چهار ماه او تمام شده و بدنش سرد شده و با بدن مادر تماس پیدا کند، بر مادر غسل مس میت واجب می‌شود.<sup>۴</sup>

۱. العروة الوثقی، فصل فی غسل المیت.

۲. العروة الوثقی، فصل فی غسل المیت و توضیح المسائل مراجع، م ۵۲۱ و ۵۲۲.

۳. توضیح المسائل مراجع، م ۵۲۴ و وحید، توضیح المسائل، م ۵۳۰.

۴. توضیح المسائل مراجع، م ۵۲۴ و وحید، توضیح المسائل، م ۵۳۰.

**آیت الله مکارم:** هرگاه بچه‌ای چهارماهه‌ای یا بیشتر مرده به دنیا بیاید، مادر او بنا بر احتیاط واجب باید غسل مس میت کند.<sup>۱</sup>

**آیت الله سیستانی:** اگر بچه‌ای مرده به دنیا بیاید - بنا بر احتیاط واجب - باید مادرش غسل کند.<sup>۲</sup>



۱. مکارم، توضیح المسائل، م ۵۰۰.  
۲. سیستانی، توضیح المسائل، م ۵۱۳.

---

---

---

---

---

---

---

---

## اهدای خون

آیا انتقال خون بین مسلمان و غیرمسلمان، جایز است یا نه؟



۲۸۴

اهدای خون و غیرمسلمان

همه مراجع: جایز است.<sup>۱</sup>

اهدای و انتقال خون از مرد به زن و بالعکس چه حکمی دارد؟

۲۸۵

اهدای خون زن و مرد

همه مراجع: جایز است.<sup>۲</sup>

آیا شخص می‌تواند در مقابل اهدای خون به بیماران پول بگیرد؟

۲۸۶

فروش خون

همه مراجع: آری، جایز است به شرط آن که اهدای خون برای او خطر و ضرر قابل توجهی نداشته باشد.<sup>۳</sup>

۱. امام، استفتات، ج ۳، سوالات متفرقه، انتقال خون، س ۱۶۶؛ خامنه‌ای، سایت، استفتات جدید، احکام پزشکی؛ مکارم، استفتات، ج ۲، س ۱۷۸۹؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۶۹؛ و دفتر همه مراجع.  
۲. امام، استفتات، ج ۳، سوالات متفرقه، انتقال خون، س ۱۶۶؛ خامنه‌ای، سایت، استفتات جدید، احکام پزشکی؛ مکارم، استفتات، ج ۲، س ۱۷۸۹؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۹۶۹؛ و دفتر همه مراجع.  
۳. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التشریح، بعد از م ۷؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۱۰۰۵؛ خامنه‌ای، سایت، استفتات جدید، احکام پزشکی؛ بهجت، توضیح المسائل، متفرقه، م ۱۵؛ سیستانی، توضیح المسائل،

## تلقیح و باروری

۲۸۷

تلقیح با نطفه همسر

حکم باردار نمودن مصنوعی زن با نطفه شوهرش چیست؟ آیا فرزندی که از این راه متولد می‌شود حکم فرزند حقیقی را دارد؟

همه مراجع: اصل این کار اشکال ندارد به شرط آن که از مقدمات حرام مانند نگاه و لمس نامحرم پرهیز شود و بچه به دنیا آمده همه احکام فرزند را داراست.<sup>۱</sup>

۲۸۸

استمناء و آزمایش باروری

برای تشخیص اینکه مرد قادر بر بچه دار شدن هست آیا می‌تواند استمناء کند تا آزمایش‌های پزشکی بر روی منی او، انجام شود؟

همه مراجع: خیر، این کار جایز نیست؛ مگر آنکه ضرورتی ایجاب کند.<sup>۲</sup>

• تبصره. چنانچه در موردی، ضرورت ایجاب نماید که شخص استمناء کند؛ در صورتی که همسر دارد، واجب است این عمل را به وسیله او انجام دهد.

احکام پیوند، م ۶۳؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۶ و دفتر فاضل، مکارم.

۱. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۲۷۱ و ۱۲۷۷؛ امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التلقیح، م ۱؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۵، س ۱۰۱۳؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۰۳ و ۲۱۰۴؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۹۰۰؛ سیستانی، توضیح المسائل، تلقیح مصنوعی، م ۶۹؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۳۹۲؛ نوری، استفتاءات، ج ۲، س ۹۰۳ و ج ۱، ۹۸۵؛ مکارم، استفتاءات، ج ۲، س ۱۷۵۷ و دفتر بهجت.

۲. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۷۹۰؛ امام، استفتاءات، ج ۱، غسل جنابت، س ۹۶؛ بهجت، استفتاءات، احکام غسل جنابت، س ۸۴۴ و ۸۴۵ و دفتر: همه.

در مواردی که زن عقیم بوده و دارای تخمک بارور  
تلقیح و زن اجنبی نیست ولی شوهر قدرت باروری دارد آیا ترکیب اسپرم  
زوج با تخمک زن اجنبی در خارج رحم و سپس تلقیح  
آن به همسر او جایز است؟

**آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و وحید:** اصل این کار اشکال ندارد به شرط آنکه از  
مقدمات حرام مانند نگاه و لمس نامحرم پرهیز شود.<sup>۱</sup>

**آیت‌الله صافی:** قرار دادن آن در رحم زن عقیم اگر به نحوی باشد که زوج زنی را  
مثلاً به عهد موقت خود در آورد و با او نزدیکی کند و سپس نطفه منعقد را خود  
زوج مباشرتاً در رحم زن دیگرش که عقیم است قرار دهد اشکال ندارد ولی اگر  
خود زوج اهلیت این کار را نداشته باشد و عمل مذکور به وسیله شخص اجنبی  
انجام شود جایز نیست.<sup>۲</sup>

**آیات عظام امام، فاضل، مکارم، نوری، بهجت:** خیر، این کار جایز نیست مگر  
آنکه آن زن شوهر نداشته باشد و او را به عقد خود در آورد و از تخمک او  
استفاده کند.<sup>۳</sup>

**آیت‌الله تبریزی:** چنانچه مباشر در اخراج تخمک از زن اجنبیه شوهر آن زن  
باشد یا تخمک را از رحم زن اجنبیه در وقت معالجه از مرض رحم او درآوردند  
و مباشر در زرع تخمک در رحم زنی که تخمک ندارد هم شوهر او باشد مانعی  
ندارد.<sup>۴</sup>

۱. خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۳۷۷ - ۱۳۷۱؛ سیستانی، جزوه احکام پزشکی جامعة الزهرا، ص ۱۷.

۲. استفتاءات جامعة الزهرا، جزوه احکام پزشکی، ص ۲۲.

۳. امام، تحریر الوسيلة، ج ۲، التلقیح، م ۲؛ وحید، توضیح المسائل، م ۲۹۰۰؛ سیستانی، توضیح المسائل،  
تلقیح مصنوعی، م ۶۹؛ مکارم، استفتاءات، ج ۲، س ۱۷۵۵؛ نوری، استفتاءات، ج ۲، س ۹۱۱ - ۹۰۶؛  
دفتر بهجت.

۴. تبریزی، استفتاءات جدید، ج ۱، ص ۴۷۶، س ۲۰۹۶.

حکم وارد نمودن اسپرم مرد اجنبی به رحم زن در  
تلفیح و مرد اجنبی صورتی که شوهرش عقیم باشد چیست؟ فرزندی که  
متولد می شود متعلق به کیست؟

همه مراجع (به جز خامنه ای): این کار حرام است و اگر فرزندی به دنیا آید به  
صاحب نطفه تعلق دارد.<sup>۱</sup>

آیت الله خامنه ای: اصل این کار اشکال ندارد به شرط آنکه از مقدمات حرام مانند  
نگاه و لمس نامحرم پرهیز شود و اختصاص به موارد ضرورت دارد و اگر فرزندی  
به دنیا آید به صاحب نطفه تعلق دارد.<sup>۲</sup>



۱. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، التلیح، م ۲؛ تبریزی، استفتات، س ۲۰۹۴؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۲۱۰۵ و وحید، توضیح المسائل، م ۲۸۹۸؛ سیستانی، توضیح المسائل، م ۲۸۶۰ و ۲۸۶۱؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۳۹۱؛ نوری، استفتات، ج ۲، س ۹۰۸؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۵۲۷ و بهجت، استفتات پزشکی، ص ۳۵.  
۲. خامنه ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۲۷۷ - ۱۲۷۱.

زن در هنگام وضع حمل چه تکلیفی دارد؟ و زنان پرستار که به زن های دیگر در هنگام وضع حمل کمک می کنند، نسبت به کشف عورت و نگاه کردن به آن چه تکلیفی دارند؟

**همه مراجع:** جایز نیست زنان پرستار عمداً و بدون اضطرار، به عورت زنان در هنگام وضع حمل نگاه کنند و همچنین پزشک هم باید از نگاه کردن و لمس بدن زنی که بیمار است، تا زمانی که اضطرار پیدا نکرده، خودداری کند و بر زنان واجب است که در صورت توجه و توانایی، بدن خود را بپوشانند و یا از شخص دیگری بخواهند این کار را انجام دهد.<sup>۱</sup>

خانمی که می تواند طبیعی زایمان کند اگر بخواهد سزارین شود آیا اشکال دارد؟

**همه مراجع:** عمل سزارین فی حد نفسه اشکال ندارد، لکن در مواردی که زایمان طبیعی و بدون مشکل ممکن است اقدام به سزارین که عنوان

۱. خامنه ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۳۱۵ و دفتر همه مراجع.

معالجه هم بر آن صادق نیست محل اشکال است.<sup>۱</sup>

۲۹۳

با توجه به مراجعه زنان به برخی پزشکان مرد و آثار  
ضرورت تخصص زنان مترتب بر آن، آیا بر زنانی که استعداد یادگیری علوم  
پزشکی مربوط به زنان مانند زایمان را دارند، واجب  
است که این علوم را یاد بگیرند؟

همه مراجع: یادگیری درحد رفع نیازهای ضروری، واجب کفائی است.<sup>۲</sup>



۱. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، احکام پزشکی؛ بهجت، استفتائات، احکام پزشکی؛ تبریزی، استفتائات، س ۱۵۶۸؛ مکارم، استفتائات ج ۲، س ۱۷۹۲؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۹۵۹.  
۲. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت آموزش پزشکی؛ مکارم، استفتائات، ج ۲، س ۱۳۶۲ و ۱۳۶۳ و دفتر همه مراجع.

## سقط جنین

**۲۹۴** آیا سقط جنین در ماه‌های اول حاملگی، اشکال سقط در اوایل بارداری شرعی دارد؟  
**همه مراجع:** آری، سقط جنین پس از انعقاد نطفه، در هر ماهی که باشد، جایز نیست.<sup>۱</sup>

**۲۹۵** سقط کردن جنینی که ناقص الخلقه به دنیا می‌آید، جنین ناقص الخلقه چه حکمی دارد؟  
**همه مراجع (به جز خامنه‌ای، فاضل، مکارم، وحید و تبریزی):** ناقص بودن بچه مجوز شرعی برای سقط جنین محسوب نمی‌شود.<sup>۲</sup>

**آیت الله مکارم:** اگر در مراحل ابتدایی جنین باشد و به صورت انسان کامل در نیامده (هنوز روح در آن دمیده نشده باشد) و تولد ناقص آن باعث مشقت و خرج شدید برای پدر و مادرش گردد اشکال ندارد و بنابر احتیاط

۱. بهجت، استفتائات پزشکی، سقط جنین، ص ۴۳؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۱۲۶۳؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۱۴۹۸؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۵۲؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۱۴۰۸؛ نوری، استفتائات، ج ۲، س ۸۷۶؛ تبریزی، استفتائات، س ۲۰۹۹؛ امام، استفتائات، ج ۳، سقط جنین، س ۱۲؛ دفتر: وحید.

۲. سیستانی، سایت، سقط جنین؛ بهجت، استفتائات پزشکی، سقط جنین، ص ۴۳؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۴۱۰؛ دفتر: نوری.

دیه را هم باید بدهند.<sup>۱</sup>

**آیت الله فاضل:** سقط آن جایز نیست مگر در موارد ضرورت.<sup>۲</sup>

**آیت الله خامنه‌ای:** اگر احراز شود که تربیت و بزرگ کردن بچه ناقص الخلقه باعث حرج و مشقت غیر قابل تحمل برای می شود سقط آن اشکال ندارد.<sup>۳</sup>

**آیت الله وحید:** سقط جنین ناقص الخلقه جایز نیست و اگر ادامه بارداری باعث مرگ مادر می شود، چنانچه قبل از ولوج روح باشد، جایز است ولی به سرعت اقدام به این عمل شود و اگر بعد از ولوج باشد، بنا بر احتیاط واجب حرام است.<sup>۴</sup>

**آیت الله تبریزی:** سقط جنین جایز نیست. بله، اگر قبل از ولوج روح باشد و تحمل جنین حرج داشته باشد و از اینکه زن در نگه داشتن جنین بر خود بترسد، فقط برای خود مادر سقط جنین جایز است.<sup>۵</sup>

اگر با آزمایش‌های تخصصی یقین پیدا شود که جنین بعد از تولد و یا در ماه‌های پایانی از دنیا می‌رود؛ آیا سقط آن جایز است؟

۲۹۶

همه مراجع: خیر، جایز نیست.<sup>۶</sup>

آیا سقط جنین جنین بر اثر مشکلات اقتصادی جایز

۲۹۷

سقط جنین و فقر است؟

همه مراجع: خیر، مشکلات و سختی‌های زندگی مجوز سقط نمی‌شود.<sup>۷</sup>

۱. مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۴۸۷

۲. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۷۱

۳. خامنه‌ای، اجوبه الاستفتات، س ۱۲۶۱ و ۱۲۶۴.

۴. جزوه دیات و سقط جنین جامعه الزهراء، ص ۱۲ و ۱۴.

۵. استفتات جامعه الزهراء، جزوه دیات و سقط جنین، ص ۱۲.

۶. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۵۶؛ نوری، استفتات، ج ۲، س ۸۷۸؛ مکارم، استفتات، ج ۱، س ۱۵۰۰؛

بهجت، استفتات پزشکی، سقط جنین، ص ۲۲؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۴۱۰ و دفتر امام،

سیستانی، وحید، تبریزی و خامنه‌ای.

۷. امام، استفتات، ج ۳، سقط جنین، س ۱۸؛ خامنه‌ای، اجوبه الاستفتات، س ۱۲۶۰؛ صافی، جامع الاحکام،

ج ۲، ۱۴۰۸ و دفتر: همه.

**۲۹۸** اگر ادامه حمل برای مادر ضرر داشته باشد آیا سقط آن سقط جنین و ضرر جایز است؟

**آیات عظام امام و خامنه‌ای:** اگر تهدید حیات مادر بر اثر استمرار حاملگی مستند به نظر پزشک متخصص و مورد اطمینان باشد، سقط جنین قبل از ولوج روح در آن اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

**آیت‌الله بهجت:** در موردی که به تشخیص دکتر حمل برای مادر ضرر دارد و ادامه حمل ممکن است منجر به مرگ مادر شود، چنانچه اشکالی در تشخیص دکتر نباشد و تحقیق کامل هم در این جهت شده باشد، سقط جنین قبل از دمیده شدن روح مانعی ندارد و دیه هم ندارد.<sup>۲</sup>

**آیت‌الله صافی:** اگر ادامه بارداری باعث مرگ مادر شود در صورتی که روح دمیده شده باشد سقط جایز نیست و اگر روح دمیده نشده باشد جواز سقط حمل محل اشکال است.<sup>۳</sup>

**آیت‌الله نوری:** اگر ضرر برای مادر، شدت یافتن یا طولانی شدن بیماری باشد سقط جایز نیست ولی اگر جان مادر در خطر است مادر می‌تواند جنین را ساقط نماید ولی برای دیگران جایز نیست.<sup>۴</sup>

**آیات عظام سیستانی، مکارم و فاضل:** اگر هنوز روح در جنین دمیده نشده و ادامه حمل باعث ضرر مهم و غیر قابل تحمل در مادر شود، سقط جنین اشکال ندارد.<sup>۵</sup>

**آیت‌الله تبریزی:** اگر هنوز روح در جنین دمیده نشده و ادامه حمل باعث ضرر مهم و غیر قابل تحمل در مادر شود، سقط جنین توسط خود زن با استفاده از دارو و مانند آن اشکال ندارد.<sup>۶</sup>

• **تبصره.** در جایی که سقط جنین جایز است دیه ساقط نمی‌شود و هر کس که اقدام به این کار کرده دیه بر او واجب می‌شود.

۱. امام، استفتاآت، ج ۳، ص ۲۹۱؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاآت، ص ۱۲۶۱.

۲. جزوه دیات و سقط جنین جامعة الزهراء، ص ۱۳.

۳. جزوه دیات و سقط جنین جامعة الزهراء، ص ۱۳.

۴. استفتاآت، ج ۲، ص ۸۷۷ و ۸۸۱.

۵. مکارم، استفتاآت، ج ۱، ص ۱۴۹۶؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، ص ۱۷۵۲ و ۱۷۵۳؛ سیستانی، توضیح

المسائل، م احکام کنترل جمعیت، م ۷۳.

۶. تبریزی، استفتاآت، ص ۲۰۹۸.

**۲۹۹** سقط جنین نامشروع در حالی که مادر در فشار روحی جنین نامشروع قرار دارد چه حکمی دارد؟

همه مراجع (به جز تبریزی و مکارم و فاضل و سیستانی): جایز نیست.<sup>۱</sup>

**آیت الله تبریزی:** اگر زنا با اکراه و زور انجام گرفته و به جهت حفظ آبرو وضع حمل در غیر وطن خود ممکن نباشد سقط آن پیش از آنکه روح در آن دمیده شده باشد، اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

**آیت الله فاضل:** در صورتی که دختر اطمینان دارد و احتمال عقلایی بدهد که اگر جنین را سقط نکند مورد اذیت و آزار غیرقابل تحمل قرار می گیرد و در عسر و حرج شدید قرار می گیرد، در چنین فرضی بعید نیست که سقط جنین حرام نباشد.<sup>۳</sup>

**آیت الله مکارم:** ساقط کردن ولد الزنا جایز نیست مگر اینکه نگهداری آن جنین مایه بیماری شدید مادر و کسالت روانی او گردد که در این صورت می توان به حاملگی او پایان داد مشروط بر اینکه جنین در ماه های اولیه باشد.<sup>۴</sup>

**آیت الله سیستانی:** اگر بارداری به اندازه ای زحمت داشته باشد که طاقت فرسا شده و راه نجاتی جز سقط جنین وجود نداشته باشد، قبل از حلول روح در جنین چنین عملی جایز است.<sup>۵</sup>

**۳۰۰** مسلمان با یک دختر مسیحی ازدواج موقت کرده و جنین غیرمسلمان زن از او باردار شده است، آیا سقط بچه جایز است؟

همه مراجع: سقط او جایز نیست.<sup>۶</sup>

۱. خامنه ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۲۶۶ و ۱۲۶۷؛ بهجت، استفتاءات پزشکی، سقط جنین، ص ۴۲ و دفتر: همه.

۲. تبریزی، صراط النجاة، ج ۹، س ۹۲۷.

۳. فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۹۵۲ و ۱۹۵۵.

۴. مکارم، استفتاءات، ج ۲، س ۱۶۵۷ و ۱۶۵۹ و ج ۱، ۱۴۹۸.

۵. توضیح المسائل مراجع، مسئله ۲۴۵۳: جزوه دیات و سقط جنین جامعة الزهرا، ص ۹، رساله جدید، م ۲۸۶۸.

۶. صافی، توضیح المسائل مراجع، م ۲۴۵۳: فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۷۷۰؛ مکارم، استفتاءات، ج ۱، س ۱۴۹۸؛ سیستانی، سایت، سقط و دفتر: همه.

۳۰۱

دیه جنینی که به وسیله پزشک سقط می‌شود، برعهده

**سقط جنین و پزشک** کیست؟ وظیفه پدر و مادری که اقدام به چنین کاری کرده‌اند، چیست؟

**همه مراجع (به جز مکارم و فاضل):** دیه سقط جنین بر عهده قاتل مباشر است و چون این عمل به وسیله پزشک انجام شده، بر پدر و مادر تکلیفی نیست؛ بلکه او ضامن است و این دیه به پدر و مادر پرداخت می‌شود. البته می‌توانند از حق خود بگذرند و از او چیزی دریافت نکنند. در هر حال باید از کار خود توبه کنند.<sup>۱</sup>  
**آیت‌الله مکارم:** دیه بر عهده مباشر است ولی اگر مباشر مثلاً کسی که آمپول را تزریق می‌کند از اثر داروی سقط جنین با خبر نباشد دیه بر عهده دستور دهنده است و در صورتی که درخواست سقط از مادر و تزریق از پدر باشد دیه بر عهده هر دو است. هر کدام به مقداری که در آن کار سهیم بوده‌اند.<sup>۲</sup>

**آیت‌الله فاضل:** دیه بر عهده مباشر است مگر اینکه مباشر مثلاً آمپول را تزریق می‌کند یا دارو را مصرف می‌کند نداند که آمپول یا دارو سبب سقط جنین است که در این فرض دیه بر عهده دستور دهنده است.<sup>۳</sup>

۳۰۲

اگر سقط جنین با رضایت کامل پدر و مادر توسط

پزشک انجام گیرد دیه آن به عهده کیست؟

**همه مراجع (به جز مکارم):** دیه سقط جنین بر عهده قاتل مباشر است و چون این عمل به وسیله پزشک انجام شده، بر پدر و مادر تکلیفی نیست؛ بلکه او ضامن است و این دیه به پدر و مادر پرداخت می‌شود. البته می‌توانند از حق خود بگذرند و از او چیزی دریافت نکنند. در هر حال باید از کار خود توبه کنند.<sup>۴</sup>

۱. دفتر: همه مراجع.

۲. استفتاآت، ج ۳، س ۱۲۸۸ و ۱۲۸۹ و ۱۲۹۱.

۳. جامع المسائل، ج ۱، ص ۵۱۵، س ۱۹۴۷.

۴. دفتر: همه.

**آیت الله مکارم:** در فرض سؤال، احتیاط آن است که پدر و مادر و دکتر هر سه، دیه را بپردازند. هر کدام به نسبتی که در سقط جنین تأثیر داشته‌اند.<sup>۱</sup>

**۳۰۳** اگر زن به واسطه خوردن دارو جنین خود را سقط کند، سقط با دارو تکلیف پرداخت دیه چه می‌شود؟ این دیه به چه کسی می‌رسد؟

**همه مراجع:** مادر باید دیه جنین را به شوهرش یعنی پدر بچه بپردازد و خودش هیچ سهمی از آن نمی‌برد.<sup>۲</sup>

**۳۰۴** اگر پزشک دارو را بدهد و مادر مصرف کند چه کسی گنهکار است و دیه آن بر عهده کیست؟  
**همه مراجع (به جز مکارم):** هر دو گناهکارند و در فرض یاد شده پرداخت دیه بر عهده مادر است.<sup>۳</sup>  
**آیت الله مکارم:** دیه بر هر دو واجب است.<sup>۴</sup>

**۳۰۵** اگر پدر و مادر از مسئله گناه بودن سقط جنین آگاهی نداشته باشند و فکر می‌کردند که مثلاً سقط جنین در ماه‌های اول جایز است آیا دیه واجب می‌شود؟  
**همه مراجع:** آری، کسی که جنین را سقط کرده باید دیه بپردازد و ناآگاهی آنان دیه را ساقط نمی‌کند.<sup>۵</sup>

۱. احکام بانوان، ص ۲۴۹، س ۹۴۴.

۲. امام، تحریر الوسیله، ج ۲، دية الجنین، م ۵؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۲۶۷؛ وحید، منهاج الصالحین، ج ۳، م ۳۸۶؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۳، م ۹۷۴؛ تبریزی، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۱۷۲۰ و دفتر: بهجت، صافی، نوری، مکارم و فاضل.

۳. دفتر: همه.

۴. استفتا از دفتر.

۵. دفتر: همه.

**۳۰۶** ديه سقط جنين چه مقدار است؟

### ديه سقط جنين

همه مراجع (به جز مكارم): ديه براي نطفه، ۲۰ مثقال شرعی طلای سكه دار؛ براي علقه (خون بسته شده)، ۴۰ مثقال و براي مضغه (پاره گوشت)، ۶۰ مثقال است. اگر استخوان داشته و بدون گوشت باشد، ۸۰ مثقال و اگر گوشت آن را پوشانده و خلقت كامل شده باشد، ۱۰۰ مثقال است. اگر روح در آن دمیده شده؛ چنانچه پسر باشد، ۱۰۰۰ مثقال و اگر دختر باشد، ۵۰۰ مثقال شرعی طلای سكه دار ديه دارد. گفتنی است روح در حدود چهار ماهگی، در جنين دمیده می شود.<sup>۱</sup>

**آيت الله مكارم:** ديه جنين بيست روزه پانزده مثقال طلای معمولی و در بيست روز دوم سی مثقال و در بيست روز سوم چهل و پنج مثقال و در بيست روز چهارم شصت مثقال و از بيست روز پنجم تا زمانی که اعضا كامل شود و قبل از آن که جنين در رحم مادر به حرکت درآید هفتاد و پنج مثقال طلای معمولی و پس از ولوج روح در پسر، ديه كامل و در دختر نصف ديه واجب است.<sup>۲</sup>

مركز تحقيق كامپيوتر علوم اسلامی

**۳۰۷** اگر کسی در تصادف رانندگی زن بارداری را بکشد و

ديه جنين بچه هم از بين برود آیا علاوه بر ديه زن بايد ديه جنين را هم بدهد؟

همه مراجع: آری، پرداخت ديه بچه نیز واجب است؛ اگر روح در او دمیده شده، در صورتی که پسر باشد ديه پسر و اگر دختر باشد ديه دختر و اگر جنس جنين مشخص نیست، نصف ديه پسر و دختر واجب می شود و اگر روح در او دمیده نشده بايد ديه جنين را بدهد و در اين صورت تفاوتی بين پسر و دختر نیست.<sup>۳</sup>

۱. وحید، منهاج الصالحين، ج ۳، م ۳۷۹؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۹۴۶؛ امام، تحرير الوسیله، ج ۲، دية الجنين و دفتر: همه.

۲. دفتر.

۳. امام، تحرير الوسیله، ج ۲، ديه جنين، م ۱۴؛ وحید، منهاج الصالحين، ج ۳، دية الحمل، م ۳۸۵؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۱۹۵۱؛ مكارم، استفتاءات، ج ۱، س ۱۳۴۳ و دفتر: همه.

## حیوانات و پزشکی

۳۰۸

نخ بخیه حرام گوشتان

استفاده پزشک از نخ‌های بخیه که حیواناً بعضی از آنها از اجزای حیوانات حرام گوشت به دست آمده است، چه حکمی دارد؟

همه مراجع: فی نفسه اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

۳۰۹

تحقیقات پزشکی و  
حیوانات

اگر آزمایشات طبی روی حیوانات انجام شود و در پایان، حیوانات از بین بروند، صرف نظر از ضمان، آیا چنین کاری برای پیشرفت پزشکی جایز است؟

همه مراجع: فی نفسه منعی ندارد لکن باید طوری عمل شود که موجب اذیت و آزار حیوان نشود.<sup>۲</sup>

۳۱۰

شبیه‌سازی حیوانات

آیا کلونینگ (شبیه‌سازی) حیوانات، جایز است؟

آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی و نوری: فی نفسه منعی ندارد.<sup>۳</sup>

۱. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید و دفتر: همه مراجع.

۲. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت احکام پزشکی؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، ص ۱۴۸۱؛ فاضل، استفتائات، ج ۲، ص ۱۲۸۱ و دفتر همه مراجع.

۳. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، مسائل متفرقه پزشکی؛ سیستانی، سایت، سوالها و جوابها، بخش،

**آیت الله مکارم:** این کار ذاتاً اشکالی ندارد، ولی چون آثار منفی اجتماعی و حقوقی دارد شرعاً جایز نیست؛ از این رو حتی کسانی که پای بند به دین و شریعت نیستند به سبب مفسد اجتماعی آن به مخالفت با آن پرداخته اند.<sup>۱</sup>

**۳۱۱** استفاده از روغن مار (که به منظور جلوگیری از ریزش روغن مار مو استفاده می شود) چه حکمی دارد؟  
**همه مراجع:** روغن مار پاک است، ولی خوردن آن جایز نیست و در هنگام نماز باید شسته شود و برطرف گردد.<sup>۲</sup>



حرف ش؛ نوری، استفتات، ج ۲، س ۹۲۰.

۱. استفتات، ج ۲، س ۱۷۸۳ و ۱۷۸۴ و احکام ویژه، م ۱۰۷.

۲. توضیح المسائل مراجع، م ۸۸ و ۸۲۴ و ۲۵۸۷؛ خامنه ای، سایت، استفتات جدید، قسمت طهارت.

## ملحقات

۳۱۲

درمانگاه و مسجد

مراجعة بیمارانی که عذر شرعی دارند (مانند حائض، نفساء) یا بیماران غیرمسلمان به درمانگاهی که در زیرزمین مسجد باشد، چه حکمی دارد؟

همه مراجع: اگر از اول آنجا وقف بر درمانگاه شده است، و جزء مسجد نیست، مشکلی ندارد.<sup>۱</sup>

۳۱۳

اعتکاف بیمار

به علت بیماری از روزه گرفتن معذورم، آیا می‌توانم بدون روزه اعتکاف کنم؟

همه مراجع: خیر، چون روزه شرط صحت اعتکاف است.<sup>۲</sup>

• تبصره: تردیدی نیست که اصل توقف در مسجد و عبادت، خود مستحب و دارای ثواب است؛ هر چند به عنوان اعتکاف نباشد.

۳۱۴

نگاه نامحرم

اگر برای شستشوی دست در اتاق عمل معرض دید نامحرم باشیم چه حکمی دارد؟

همه مراجع: این کار جایز نیست و باید به دور از نامحرم انجام گیرد.<sup>۳</sup>

۱. توضیح المسائل مراجع، م ۳۵۵؛ مکارم، احکام پزشکی، س ۵۲۵

۲. العروة الوثقی، کتاب الاعتکاف، م ۴.

۳. دفتر همه مراجع.

**۳۱۵** امروزه موسیقی برای معالجه بعضی از بیماری‌های درمان با موسیقی روانی (مانند افسردگی، اضطراب و...) به کار می‌رود، اگر موسیقی از نوع حرام باشد، حکم آن چیست؟

**همه مراجع:** اگر نظر پزشک متخصص و امین، بر این است که تنها راه معالجه و درمان آن، استفاده از موسیقی است؛ گوش دادن به آن - به مقداری که درمان بیمار اقتضا می‌کند - اشکال ندارد.<sup>۱</sup>

• **تبصره.** این فرض بسیار نادر است و خداوند متعال در کارهای حرام - از جمله موسیقی ممنوع - شفا قرار نداده است و پاسخ یاد شده تنها در هنگام ضرورت و به مقدار حداقل به کار می‌آید.

**۳۱۶** در مواردی که مواد مخدر جنبه درمانی پیدا کند درمان با مواد مخدر استفاده از آن چه حکمی دارد؟

**همه مراجع:** اگر بر اساس تشخیص پزشک متخصص و مورد اطمینان استفاده از مواد مخدر تنها راه درمان محسوب شود اشکال ندارد.<sup>۲</sup>

• **تبصره.** باید توجه داشت که هر چیزی که در دین حرام شمرده شده، استفاده از آن به عنوان درمان با شرایط یاد شده جایز است.

**۳۱۷** کشیدن سیگار در ادارات و اماکن عمومی و بیمارستان‌ها چه حکمی دارد؟

**آیات عظام امام، بهجت:** بهتر است آن را ترک کنند.<sup>۳</sup>  
**آیات عظام فاضل، نوری، خامنه‌ای:** اگر باعث اذیت و آزار و یا ضرر رساندن به دیگران

۱. مکارم، استفتات، ج ۲، س ۷۱۴؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۱۰۰۴؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۱۵۱؛ دفتر: بهجت، وحید، نوری، امام، تبریزی، سیستانی و فاضل.

۲. مکارم، استفتات، ج ۲، س ۷۲۹؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۱، س ۱۰۰۴؛ سیستانی، سایت، استمنا ش؛ فاضل، جامع المسائل، ج ۱، س ۹۸۵؛ نوری، استفتات، ج ۱، س ۴۳۶؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتات، س ۱۴۰۴؛ دفتر امام، بهجت، وحید، تبریزی.

۳. امام، استفتات، ج ۲، مکاسب محرمة، س ۱۰۴ و دفتر بهجت.

شود و یا برخلاف مقررات داخلی ادارات و اماکن عمومی باشد جایز نیست.<sup>۱</sup>  
**آیات عظام وحید، تبریزی:** در ادارات تابع مقررات آن است.<sup>۲</sup>  
**آیت الله صافی:** اگر ضرر قابل توجهی برای شخص داشته باشد و یا باعث اذیت و آزار دیگران شود جایز نیست.<sup>۳</sup>  
**آیت الله سیستانی:** اگر برای دیگران ضرر مهمی هر چند در آینده داشته باشد جایز نیست.<sup>۴</sup>  
**آیت الله مکارم:** کشیدن سیگار به طور کلی حرام است.<sup>۵</sup>

**۳۱۸** افرادی که در اثر ریش گذاشتن احساس خارش می کنند و یا اینکه در محیطی به سر می برند که اگر آن را نتراشند گرد و غبار در لابه لای موی صورتش جمع می شود وظیفه چیست؟  
**همه مراجع:** مشکل یاد شده مجوز ریش تراشی نیست.<sup>۶</sup>  
 • تبصره. البته اگر ضرورت ایجاب نماید تراشیدن آن اشکال ندارد.

**۳۱۹** چنانچه گذاشتن ریش برای صورت ضرر داشته باشد تکلیف چیست؟  
**همه مراجع:** در فرض مذکور، تراشیدن ریش صورت اشکال ندارد.<sup>۷</sup>

۱. خامنه ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۳۹۸ و دفتر: فاضل، نوری.

۲. دفتر وحید و تبریزی.

۳. دفتر صافی.

۴. دفتر.

۵. استفتاءات جدید، ج ۳، ص ۱۷۳، س ۴۹۷، توضیح المسائل، مسائل عمومی مورد ابتلا، م ۴۶.

۶. امام، استفتاءات، ج ۲، مکاسب محرمه، س ۸۷؛ صافی، جامع الاحکام، ج ۲، س ۱۷۴۶؛ دفتر: همه.

۷. امام، استفتاءات، ج ۲، مکاسب محرمه، س ۸۸؛ سیستانی، منهاج الصالحین، ج ۲، م ۴۶؛ تبریزی، صراط النجاة، ج ۲، س ۹۰۵؛ خامنه ای، اجوبة الاستفتاءات، س ۱۴۱۸؛ دفتر: وحید، نوری، صافی، بهجت، فاضل و مکارم.

**۳۲۰** آیا گرفتن روکش طلا برای دندان بر مرد جایز است؟

روکش طلا و پلاتین دندان

آیات عظام امام و خامنه‌ای: اگر برای اصلاح دندان باشد- نه برای زینت- اشکال ندارد.<sup>۱</sup>  
 آیات عظام بهجت، تبریزی، سیستانی و نوری: آری، جایز است.<sup>۲</sup>  
 آیت‌الله صافی: اگر برای اصلاح دندان باشد- نه برای زینت- اشکال ندارد و اگر برای دندان‌های جلو باشد، در هر حال بنابر احتیاط واجب باید از آن اجتناب کرد؛ هر چند به قصد زینت هم نباشد.<sup>۳</sup>  
 • تبصره. گذاشتن روکش پلاتین روی دندان اشکال ندارد.

**۳۲۱** استفاده از هیپنوتیزم در درمان و معالجه برخی

استفاده از هیپنوتیزم بیماری‌های، چه حکمی دارد؟

آیات عظام امام و فاضل: استفاده از هیپنوتیزم جایز نیست.<sup>۴</sup>  
 آیات عظام خامنه‌ای، سیستانی، مکارم و نوری: اگر به منظور غرض عقلایی و با رضایت کسی که می‌خواهد هیپنوتیزم شود صورت بگیرد و همراه با کار حرامی هم نباشد اشکال ندارد.<sup>۵</sup>

**۳۲۲** آیا در بیمارستان‌ها واجب است بیمارارن محتضر

رو به قبله محتضر رو به قبله شوند؟

همه مراجع: رو به قبله کردن محتضر بر هر مسلمان واجب است.<sup>۶</sup>

۱. امام، استفتائات، ج ۱، لباس نمازگزار، س ۵۶؛ مکارم، استفتائات، ج ۲، س ۱۶۳؛ خامنه‌ای، اجوبة الاستفتائات، س ۴۲۹.

۲. بهجت، وسیلة النجاة، ج ۱، م ۶۳۹؛ نوری، تعلیقات علی العروة، لباس المصلی، م ۲۰؛ تبریزی، استفتائات، س ۲۱۹۵؛ سیستانی، سایت، زینت.

۳. صافی، هدایة العباد، ج ۱، م ۶۷۸.

۴. امام، استفتائات، ج ۲، ص ۲۲؛ فاضل، استفتائات، ج ۱، س ۲۲۲۱.

۵. خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت پزشکی؛ مکارم، استفتائات، ج ۱، س ۵۵۹ و ج ۳، س ۱۴۱۲؛ نوری، استفتائات، ج ۱، س ۱۰۷۵؛ سیستانی، سایت و دفتر همه مراجع.

۶. توضیح المسائل مراجع، م ۵۳۳ و ۵۳۵؛ خامنه‌ای، سایت، استفتائات جدید، قسمت احکام محتضر.



کتابنامه



۱. امام خمینی، سید روح الله، استفتاءات، دفتر انتشارات اسلامی، قم، اول، ۱۳۷۲.
۲. -----، تحریر الوسیله، پیام، تهران، پنجم، ۱۳۶۵.
۳. -----، توضیح المسائل، دفتر انتشارات اسلامی، قم، نهم، ۱۳۷۹.
۴. بنی هاشمی خمینی، سید محمدحسن، توضیح المسائل مراجع، دفتر انتشارات اسلامی، قم، اول، ۱۳۷۷.
۵. بهجت، محمدتقی، توضیح المسائل، شفق، قم، بیست و چهارم، ۱۳۷۹.
۶. تبریزی، میرزا جواد، استفتاءات جدید، سرور، قم، اول، ۱۳۷۸.
۷. -----، التعليقة على منهاج الصالحين، مهر، قم، اول، ۱۴۱۵ ق.
۸. -----، جامع المسائل، مهر، قم، دوم، ۱۳۷۹.
۹. -----، منهاج الصالحين، دارالصدیقة الشهيدة، قم، دوم، ۱۳۸۲.
۱۰. حسینی خامنه ای، سید علی، اجوبة الاستفتاءات، الهدی، تهران، اول، ۱۳۸۱.
۱۱. خراسانی، وحید، توضیح المسائل، مدرسه الامام باقر العلوم، قم، چهارم، ۱۴۲۳ ق.
۱۲. طباطبایی یزدی، سید محمدکاظم، العروة الوثقی، اسماعیلیان، قم، چاپ پنجم، ۱۳۷۷.
۱۳. لنکرانی، محمدفاضل، العروة الوثقی مع تعليقات ...، اعتماد، قم، اول، ۱۴۲۲ ق.
۱۴. حسینی سیستانی، سید علی، المسائل المنتخبة، ستاره، قم، ۱۴۱۶ ق.
۱۵. -----، توضیح المسائل، دفتر آیه الله سیستانی - قم - نوبت چاپ سی و یکم - ۱۴۳۵ هـ
۱۶. صافی گلپایگانی، لطف الله، استفتاءات پزشکی.
۱۷. -----، توضیح المسائل، قم، دوازدهم، ۱۴۱۸ ق.
۱۸. -----، جامع الاحکام، حضرت معصومه، قم، دوم، ۱۳۷۸.
۱۹. -----، پاسخ کوتاه به ۳۰۰ سؤال از احکام، نشر سابقون، تدوین سید محمد تقی علوی
۲۰. مکارم شیرازی، ناصر، استفتاءات جدید، انتشارات علی بن ابیطالب، قم، اول، ۱۳۸۳.

۲۱. -----، توضیح المسائل، انتشارات علی بن ابیطالب، قم، پنجاه و هشتم، ۱۳۹۳.
۲۲. -----، تعلیقات علی العروة الوثقی، مدرسه علی بن ابیطالب، قم، دوم، ۱۴۱۳ ق.
۲۳. -----، احکام و بیّنه (۶۰۰ مسئله) انتشارات امام علی بن ابیطالب، تاریخ انتشار ۱۳۹۱
۲۴. نوری همدانی، حسین، تعلیقات علی کتاب العروة الوثقی.
۲۵. -----، توضیح المسائل، مؤسسه مهدی موعود، پانزدهم، ۱۳۷۸.
۲۶. -----، هزار و یک مسأله فقهی، مؤسسه مهدی موعود، پنجم، ۱۳۸۸.
۲۷. -----، استفتاءات جامعة الزهراء، جزوات دیات و سقط جنین و پزشکی.



## معرفی مجموعه کتب پرسش‌ها و پاسخ‌های دانشجویی

معاونت آموزشی و پژوهشی نهاد - اداره مشاوره و پاسخ

ارتباط با ما و طرح سؤال: [WWW.Porsemani.ir](http://WWW.Porsemani.ir) - [WWW.Porseman.org](http://WWW.Porseman.org)

سامانه پیامکی: ۳۰۰۰۱۶۱۹

### ■ دفتر اول

خداشناسی، محمدرضا کاشفی

### ■ دفتر دوم

فرجام‌شناسی، محمدرضا کاشفی

### ■ دفتر سوم

راهنماشناسی، محمدرضا کاشفی

### ■ دفتر چهارم

امام‌شناسی، محمدرضا کاشفی، حمیدرضا شاکرین

### ■ دفتر پنجم

قرآن‌شناسی، صالح قنادی و گروه مؤلفان

### ■ دفتر ششم

دین‌شناسی، حمیدرضا شاکرین

### ■ دفتر هفتم

پرسش و پاسخ‌های برگزیده، حمیدرضا شاکرین و گروه مؤلفان

### ■ دفتر هشتم

حکومت دینی، حمیدرضا شاکرین

### ■ دفتر نهم

ویژه ماه مبارک رمضان، گروه مؤلفان

### ■ دفتر دهم

احکام خمس، سیدمجتبی حسینی

### ■ دفتر یازده

عرفان و عشق، محمدرضا کاشفی

### ■ دفتر دوازدهم

ادیان و مذاهب، حمیدرضا شاکرین

### ■ دفتر سیزدهم

ویژه ماه محرم، گروه مؤلفان

### ■ دفتر چهاردهم

دعا و توسل، کاشفی - روحانی

### ■ دفتر پانزدهم

دین و سیاست، حمیدرضا شاکرین، علیرضا محمدی

- دفتر شانزدهم  
رساله دانشجویی، سیدمجتبی حسینی
- دفتر هفدهم  
احکام روزه، سیدمجتبی حسینی
- دفتر هجدهم  
احکام نگاه و پوشش، سیدمجتبی حسینی
- دفتر نوزدهم  
احکام تقلید و بلوغ، سیدمجتبی حسینی
- دفتر بیستم  
(توصیه‌ها و پرسش‌ها و پاسخ‌ها) (در محضر آیت‌الله جوادی آملی)
- دفتر بیست و یکم  
احکام ازدواج، سیدمجتبی حسینی
- دفتر بیست و دوم  
احکام موسیقی، سیدمجتبی حسینی
- دفتر بیست و سوم  
مجلس خبرگان رهبری، علیرضا محمدی
- دفتر بیست و چهارم  
پیامبر اعظم ﷺ - سیره و تاریخ، محمدباقر پورامینی و گروه مؤلفان
- دفتر بیست و پنجم  
روابط پسر و دختر، محمدرضا احمدی و گروه مؤلفان
- دفتر بیست و ششم  
راز آفرینش، حمیدرضا شاکرین و گروه مؤلفان
- دفتر بیست و هفتم  
مهدویت (پیش از ظهور)، رحیم کارگر
- دفتر بیست و هشتم  
مهدویت (دوران ظهور)، رحیم کارگر
- دفتر بیست و نهم  
اختلالات رفتاری، ابوالقاسم بشیری
- دفتر سی‌ام  
احکام وضو، غسل و تیمم، سیدمجتبی حسینی
- دفتر سی و یکم  
شیعه و اهل سنت، علی اصغر رضوانی - مصطفی عزیزی
- دفتر سی و دوم  
احکام ویژه بانوان، سیدمجتبی حسینی
- دفتر سی و سوم  
احکام روابط زن و شوهر و همسراری، سیدمجتبی حسینی
- دفتر سی و چهارم  
احکام اعتکاف، سیدمجتبی حسینی
- دفتر سی و پنجم  
جریان‌شناسی بهائیت، علیرضا محمدی

- دفتر سی و هشتم  
تفسیر آیات برگزیده (ج ۱)، علیرضا مستشاری
- دفتر سی و هفتم  
تفسیر آیات برگزیده (ج ۲)، علیرضا مستشاری
- دفتر سی و هشتم  
شخصیت و حقوق زن، سید ابراهیم حسینی و گروه مؤلفان
- دفتر سی و نهم  
حقوق خانوادگی زن، سید ابراهیم حسینی و گروه مؤلفان
- دفتر چهلیم  
گناه و توبه، گروه اخلاق و عرفان
- دفتر چهل و یکم  
عصمت، حمیدرضا شاکرین
- دفتر چهل و دوم  
انسان‌شناسی، مصطفی عزیزی
- دفتر چهل و سوم  
نماز (چیستی و چرایی)، سیدحسن موسوی
- دفتر چهل و چهارم  
حضور قلب در نماز، رحیم کارگر
- دفتر چهل و پنجم  
خودسازی، گروه اخلاق و عرفان
- دفتر چهل و ششم  
آراستگی و مدگرایی، سیدحسن موسوی
- دفتر چهل و هفتم  
خواستگاری، محمدرضا احمدی
- دفتر چهل و هشتم  
مهارت‌های زندگی (ویژه متأهلین)، علی احمد پناهی
- دفتر چهل و نهم  
دختران و نیازهای پیش رو، افخم السادات حسینی و گروه مؤلفان
- دفتر پنجاهم  
جریان‌شناسی سیاسی، علی مجتبی‌زاده - محمدعلی لیالی
- دفتر پنجاه و یکم  
امام علی علیه السلام (تاریخ و سیره)، پورامینی - حسین پور
- دفتر پنجاه و دوم  
پیرامون نهج البلاغه، مصطفی عزیزی
- دفتر پنجاه و سوم  
امام هادی علیه السلام (تحلیلی بر زندگانی و زیارت جامعه کبیره)، یدالله پور
- دفتر پنجاه و چهارم  
علم و دین، عبدالحمید آکوچکیان
- دفتر پنجاه و پنجم  
اخلاق علم آموزی در فضای دانشگاه، مسلم محمدی

- دفتر پنجاه و هشتم  
مشاوره همراه، محمدرضا احمدی - رضا وظیفه‌مند
- دفتر پنجاه و هفتم  
قسمت و قضا و قدر، علیرضا حیدرزاده و گروه مؤلفان
- دفتر پنجاه و هشتم  
امر به معروف و نهی از منکر، سیدحسن موسوی
- دفتر پنجاه و نهم  
آداب معاشرت در سبک زندگی اسلامی، سیدحسن موسوی
- دفتر شصتم  
نگاهی دوباره به مسئله حجاب، سیدحسن موسوی
- دفتر شصت و یکم  
آداب و احکام زیارت، گروه اخلاق و عرفان
- دفتر شصت و دوم  
احکام پزشکی و بیماران، سیدمجتبی حسینی و سیدمحمدتقی محمدی



صحیفه زندگی (در پرتو سیره و سخن امام سجاد علیه السلام)، گروه مؤلفان  
 پژوهشی در سند و محتوای زیارت عاشورا، محمدهادی یثاالله پور  
 مثنوی بلند عشق (پژوهشی در صدور و محتوای زیارت جامعه کبیره)، یدالله پور  
 نهضت تفسیری (ویژه ماه محرم)، صالح قنادی و گروه مؤلفان  
 چرا دین، چرا اسلام، چرا تشیع؟، حمیدرضا شاکرین  
 پاسخ‌ها و پیام‌های پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله، محمدرضا داداش زاده  
 پاسخ‌ها و پیام‌های حضرت علی علیه السلام، محمد مهدی رضایی  
 پاسخ‌ها و پیام‌های حضرت زهرا علیها السلام، محمد مهدی رضایی  
 کوثر کویر (آشنایی با مقام حضرت معصومه علیها السلام)، علیرضا مستشاری  
 گفتمان قرآنی «وسيله»، صالح قنادی  
 آداب زیارت، گروه اخلاق و عرفان  
 مراحل عرفان، محمدجواد رودگر  
 قمیتیسیم، سیدابراهیم حسینی